10/11/1928

10/11/1928

FR. EUSTACHII
A S. PAULO,

Ex Congregatione *Fulienſi*,
Ordinis *Ciſtercienſis*

ETHICA:

Sive

Summa Moralis Diſciplinæ,

in tres partes diviſa.

Cum duplici Indice locupletiſſimo.

Nunc demum, in gratiam ſtudioſæ Juventutis, ſeorſim edita, & quamplurimis mendis repurgata.

LONDINI,
Ex Officinâ *Elizabethæ Redmayne*,
MDCXCIII.

Index per ordinem eorum quæ in hâc Summæ Philoſophicæ parte De rebus Moralibus continentur.

QUæſtiones procemiales, *De Morali diſciplinâ.*

Præfatio.

Qu. I. *Quid ſit Moralis philoſophia; & An ſit vere ſcientia.*

II. *Quodnam ſit ſubjectum Moralis ſcientiæ.*

III. *Quænam ſint præcipuæ partes Moralis philoſophiæ.*

PRima pars Ethicæ; *De Beatitudine.*

Præfatio.

Prior Tractatus hujus partis; *De Bono & Fine.*

Prior Diſputatio hujus Tractatûs; *De Bono.*

II. *Quonam pacto res ferantur in bonum.*

III. *Utrum omnis appetitio feratur in bonum.*

IV. *Quotuplex ſit bonum.*

Poſterior Diſp. hujus Tract. *De Fine.*

Quæſt. I. *An idem ſit Finis & Bonum.*

II. *Utrum omnia agant propter finem.*

III. *Sitne aliquis ultimus finis humanarum actionum.*

Poſterior Tract. hujus partis; *De ipsâ Felicitate.*

Prior Diſp. hujus Tract. *De beatitudine hominis Objectivâ.*

Quæſt. I. *Quid ſit, & qualis eſſe debeat hæc beatitudo.*

II. *In quonam genere bonorum ponenda ſit felicitas Objectiva.*

Poſterior Diſp. hujus Tract. *De formali hominis Beatitudine.*

Quæſt. I. *Quid ſit, & in quo poſita ſit ejuſmodi beatitudo.*

II. *Quænam ſit ſupernaturalis felicitas tum hujus cum alterius vitæ.*

SEcunda pars Ethicæ; *De Principiis humanarum actionum.*

Præfatio.

Prior Tract. hujus partis; *De Principiis Internis humanarum actionum.*

Prior Diſp. hujus Tract. *De Principiis internis humanarum actionum à naturâ Congenitis.*

Quæſt. I. *Quomodo Intellectus dicatur principium humanarum actionum; &, An moveat Voluntatem, ſimulque à Voluntate moveatur.*

II. *Quomodo Voluntas moveat inferiores Potentias.*

III. *Utrum Appetitus ſenſitivus moveat voluntatem.*

IV. *Quomodo Voluntas liberum ſit agendi principium: Ubi, de libero arbitrio.*

Poſterior Diſp. hujus Tract. *De Principiis internis humanarum actionum Acquiſitis, nempe Habitibus.*

Qu. I. *Quid ſit Habitus.*

II. *Quomodo acquirantur, deinde augeantur morales habitus.*

III. *Quomodo habitus concurrant cum facultatibus ad operandum.*

IV. *Quomodo corrumpantur habitus.*

Poſterior Tract. hujus partis; *De Principiis Externis humanarum actionum.*

Prior Diſp. hujus Tract. *De principio externo humanarum actionum efficaciter movente.*

Qu. I. *Quomodo* Deus *dicatur principium externum humanarum actionum.*

II. *Quomodo Deus concurrat cum voluntate ad actus humanos.*

III. *Quomodo Deus moveat voluntatem ad agendum.*

Poſterior Diſp. hujus Tract. *De aliis principiis externis humanarum actionum.*

Qu. I. *Utrum nihil præter Deum poſſit efficienter movere voluntatem.*

II. *Quo-*

II. *Quomodo Angeli, ſive boni ſive mali, aliquid ſuadeant humanæ voluntati.*

TErtia pars Ethicæ: *De ipſis Actionibus humanis: Ubi, de Paſſionibus, déque Virtutibus ac Vitiis.*

Præfatio.

Primus Tract. hujus partis; *De ipſis actionibus humanis.*

Prior Diſp. hujus Tract. *De actionibus humanis generatim.*

Qu. I. *Quid ſit Actio humana: Ubi, de Voluntario & Involuntario.*

II. *Quid ſit Involuntarium, & quotuplex.*

III. *Quid & quotuplex ſit Ignorantia; & quænam ſit involuntarii cauſa.*

IV. *Utrum nihil præter vim & ignorantiam pariat involuntarium.*

V. *De Bonitate & Malitiâ humanarum actionum in genere.*

VI. *De Circumſtantiis humanarum actionum.*

Poſterior Diſp. hujus Tract. *De actionibus humanis ſpeciatim.*

Qu. I. *Quænam ſint præcipuæ ſpecies actionum humanarum.*

II. *De humanis actibus Elicitis circa finem; præſertim de Volitione & intentione.*

III. *De humanis actibus circa media; præſertimque de Electione.*

IV. *De Conſilio ſeu Deliberatione electionem præcedente.*

V. *De actionibus humanis Imperatis.*

Secundus Tract. hujus partis; *De Paſſionibus animæ.*

Prior Diſp. hujus Tract. *De paſſionibus animæ generatim.*

Qu. I. *Quid & quotuplex ſit, & in quânam corporis parte reſideat Appetitus ſenſitivus.*

II. *Quid ſint Paſſiones, & unde naſcantur.*

III. *An omnis passio sit vitiosa, & nunquam cadat in virum sapientem.*
IV. *An recte assignetur passionum numerus.*
Posterior Disp. hujus Tract. *De passionibus animæ speciatim.*
Qu. I. *De Amore & Odio.*
II. *De Desiderio & Fugâ.*
III. *De Delectatione seu Voluptate, & Tristitiâ seu Dolore.*
IV. *De Spe & Desperatione.*
V. *De Metu & Audaciâ.*
VI. *De Irâ.*
Tertius Tract. hujus partis; *De virtutibus & Vitiis.*
I. Disp. hujus Tract. *De virtutibus generatim.*
Quæst. I. *Quid sit Virtus moralis.*
II. *An virtutes in mediocritate consistant.*
III. *In quânam animi parte sint virtutes.*
IV. *Quid, & quot sint virtutes quæ vulgò Cardinales appellantur.*
V. *Utrum virtutes morales sint inter se connexæ.*
II. Disp. hujus Tract. *De virtutibus sigillatim; nempe, de quatuor Cardinalibus.*
§ I. *De Prudentiâ.*
Quæst. I. *Quid sit Prudentia.*
II. *Quodnam sit subjectum circa quod versatur Prudentia.*
III. *An habitus prudentiæ in viro sapiente sit multiplex.*
IV. *Quinam sint actus seu officia prudentiæ.*
V. *Quænam sint partes integrantes prudentiæ.*
VI. *Quænam sint subjectæ partes prudentiæ.*
VII. *Quænam sint partes potentiales prudentiæ.*
§ II. *De Justitiâ.*
Quæst. I. *Quid sit Justitia.*
II. *Quænam sint partes integrantes Justitiæ.*
III. *Quænam sint partes subjectæ seu species Justitiæ.*
IV. *De justitiâ generali seu legali.*
V. *De justitiâ speciali.*

VI. *Quæ-*

VI. *Quænam ſint partes potentiales juſtitiæ.*
VII. *De Lege.*
VIII. *De Jure.*
§. III. *De Fortitudine.*
Quæſt. I. *Quid ſit Fortitudo.*
II. *Quinam ſint fortitudinis actus.*
III. *Quænam ſint partes fortitudinis.*
§. IV. *De Temperantiâ.*
Quæſt. I. *Quid ſit Temperantia, & quodnam ejus objectum.*
II. *Quænam ſint partes temperantiæ.*
III. Diſp. hujus Tract. *De Vitiis & Peccatis.*
Quæſt. I. *Quid ſint Vitium & Peccatum.*
II. *Quænam ſit vitiorum ac peccatorum origo.*
III. *An vitium ſit contra naturam.*
IV. *Quænam ſit propria peccati differentia.*
V. *Utrum habitus vitioſus poſſit fieri bonus; & è contra.*
VI. *An actus vitioſus ſit pejor habitu.*
VII. *An vitium ſimul cum virtute eſſe poſſit.*
VIII. *Quænam ſint vitiorum ac peccatorum ſpecies.*

Schema

Schema generale, in quo ſeries eorum omnium quæ traduntur in hâc Summâ Moralis diſciplinæ ob oculos ponitur.

Quæſtiones proœmiales De Morali diſciplinâ, Quæſt. 3.

Ethica, ſeu Moralis diſciplina tres ſunt partes:

- *Prima, de Beatitudine ſeu fine humanarum actionum.*
  - *Prior Tractatus de Bono & Fine:*
    - *Prior Diſputatio, de Bono,* 4
    - *Poſterior Diſp. de Fine,* 3
  - *Poſterior Tract. de ipſa Felicitate:*
    - *Prior Diſp. de beatitudine hominis Objectiva,* 2
    - *Poſterior Diſp. de Formali hominis beatitudine,* 2
- *Secunda, de Principiis humanarum actionum:*
  - *Prior Tract. de principiis internis humanarum actionum:*
    - *Prior Diſp. de principiis internis humanarum actionum à natura Congenitis,* 4
    - *Poſterior Diſp. de principiis internis humanarum actionum Acquiſitis,* 4
  - *Poſterior Tract. de principiis externis humanarum actionum.*
    - *Prior Diſp. de principio externo humanarum actionum Efficaciter movente,* 3
    - *Poſterior Diſp. de aliis principiis externis humanarum actionum,* 2
- *Tertia, de ipſis actionibus humanis: ubi de paſſionibus, deque Virtutibus ac Vitiis:*
  - I. *Tract. de ipſis Actionibus humanis:*
    - *Prior Diſp. de Actionibus humanis generatim,*
    - *Poſterior Diſp. de Actionibus humanis ſpeciatim,* 5
  - II. *Tract. de Paſſionibus animæ.*
    - *Prior Diſp. de Paſſionibus animæ generatim,* 4
    - *Poſterior Diſp. de Paſſionibus animæ ſigillatim,* 6
  - III. *Tract. de Virtutibus & Vitiis.*
    - 1. *Diſp. de Virtutibus generatim,* 5
    - 2. *Diſp. de Virtutibus ſigillatim, nempe de 4 cardinalibus.*
      - 1. §. *de Prudentiâ,* 7
      - 2. §. *de Juſtitiâ,* 8
      - 3. §. *de Fortitudine,* 3
      - 4. §. *de Temperantiâ,* 2
    - 3. *Diſp. de Vitiis & Peccatis,* 8

De

De rebus Moralibus.

Quæſtiones procœmiales,

De ipsâ Morali diſciplinâ.

Præfatio.

QUoniam univerſæ Philoſophiæ finis eſt humana felicitas (cùm nulla res antiquos magis ad philoſophandum impulerit, quàm ut cæteris hominibus beatiores eſſent;) quæ quidem felicitas partim in veritatis contemplatione, partim in actione virtuti conſentaneâ poſita eſt: ideo præter ſcientias contemplatrices, oportuit aliquam eſſe ſcientiam quæ recti honeſtique rationem contineret, & ad virtutem morúmque probitatem erudiret: Quam Ethicam, h. e. moralem diſciplinam ſeu morum ſcientiam, appellârunt, unámque è præcipuis Philoſophiæ partibus eſſe cenſuerunt. De hâc igitur priùs quàm de iis quæ ad ipſam pertinent nonnihil præfationis loco dicemus. *Philoſophiæ finis humana felicitas.*

Quæſtio I.

Quid ſit Moralis Philoſophia; &, An ſit verè ſcientia.

MOralis *Philoſophia* vulgò appellatur hæc Philoſophiæ pars, quòd tota in moribus rectè inſtituendis poſita ſit. *Mores* autem dicuntur tum actiones humanæ, (i. e. actiones hominum liberæ, præſertim conſuetæ *Mores quid.*

consuetæ ac sæpius iteratæ) cùm etiam habitus qui ex ejusmodi actionibus iteratis comparantur. Et quoniam de hâc morum disciplinâ controvertitur, an sit Ars, an verò Prudentia, an potiùs dicenda sit Scientia, totam hanc litem triplici conclusione dirimemus.

1. *Conclusio probatur.* I. Conclusio; Moralis disciplina non est ars propriè dicta: Non enim primò & per se versatur circa actiones corporeas: licèt enim pleræque actiones humanæ seu morales ad objecta quædam externa & corporea referantur, ut Liberalitas, Temperantia, &c. non tamen propterea actiones illæ sunt externæ aut corporeæ: Et quamvis actiones quædam corporeæ dicantur humanæ seu liberæ, atque ad Moralem philosophum pertineant, quatenus liberè imperantur à voluntate; non tamen circa illas primariò versatur Moralis philosophus, sed tantùm secundariò, quatenus sunt effectus actionum internarum seu elicitarum voluntatis, in quibus ratio virtutis aut vitii primò & per se reperitur. Nec enim tam Depositum reddere aut Debitum solvere, quàm Efficax & constans voluntas tribuendi unicuique jus suum, justitiæ munus est: itémque, non tam cursum accelerare amici tuendi causâ, quàm Summo studio velle amico opitulari, amicitiæ officium est. At verò, non tantùm opera, sed etiam actiones circa quas primò & per se versatur ars, externæ sunt & corporeæ. Repete ex Logicæ Prolegomenis ea quæ de arte propriè & impropriè dictâ docuimus.

Virtutes non tam ex-terno quàm interno actu mensurandæ sunt.

Qu. 1.

2. *Conclusio; probatur* 1, II. Conclusio; Moralis disciplina non est prudentia. Primùm, quia prudentia non nisi in probis hominibus reperitur; nam animi sagacitas morum probitate destituta, calliditas est & astutia magis quàm prudentia: at Moralis philosophia etiam in perditissimis hominibus inveniri potest. Deinde, prudentis officium istud potissimum est, ea quæ ad finem magis conducibilia sunt solerter eligere: at Moralis philosophus non tantùm ea quæ sunt ad finem, verùm etiam

2,

finem

finem ipſum ex inſtituto contemplatur. Præterea, prudentia eſt tantùm eorum quæ cadunt in deliberationem; at Moralis philoſophia eſt rerum, quarum conſtans & indubitata veritas eſt: unde viri prudentis eſt, adhibito conſilio maturè deliberare; Moralis verò philoſophi, aliquid certò definire ac determinare. Denique, Moralis philoſophiæ eſt, humanas actiones dirigendas in univerſum contemplari: prudentiæ verò munus eſt, ſingulas ejuſmodi actiones pro circumſtantiarum ratione ſapienter moderari. Licèt igitur tum moralis diſciplina cùm etiam prudentia ſint morales habitus qui in eâdem intellectivâ animæ parte reſident, & circa eaſdem hominum actiones verſantur: quia tamen non in eodem ſunt ordine (cùm prudentia morali diſciplinæ tanquam inferior ſuperiori ſubordinetur) nec eadem ſunt utriuſque officia, ut patet; ideo non formali ratione modò, ſed etiam reipſa diſtinguuntur; præſertim cùm moralis diſciplina nonnunquam ſine prudentiâ, & è contrà prudentia abſque morali diſciplinâ eſſe poſſit. 3. *Coroll.*

III. Concluſio; Moralis diſciplina eſt ſcientia propriè dicta. Cujus concluſionis veritas ex præcedentium concluſionum veritate ſatis eluceſcit; & confirmatur adhuc unicâ hâc validiſſimâ ratione, Ea cenſenda eſt propriè ſcientia, in quâ aliquid certò & evidenter per vera principia cognoſcitur. Atqui ejuſmodi eſt Moralis philoſophia, in quâ multa traduntur de actionibus humanis certò & evidenter per vera principia; ut cùm philoſophus Moralis probat Tribuendum eſſe unicuique quod ſuum eſt, hâc demonſtratione, *Id ſemper agendum eſt quod recta ratio poſtulat: Sed recta ratio poſtulat ut unicuique reddatur quod ſuum eſt: Ergo unicuique jus ſuum tribuendum eſt.* Et licèt actiones humanæ in actu exercito (ut loquuntur) inconſtantes ſint, leves, & incertæ; & nonnullæ etiam naturâ ſuâ adiaphoræ ſint ſeu indifferentes, ità ut modò bonæ modò malæ eſſe poſſint: nihilominus tamen de iis omnibus indubitatas ac perpetuæ veritatis propoſitiones habet Moralis philoſophus. Quæ- 3. *Concluſio: Confirmatur.* *Occurritur tacitæ objectioni.*

Quæstio. II.

Quodnam sit subjectum Moralis scientia.

Assertio. CUm constet apud omnes, Moralem philosophiam maximè dici practicam, necesse est ut ipsius objectum sive subjectum circa quod versatur & à quo denominatur propriè practica, sit praxis maximè propriè dicta; quæ nihil aliud est quàm actio humana seu moralis. Itaque objectum proprium totale & adæquatum hujus scientiæ, est actio humana quatenus est dirigibilis ad bonum morale, seu ad finem rectæ rationi consentaneum. Ubi per *actionem humanam* intelligimus quamvis actionem hominis liberam, sive elicitam ab ipsâ voluntate, sive ab eâdem imperatam. Cui additur ipsa ratio formalis objecti, videlicet, *quatenus dirigibilis est ad bonum morale.* Quod ut intelligas, repetendum est quod in Dialecticæ Prolegomenis docuimus; In scientiis practicis aliud esse objectum considerandum duntaxat, aliud verò objectum considerandum simul & dirigendum. Sic enim in Morali disciplinâ actiones morales rectæ, ut rectæ, dici possunt objectum considerandum duntaxat: actiones verò humanæ rectificandæ dici possunt subjectum Moralis philósophiæ considerandum simul ac dirigendum: Quod verò spectat ad actiones rectificatas, quæ à nonnullis dicuntur objectum formatum; non tam scientiæ subjectum quàm ejusdem scientiæ finis remotior censendæ sunt.

Objectum hujus scientiæ est actio humana.

Nota. Qu. 2. sub finem.

Actio recta rectificanda

rectificata.

Supradicta probatur assertio. Quòd igitur actiones humanæ seu morales rectificandæ in ordine ad bonum morale, sint verum & legitimum scientiæ Moralis subjectum, vel ex eo patet (ut cætera prætermittam) quòd omnia quæ in ejusmodi scientiâ traduntur, ad actiones eo modo spectatas referantur tanquam principia, partes aut proprietates. Et quidem principia humanarum actionum simplicia sunt, Intellectus, Voluntas, Liberum arbitrium, Habitus

Principia hujus disciplinæ.

bitus virtutum, Finis ultimus, & earum Objecta. Principia verò complexa, quæ dicuntur principia ſcientiæ permulta ſunt; v. g. *Eſſe unum ultimum finem humanæ vitæ propoſitum*; *Media eſſe proportionata fini*; *Hominem eſſe libero arbitrio præditum*; *Virtutes aſſuetudine comparari*, &c. Partes præterea ſeu ſpecies actionum humanarum ſunt actiones voluntatis elicitæ & imperatæ; item actiones ex naturâ ſuâ Bonæ, Pravæ, vel Indifferentes. Earundem verò proprietates dici poſſunt Bonitas vel Malitia moralis, Meritum vel Demeritum, item Circumſtantiæ nonnullæ quæ eas comitantur. Homo verò aptus purgari à vitiis & virtutibus inſtrui, eſt finis cui prodeſt Moralis philoſophia. Finis verò Morali philoſopho propoſitus, eſt primùm dirigere actiones hominis; deinde, ipſæ actiones directæ: tandem ipſa humanæ vitæ Felicitas non tantùm humanæ vitæ rectificatarum actionum, ſed etiam ipſius Moralis diſciplinæ finis ultimus dici poteſt. *Partes*; *Proprietates*. *Finis*.

Quæſtio. III.

Quænam ſint præcipuæ partes Moralis philoſophiæ.

CUm inſtitutum Moralis philoſophiæ ſit, hominem probitate morum informare, eúmque ad felicem vitæ ſtatum perducere; homo verò quatenus ſic informari poteſt, triplici modo ſpectetur: primò, *ratio trin ſe abſque reſpectu ad multitudinem*; ſecundò, ut *plex.* pars eſt domeſticæ ſocietatis; tertiò, ut eſt membrum totius reipublicæ: Hinc orta eſt celebris illa philoſo- *Indè tri*phiæ Moralis in tres partes diviſio: nempe, in Ethi- *plex philo*cam, ſeu Monaſticam, h. e. privatam; Oeconomicam, *ſophia* ſeu domeſticam; & Politicam, ſeu civilem: Quarum *Moralis*; prima mores hominis in ſe abſolutè conſiderati com- *Ethica*, ponit, pertinétque ad bonum privatæ cujuſque perſonæ; ſecunda mores hominis ut eſt pars familiæ infor- *Oeconomica*, mat, ordinatúrque ad bonum ſocietatis domeſticæ; *Politica*.

tertia

tertia mores hominis quatenus est reipublicæ membrum, in ordine ad bonum totius civitatis ac reipublicæ, instituit. Itaque prima prodest privatæ cuique personæ; secunda, domui vel familiæ; tertia, civitati vel reipublicæ.

Quis ordo inter illas tres disciplinas.

Ex quo intelligere est, Ethicam sive Monasticam tum naturæ cùm doctrinæ ordine reliquas duas præire: tum quia rem simpliciorem, nempe privatum hominem, considerat, qui simplicius quiddam est quàm Familia, quæ ex singulis hominibus; quámque Civitas aut Respublica, quæ ex multis familiis coalescit: tum quia necesse est propriam vitam priùs componere, quàm ad familiæ aut reipublicæ gubernaculum accedere. Ordine tamen dignitatis Politica reliquas duas antecedit, tum quia cæteras eminentiori quodam modo in sese continet, tum quia circa nobilius subjectum versatur: Adde, quòd regimen reipublicæ multò perfectius est quàm regimen suiipsius aut familiæ, quia nempe ad plura se extendit, & ad nobiliorem finem refertur: atqui, ut docet D. Thomas, Civilis seu Politica scientia juvat regimen reipublicæ; Oeconomica, familiæ; Ethica verò uniuscujusque privatæ personæ.

2.2.qu.50. art. 1.

Utriusque autem disciplinæ, tam Politicæ quàm Oeconomicæ, duæ sunt præcipuæ partes; quarum altera in instruendis iis qui præsunt, altera in instituendis iis qui subsunt posita est. Præest autem in œconomiâ seu familiâ is qui vulgò dicitur Paterfamiliâs, qui idem est Vir, Pater, & Dominus; Subsunt verò, Uxor, Liberi, & Servi: Unde Oeconomica triplici societate dicitur constare; Despoticâ seu herili, Gamicâ seu conjugali, & Patricâ seu paternâ. At verò in politiâ, aut unus, aut pauci, aut multi præsunt; cæteri verò subsunt: Ex quo orta est reipublicæ forma triplex: nempe, Monarchica, in quâ unus; Oligarchica (ad quam spectat Aristocratica) in quâ pauci, iique vel divites vel optimates; & Democratica, in quâ multi (nempe populus) imperant. Licèt autem naturæ lege Democratia Monarchiam

Politicæ & Oeconomicæ partes duæ.

Politiæ forma triplex.

narchiam & Oligarchiam ſive Ariſtocratiam præcedat; quia omnes naſcimur liberi, nec facilè alterius imperio ſubjicimur: nihilominus tamen ordine dignitatis, & habitâ ratione optimæ gubernationis, cæteras antecedit Monarchia, Divino imperio quàm ſimillima; Quam ſequitur Ariſtocratia: Ultimum verò locum tenet hoc ordine Democratia.

Porrò prætermiſſis iis quæ tum ad Politicam cùm ad Oeconomicam pertinent, quoniam ea non ſunt noſtri inſtituti, ea duntaxat explicabimus in hâc ſecundâ parte noſtræ Summæ, quæ ad Ethicam ſive Monaſticam primò & per ſe ſpectare videbuntur: quæ tamen optima ſunt tum Politicæ cùm etiam Oeconomicæ fundamenta. Et quoniam Ethicæ ſubjectum ſunt actiones humanæ ad finem vitæ privatæ conſentaneum dirigibiles, eo ordine progrediemur, ut primùm de ipſo fine ultimo humanarum actionum, ſeu de Beatitudine privatâ, diſſeramus; ubi nonnulla de Bono & Fine in communi præmittemus: deinde, in ſecundâ parte agemus de earundem humanarum actionum Principiis tum internis cùm externis: denique, de ipſis humanis actionibus dicemus in tertiâ parte; ubi de Paſſionibus animi, tum de Virtutibus ac Vitiis pertractabimus.

Ethica tres partes.
1,
2,
3.

Prima

Prima pars Ethicæ;

De Beatitudine.

Præfatio.

Hujus partis tractatus duplex.

CUm beatitudo sit finis humanarum actionum ultimus, atque adeò omnis humana actio sit propter finem, finis autem bonum quoddam sit; doctrinæ ratio postulat, ut paulò pòst acturi de Felicitate, priùs de Bono ac Fine differamus. Sicque hujus primæ partis duo erunt tractatus: prior, de bono & fine; posterior verò, de ipsâ felicitate seu beatitudine humanâ.

Prior Tractatus hujus partis:

De Bono, & Fine.

QUia Finis species quædam est Boni, idcirco priùs de bono quàm de fine agendum est: Quare prior hujus tractatûs disputatio de bono, posterior verò de fine instituetur.

Prior Disputatio hujus Tractatûs:

De Bono.

Quæst. I.

Quid sit Bonum.

Boni definitio.

BOnum à veteribus *rectè definitum fuisse, Id quod omnia appetunt*, scribit Aristoteles in ipso limine lib.

lib. 1. Ethicorum ad Nicomachum. Quam boni definitionem vel potiùs descriptionem ut intelligas, notandum est hìc quod alibi fusiùs explicabitur, Bonum quà bonum, ex suâ ratione formali significare relationem convenientiæ; quandoquidem bonum est objectum appetitûs, & unumquodque eatenus appetitur quatenus conveniens est, aut saltem tale esse existimatur: quam quidem convenientiam sequitur appetibilitas utì propria boni affectio, sese habens ad bonum ut ad colorem visibilitas. Quare si bonum ex suâ formali ratione spectetur, definiendum erit, id quod cuique conveniens est: si verò spectetur ratione præcipuæ proprietatis, quæ est appetibilitas, rectè describetur, Id quod omnia appetunt. Posset etiam ratione aliarum ipsius proprietatum aliter describi; ut si dicatur, id quod naturâ sui diffusivum est, &c. Et licèt supradicta boni descriptio singulis bonis primò non competat; quia non omnia quodvis particulare bonum appetunt, bono tamen in communi proculdubio convenit; hoc enim expetunt omnia, cùm in singulis bonis, quæ res quæque optant, includatur: deinde etiam secundariò bonis particularibus simul collectivè sumptis competit, quatenus unaquæque res appetit suum bonum, & bonum cujusque est id quod unumquodque appetit. Adde etiam, eandem descriptionem adaptari posse Summo bono: Cùm enim omnibus rebus congenita sit proclivitas in bonum, & omne bonum quædam sit summi boni participatio, necesse est ut omnia saltem virtute & implicitè in summum bonum tendant; quare ipsum optimè definiri poterit, Quod omnia appetunt.

Alia Boni definitio.

D. Dionys. c. 4. de Div. nom.

Quomodo omnia summum bonum appetant.

Quæstio II.

Quonam pacto res ferantur in bonum.

FErri in bonum nihil aliud est quàm appetere bonum: Unde facile est intelligere, omnia appetitu aliquo in bonum tendere, cùm bonum sit quod omnia appetunt. Jam verò quonam appetitu unumquodque

in illud feratur quæſtio eſt. Cui ut ſatisfiat, notandum eſt primò, appetitum aut eſſe Innatum aut Elicitum. Innatus eſt propenſio unicuique rei à naturâ congenita, quâ unumquodque ad id quod ſibi conveniens eſt inclinatur: Elicitus eſt ipſe appetendi actus, præſertim is qui in animantibus præeunte aliquâ cognitione contingit. Secundò notandum eſt, appetitum innatum triplicem eſſe; nempe, Naturalem, Animalem ſeu ſenſitivum, & Rationalem ſeu intellectivum. Naturalis dicitur, quo unaquæque res abſque ullâ notitiâ inclinatur ad id quod ſibi conveniens eſt; qualis reperitur etiam in rebus inanimatis & ſenſus expertibus, v. g. in lapide inferiorem locum tanquam naturæ ſuæ congruentem, appetente. Animalis ſeu ſenſitivus eſt ille quo res inclinatur in id quod ſibi conveniens eſt, præeunte notitiâ ſenſûs: qui in ſolis animantibus reperitur; diſtribuitúrque in Iraſcibilem & Concupiſcibilem (de quibus in progreſſu dicemus) quo genere appetitûs equus urgente fame paſtum expetit. Denique, Rationalis ſeu Intellectivus ille eſt quo res appetit bonum ſibi conveniens, prævia notitiâ intellectûs; qui appetitus eſt ipſa voluntas, nec ulli animantium generi præterquam homini competit: Hoc genere appetitûs homo in id quod rectum honeſtúmque eſt inclinatur.

Appetitus Innatus.

Elicitus.

Appetitus innatus triplex: Naturalis,

Animalis,

Rationalis.

Quibus poſitis, ad quæſtionem propoſitam reſpondetur, Ea quæ cognitione carent, ſolo naturali appetitu in bonum ferri; bruta verò, quæ cognitione ſenſuum prædita ſunt; non tantùm naturali ſed etiam animali ſeu ſenſitivo appetitu duci in bonum; denique homines, qui intellectivâ cognitione dotati ſunt, non tantùm naturali & ſenſitivo, ſed præterea rationali ſeu intellectivo appetitu bonum appetere. Quo loco nota, naturalem appetitum impropriè dici appetitum; ſed potiùs appellari naturæ propenſionem & naturalem potentiam; ſicut etiam in brutis, ipſe etiam animalis appetitus ſæpenumero naturalis inſtinctus ſolet appellari. Nota etiam, in homine rationalem appetitum poſſe

Solvitur quæſtio propoſita.

Nota 1.

Nota 2.

posse ferri in objectum appetitûs sensitivi, nempe in bonum jucundum & utile, licèt appetitus sensitivus non possit ferri in bonum honestum, quod est objectum peculiare rationalis appetitûs: Cujus rei ratio est, quòd rationalis appetitus eminenter contineat tum sensitivum cùm naturalem appetitum, quemadmodum anima ipsa rationalis tum sensitivam cùm vegetantem eminenti quâdam ratione continet. Ex his intelligere est, omnem appetitum esse inclinationem quandam in bonum. Objicies, Appetitum sensitivum in homine semper in malum propendere, juxta illud, *Proni sunt sensus hominis in malum ab adolescentiâ suâ.* Unde & concupiscentia ipsa interdum ab Apostolo *peccatum* dicitur, quia & à peccato est & ad peccatum inclinat; ideóque vulgò à Theologis *fomes peccati* dici consuevit. Sed occurto, ac dico, ideò appetitum sensitivum dici inclinari ad malum, quia cùm feratur in bonum jucundum, sæpe accidit ut tale bonum rectæ rationi ac Divinæ legi adversetur, sicque eâ ratione dicatur malum. Licèt igitur appetitus sensitivus in ejusmodi malum inclinet, ideóque *peccatum* & *fomes peccati* vocetur; non propterea desinit ferri in bonum sibi conveniens, nempe in bonum jucundum ac delectabile.

Object. 1. Gen. 8. 21.

Solut.

Quæstio III.

Utrum omnis appetitio feratur in bonum.

SEnsus propositæ quæstionis est, An id omne quod actu appetitur sit bonum, ità ut malum quà malum nunquam possit appeti. Et quidam difficultas non est de appetitu naturali, nec de sensitivo; sunt enim hæc appetituum genera ab Autore naturæ ad bonum determinata: Verùm tota difficultas est de appetitu rationali, seu de voluntate; Utrùm omnis ejus appetitio feratur in bonum, ità ut non possit voluntas pro suâ libertate malum etiam ut malum appetere. Dico *malum ut malum*, seu, *sub ratione mali*; neque enim dubium est eandem ferri posse in malum, quatenus tamen

Quæstionis propositæ sensus aperitur.

men alicujus boni ſpeciem præ ſe fert: ſic enim voluntas ferri poteſt in malum inhoneſtum ſeu turpe, quatenus illud idem bonum eſt jucundum ſeu delectabile, vel quatenus illud idem quod verè inhoneſtum eſt, ſpeciem quandam habet apparentis honeſtatis.

Sententia de propoſitâ quæſt. tenenda probatur, 1.

Licèt igitur non deſint qui aſſerant, poſſe voluntatem appetere malum ut malum eſt, & è contrà repudiare bonum etiam quà bonum eſt, nihilominus tamen perſtandum eſt in oppoſitâ eâque communi ſententiâ; quæ proculdubio eſt Ariſtotelis 8. Ethic. c. 2. & 1. Polit. cap. 1. & alibi: quam amplectitur ac probat D. Thomas 1. 2æ. qu. 8. art. 1. Ratio D. Thomæ eſt,

2. *Quòd appetitio nihil aliud ſit quàm rei appetentis ad aliud inclinatio, nihil autem inclinetur niſi ad aliquid ſibi ſimile & conveniens:* quod eſt bonum. Deinde, ſi voluntas ferri poſſet ad malum ſub ratione mali, malum ut malum eſſet actu appetibile: quod planè repugnet; cùm ipſa malitiæ ratio tollat convenientiam, quâ ſublatâ tollitur appetibilitas, quæ ex convenientiâ ſeu ex congruentiâ boni naſcitur. Quòd ſi malum ut ſic non eſt appetibile, non poteſt intelligi quomodo poſſit appeti à voluntate quatenus tale. Si objicias, Voluntatem eſſe liberam circa bonum & malum, ac proinde non tantùm poſſe appetere bonum ut bonum, ſed etiam malum ut malum: reſpondeo, Libertatem voluntatis circa bonum & malum non eſſe libertatem Contrarietatis; quaſi poſſit poſitivè ferri appetendo in ipſa contraria, nempe in bonum & malum quatenus talia ſunt; aut quaſi poſſit contrariis actibus in bonum ferri, aut etiam in malum, v. gr. appetere bonum & repudiare bonum ut ſic, aut etiam repudiare malum & illud idem ut malum appetere: ſed eſſe libertatem Contradictionis, quâ poteſt bonum velle aut non velle, item nolle ſeu actu repudiare malum vel non nolle ſeu non actu repudiare: h. e. Voluntatem tum circa bonum cùm circa malum ut ſic liberam eſſe quoad exercitium actûs, quia poteſt circa illa actum aliquem exercere aut ſuſpendere. Adde, quòd libertas humanæ volun-

Object.

Solut.

Libertas Contrarietatis.

Contradictionis.

Nota.

voluntatis circa bonum & malum satis elucet in eo, quòd possit velle bonum, & etiam velle malum quod in eodem genere non potest habere rationem boni: v. gr. Potest voluntas ferri in objectum temperantiæ, quod habet rationem boni honesti; & præterea, in objectum intemperantiæ, quod habet rationem mali inhonesti, nec unquam potest habere rationem boni honesti, licèt in illud feratur quatenus est bonum jucundum. Non est tamen propterea negandum, bonum & malum pertinere ad eandem appetendi facultatem, licèt non ad eundem ejusdem facultatis actum: nam bonum pertinet ad voluntatem quatenus sub eâ ratione ab ipsâ potest appeti; malum verò, quatenus sub eâ ratione ab eâdem repudiari potest: Quo modo verum & falsum ad eandem intelligendi facultatem pertinent. Quædam verò peccata dicuntur esse *ex malitiâ*; non quòd in eis malum ut malum appetatur, sed quòd illud bonum jucundum vel utile quod appetitur, non ignoretur esse aversum à Deo, aut à rectâ ratione alienum. Si dicas, Damnatos velle Deum non esse; velle quoque flagitia, quia nôrunt ea Deo displicere; item, desperatos homines mortem sibi optare: quæ omnia non nisi mali rationem habent: respondeo, Licèt illa verè sint mala, illis tamen peditis animabus aut desperatis hominibus apparere bona quatenus illa sibi convenire judicant, aut quatenus arbitrantur per illa se à majoribus malis liberari.

Bonum & malum ad eandem appetendi facultatem pertinent.

Peccata ex malitiâ.

Object.

Solut.

Quæstio IV.

Quotuplex sit bonum.

BOnum in genere dividi potest juxta S. Augustinum in Psal. 134. in *bonum à seipso, & bonum Essentiam: ab alio*: Illud dicitur bonum per essentiam; qualis est solus Deus, juxta Domini sententiam Luc. 18, 19. *Nemo bonus, nisi solus Deus*: Hoc verò dicitur bonum per participationem: Quod quidem rursus dividi potest in bonum transcendens seu Metaphysicum,

Bonum per Participationem.

Quod 1. *Metaphysicum,*

ſicum, quod cuique rei competit quatenus eſt aut eſſe poteſt: naturale ſeu Phyſicum, quod naturæ cujuſque rei competit; ut, naturales cujuſque rei Facultates & Potentiæ: Morale denique ſeu humanum, quod ab homine ſpontè ac liberè poteſt appeti: Quod quidem ratione ſubjecti ſeu materiæ dividitur in bonum animi, ut Scientia; corporis, ut Sanitas; & fortunæ, ut Divitiæ: ratione verò finis & magis propriè ab Ariſtotele bonum idem morale dividitur in honeſtum, utile, & jucundum: Quam quidem celebrem boni partitionem in hunc ferme modum explicat S. Doctor; Unumquodque dicitur bonum prout appetibile eſt, ſeu quatenus eſt terminus appetitionis: Dicitur autem aliquid eſſe terminus appetitionis dupliciter: nempe, ſimpliciter; quod terminat motum appetitionis tanquam quid ultimum; vel ſecundùm quid; quod terminat motum appetitionis tanquam medium quo ad ultimum itur: Jam verò ſi bonum ſimpliciter terminat appetitionem tanquam quid ultimum, vel ſe habet ut res quæ per ſe appetitur, dicitúrque bonum honeſtum; vel ut quies in re habitâ, dicitúrque bonum jucundum: quòd ſi appetitionem ſecundùm quid terminat tanquam quid medium, dicetur bonum utile. Itaque per bonum utile pervenitur ad honeſtum; ex cujus poſſeſſione naſcitur jucundum. Ubi notandum, fieri poſſe ut idem bonum diversâ conſideratione dicatur honeſtum, utile, & jucundum: deinde, aliquid utile & jucundum dici poſſe non tantùm ratione ſenſûs & corporis, ſed etiam ratione animi: denique, bonum honeſtum dici abſolutè bonum morale ſeu bonum hominis; utile verò & jucundum, quatenus rectæ rationi conformantur.

2. *Phyſicum*, 3. *Ethicum*: *Idque*, I. *Animi*, *Corporis*, *Fortunæ*: II. *Honeſtum*, *Utile*, *Jucundum*. 1. part. q. 5. art. 6.

Poſterior

Posterior Disputatio hujus Tractatûs;

De Fine.

Quæstio I.

An idem sit Finis & Bonum.

PRopositæ quæstioni triplici conclusione sequenti satisfiet.

I. Conclusio; Finis & Bonum non sunt idem formaliter, h. e. Non est eadem formalis ratio boni quæ finis: quia bonum quâ bonum significat relationem convenientiæ, at finis quâ finis importat relationem causæ finalis: Unde Bonum definitur, Id quod conveniens est; Finis verò, Id cujus gratiâ cætera fiunt. *1. Conclusio;*

II. Conclusio; Finis & Bonum, si secundùm actum spectentur, non sunt semper idem realiter quoad fundamenti reciprocationem, ut loquuntur. Licèt enim id quod est actu finis sit etiam actu bonum (cùm nihil possit per modum causæ finalis aliud movere nisi sit bonum & conveniens) non tamen reciprocè, quicquid est actu bonum est etiam actu finis: Multa enim sunt in se actu bona, & etiam cuipiam convenientia, quæ quia ab eo non expetuntur, non sunt actu finis respectu illius. Quo loco notandum est, licèt aliud bonum expetatur tanquam finis, aliud verò tanquam id quod est ad finem; nihilominus tamen id omne quod actu appetitur à re creatâ, quatenus actu appetitur, esse causam actu finaliter moventem ipsum appetitum: Unde non tantùm fines mediorum, sed etiam ipsa media verè dici possunt causæ finales ipsius appetitus: quod videtur voluisse S. Thomas, 1. 2. quæst. 1. passim, præsertim art. 4. ubi ait bonum habere rationem finis: Sicque non tantùm omne quod est actu finis erit actu bonum, sed etiam omne bonum quod actu expetitur erit actu finis; saltem in rebus creatis: *2. Conclusio;* *Nota.* *Non tantum fines verum etiã media finaliter movent appetitum.*

nam in Divinis actibus ad intra id non potest esse.

3. *Conclusio*; III. Conclusio; Finis & Bonum, si secundùm potentiam spectentur, sunt idem reipsa quoad fundamenti reciprocationem, i. e. Quicquid potest reddi bonum & conveniens respectu alicujus, licèt fortasse tunc non sit illi actu bonum & conveniens, idem potest esse finis respectu illius, ab ipso appeti: & reciprocè, quicquid potest ab aliquo expeti & habere rationem finis comparatione alicujus, potest esse eidem bonum & conveniens, vel saltem ut tale apprehendi.

Quæstio II.

Utrum omnia agant propter finem.

Agere propter finem *dicitur duplicitèr.*

DUobus modis dici potest aliquid agere propter finem: Primò quidem absolutè, quod tendit in aliquem finem, sive quod alicujus rei gratiâ operatur, sive finem seu rem illam cognoscat, sive non; sive etiam in talem finem cognitum se dirigat, sive ab alio ad ipsum dirigatur. Altero modo & quidem maximè propriè id dicitur agere propter finem, quod ità illius gratiâ operatur & ad illum tendit, ut illum cognoscat & ad illum se & sua dirigat. Hâc præmissâ distinctione, sequentibus conclusionibus proposita difficultas explicatur.

1. *Conclusio*; I. Conclusio; Si *agere propter finem* primo modo sumatur, omnia agunt propter finem. Ratio in promptu est; Quia omnia agentia dum operantur intendunt aliquod bonum, ad quod vel seipsa dirigunt, vel ab Autore naturæ diriguntur; ut patet inductione: operari autem hoc modo est absolutè propter finem operari, cùm ipsum bonum ad quod tendunt seu quod appetunt ejusmodi agentia, sit finis seu finalis causa appetitivæ motionis illorum.

2. *Conclusio*; II. Conclusio; Si *agere propter finem* secundo modo sumatur, solius intellectualis creaturæ proprium est agere propter finem, quia ejusdem proprium est seipsam dirigere, utpote quæ sola inter cæteras creaturas

turas ſit ſuorum actuum domina propter liberum arbitrium quo eſt prædita: At verò irrationalis creatura non niſi ab alio mota tendit ad finem; ſive in ipſum tendat aliquâ notitiâ præeunte, ut Bellua; ſive nullâ, ut Arbores & Elementa: tum quia non eſt domina ſuorum actuum, cùm careat libero arbitrio, quæ eſt facultas voluntatis & rationis; tum quia non cognoſcit rationem finis, & ideo nihil in finem ordinare poteſt, ſed tantùm ipſa in finem ordinatur. Quo loco nota, licèt belluæ nonnunquam cognoſcant finem, i. e. rem quam appetunt; non tamen cognoſcunt rationem finis, ac proinde non poſſunt ſe aut ſuos actus ad ipſum ordinare. Quòd ſi objicias, Contrarium videri in quibuſdam animalibus, quæ videntur ſuos actus ad finem ordinare, cùm media apta ad finem conſequendum eligant ac diſponant; ut cùm hirundo & nonnullæ aliæ aves nidos miro artificio præſertim fœtûs parturiendi causâ exſtruunt: reſpondetur, Hæc & ſimilia ab illis animalibus præſtari, non quòd finem prævideant ad quem ſuas actiones dirigant, aut quòd noverint ſe commodè finem aſſequi poſſe adhibendo hæc vel illa media, ſed naturali tantùm inſtinctu, ità ut hæc animalia, ſicut & cætera omnia rationis expertia, à Motore primo, i. e. à Deo, qui rerum omnium fines novit, impulſa in eundem dirigantur, eo modo quo ſagitta fertur in ſcopum à jaculatore directa.

Quomodo belluæ cognoſcant finem.

Object.

Solut.

III. Concluſio; Omnis appetitio humana, ſeu appetitio hominis voluntaria, fit propter finem. Ratio eſt, Quia omnis ejuſmodi appetitio eſt boni, ut docuimus priori diſp. qu. 3. At bonum quod actu appetitur, eſt etiam actu finis, ex 2. concl. prioris qu. Quare nulla eſt ejuſmodi appetitio quæ non ſit propter finem. Ex quo etiam intelligis, appetitionem humanam, ſive verſetur circa media ſive circa finem mediorum, ſemper eſſe propter finem: quia omnis appetitio eſt propter id quod appetitur; id autem quod appetitur eſt finis ipſius appetitionis: Quare

3. *Concluſio;*

re nihil absurdi est, si dicas ipsam appetitionem ultimi finis esse propter finem; imò, fruitionem ultimi finis objectivi, quæ dicitur beatitudo formalis, esse propter finem; nempe, propter ipsum ultimum finem objectivum, quæ dicitur beatitudo objectiva. Porrò, cùm Finis dupliciter dicatur; nempe, vel respectu mediorum quæ appeti solent in ordine ad ipsum, vel respectu ipsius motionis appetitivæ seu appetitionis quam per modum causæ finalis excitat: quando dicimus hìc, Omnem appetitionem esse propter finem, *finem* accipimus posteriori modo spectatum.

Finis dupliciter dicitur.

Quæstio III.

Sitne aliquis ultimus finis humanarum actionum.

Fines alii ultimi, alii medii.

VAria sunt finium genera: Alii enim dicuntur ultimi, alii verò dicuntur medii: Et quidem ultimorum unus est absolutè ultimus; alii verò in certo genere ultimi, qui comparatione finis absolutè ultimi dici possunt medii: Mediorum verò in certo aliquo genere alii sunt proximi, alii remotiores. Denique, finis absolutè ultimus alius verus & naturâ suâ talis, alius verò opinatus, quem quisque ad libitum sibi potest proponere. His præsuppositis, sit

1. Conclusio;

I. Conclusio; Datur aliquis finis ultimus simpliciter & ex naturâ suâ talis omnium actionum humanarum, qui idem est finis absolutè ultimus cæterarum omnium rerum; nempe DEUS Opt. Max. qui quoniam est primum movens absolutè & simpliciter quod omnia creat, agit, & ordinat propter se, cùm ipsum sit perfectissimum, idcirco idem Ipse est finis ultimus propter quem sunt omnia, juxta illud, *Universa propter semetipsum operatus est Dominus:* Unde etiam tenentur omnes homines, ubi usum rationis assecuti sunt, Ipsum eundem finem ultimum suarum actionum sibi proponere: licèt non soleant nec teneantur homines Eundem finem actu sibi proponere in singulis suis actionibus: Satis enim est quòd illæ

DEUS finis ultimus rerum omnium.

Prov. 16. 4.

Nota.

actiones

actiones poteſtate ac virtute in ipſum ultimum finem referantur: quod ſit cùm aliquis Ipſum ſuarum actionum finem ultimum ſibi aliquando actu propoſuit, nullúmque alium deinceps ſibi præfinivit.

II. Concluſio; Finis ultimus opinatus humanarum actionum non unus ſed varius ac multiplex eſt: Neque enim eundem ultimum finem ſibi proponunt homines improbi: alii enim Honores, alii Divitias, alii Voluptates tanquam finem ultimum ſibi proponunt: Fieri etiam poteſt, ut aliquis plures ſibi fines ultimos proponat; imò, modò unum ſibi proponat modò alterum: eſt enim in his finibus mira varietas & inconſtantia, utpote qui pendent ex ipſo hominum arbitrario delectu. 2. *Concluſio*;

III. Concluſio; Omnes homines eundem finem ultimum in genere & in confuſo ſibi proponunt; nempe, Beatitudinem in genere, quamvis in ſingulis actionibus de illâ non cogitent. Probatur iſta concluſio; Quia quilibet homo in omnibus quæ agit expetit propriam perfectionem & beatitudinem; ſive eam collocet in eo fine qui verè eſt ultimus, ſive in eo qui verè non eſt talis, ut in honoribus, divitiis, &c. 3. *Concluſio*;

IV. Concluſio; Cùm quælibet actio humana, i. e. libera, exercetur, neceſſe eſt eum qui operatur de fine aliquo cogitare, ſive ultimo quocunque ſive medio, eóque vel proximo vel remotiore. Ut enim aliqua actio dicatur propriè fieri propter finem, debet ordinari in finem aliquem actu cognitum ab ipſo operante (ut patet ex 2. concl. præcedentis qu.) ſive finis ille ſit objectum ipſius actionis, ſive ſit finis objecti, propter quem ſc. actio verſetur circa tale objectum. 4. *Concluſio.*

Poſterior

Posterior Tractatus hujus partis;

De ipsâ Felicitate.

Beatitudo duplex.

BEatitudo seu felicitas humana, quæ *summum bonum* seu *ultimus finis hominis* dicitur, duplex vulgò assignatur; altera objectiva, altera formalis: Illa dicitur res quæ suum possessorem beatum facit; hæc verò dicitur hujusmodi rei perfecta possessio seu fruitio: De utroque igitur genere felicitatis hoc posteriori tractatu differemus: In quo duas disputationes instituemus; priorem quidem de priori specie felicitatis, seu de beatitudine hominis objectivâ; posteriorem verò de posteriori, seu de hominis formali beatitudine.

Prior Disputatio hujus Tractatûs:

De Beatitudine hominis Objectivâ.

Quæstio I.

Quid sit, & qualis esse debeat hæc beatitudo.

Beatitudo objectiva est quid præstantius homine.

BEatitudo propriè loquendo, Formaliter est in ipso homine beato: nihilòminus tamen bonum etiam illud seu finis in cujus fruitione beatitudo illa formalis posita est, solet appellari beatitudo seu felicitas Objectiva, quia nempe est objectum formalis & propriè dictæ felicitatis: quemadmodum conceptus objectivus dicitur objectum formalis & propriè dicti conceptûs qui in animo concipiente residet. Ex quo intelligis, beatitudinem objectivam esse aliquid aliud ab ipso homine, imò aliquid ipso homine præstantius; cùm sit finis absolutè ultimus propter quem homo est atque operatur, nihil autem esse vel operari debeat nisi propter id quod seipso sit præstantius.

Unde

Unde illa objectiva hominis felicitas dicitur esse Summum bonum, absolutè, i. e. undequaque, perfectum, quod nullius rei indigens sibique ipsi sufficiens propter se tantùm & non propter aliud sit summè appetibile: cujus summi boni desiderium est à naturâ ipsi homini insitum. Licèt autem idem sint revera Objectiva illa beatitudo & Finis absolutè ultimus; ratione tamen aliquâ differunt: *Finis ultimus* enim appellatur, quatenus est id cujus gratiâ omnia operamur; *beatitudo* verò *objectiva*, quatenus est id quo beati seu felices efficimur: deinde, dicitur *finis ultimus* respectu quarumcunque rerum quæ ad ipsum naturâ suâ ultimò referuntur; at verò appellatur *beatitudo objectiva* respectu earum duntaxat rerum quæ sunt capaces beatitudinis.

Idem dicitur Finis ultimus & Beatitudo objectiva.

Quæstio II.

In quonam bonorum genere ponenda sit felicitas objectiva.

COnstat quidem ex præcedenti qu. objectivam hominis felicitatem esse bonum aliquod summum, ac proinde summè ac propter se solum appetibile: Quodnam autem illud sit, quæritur; seu, In quonam genere bonorum positum sit. Sunt autem in genere tria bonorum genera: nempe, bona externa, quæ vulgò bona *fortunæ* dicuntur; cujusmodi sunt Divitiæ & Honores, ad quas spectant Laus, Gloria, Potestas, & Autoritas: deinde bona *corporis*, sive insita sint, ut Sanitas, Robur, Pulchritudo, Voluptas; sive dissita sint, ut ea omnia quæ ad sensuum voluptatem pertinent: denique, bona *animi*, eáque adhuc vel insita, ut Facultates, Habitus, Operationes; vel dissita, nempe ea omnia quorum cognitione vel amore animus delectatur. Quibus positis, propositæ quæstioni sequentibus conclusionibus breviter respondetur.

Tria bonorum genera: Fortunæ, Corporis, Animi.

I. Conclusio; Felicitas objectiva in bonis externis seu fortunæ non est ponenda; tum Quia bona illa appetitum

1. *Conclusio probatur.* 1,

petitum non explent; tum Quia non ſunt propter ſe
2, expetenda, ſed propter uſum; tum Quia bona illa ig-
3, nobiliori hominis parti, nempe corpori, ſubſerviunt;
4, tum Quia non ſunt in noſtrâ poteſtate (neque enim
cùm volumus iis potîmur; imò ſæpe ab invitis domi-
5, nis auferuntur): tum Quia pleraque ex iis, ut Ho-
nor, Laus, Gloria, pendent ex hominum falsâ ple-
rumque opinione & ſimulato ut plurimùm favore.

2. Concluſio; probatur. II. Concluſio; Felicitas objectiva non eſt ponenda
1, in bonis corporis, ſive inſitis ſive diſſitis: tum Quia
bona illa appetitum hominis adhuc non ſatiant; tum
2, Quia non ſunt propter ſe expetenda, cùm omnis bona
3, corporis habitudo ad bonum animæ referenda ſit: tum
4. Quia non ſunt in noſtrâ poteſtate: neque enim cùm
volumus voluptate potimur, aut ſani ſumus, robuſti,
vel elegantes: Adde, quòd in pleriſque id genus bonis
à belluis ſuperamur.

3. Concluſio; probatur. III. Concluſio; Felicitas objectiva non eſt po-
nenda in bonis animæ inſitis. Cùm enim illa ſint
Facultates, aut Habitus, aut Operationes: non po-
teſt primùm in facultatibus aut habitibus collocari,
cùm facultates & habitus propter aliud expetantur,
nempe propter operationes: Neque etiam in ipsâ ani-
mæ operatione: nam vel ejuſmodi operatio non erit
præſtantiſſima hominis operatio, vel erit: ſi non ſit
præſtantiſſima, ſanè in eâ non videtur collocanda fe-
licitas objectiva, quæ debet eſſe ſummum bonum, ſal-
tem in ſuo genere perfectiſſimum: ſi verò ſit præſtan-
tiſſima & ultima in genere finis hominis operatio,
ſicque dici poſſit fortaſſe felicitas formalis; non tamen
erit felicitas objectiva, quæ eſt objectum ipſius felici-
4. Concluſio; probatur. tatis formalis, quæque debet eſſe extra ipſum homi-
nem, &, aliquid ipſo homine præſtantius.

Solus Deus appetitum hominis explet. IV. Concluſio; In nullo alio diſſito animi bono
ſuperadicta felicitas eſt collocanda, præterquam in
Deo; cùm in ipſo ſolo ſummi boni conditiones omnes
reperiantur, ac ipſe ſolus inexplebilem hominis appe-
titum ſuâ infinitâ bonitate ac perfectione explere poſ-
ſit.

ſit: Unde illud Auguſtini dictum, *Feciſti nos, Domine, ad te, & ideò irrequietum eſt cor noſtrum donec requieſcat in te.*

Poſterior Diſputatio hujus Tractatûs:

De Formali hominis Beatitudine.

Quæſtio I.

Quid ſit, & in quo poſita ſit ejuſmodi beatitudo.

AGitur deinceps de Beatitudine propriè dictâ, quæ in eo qui beatus dicitur inſidet; quæritúrque primò. In quânam hominis parte aut facultate poſita ſit. Quo loco notandum, nos in hâc quæſtione loqui tantùm de felicitate naturali hominis cujuſque privati, non verò de ſupernaturali, aut de Politicâ ſeu Civili. Sit igitur

I. Concluſio; Formalis beatitudo in operatione animi ponenda eſt. Cùm enim nihil ſit in corpore cui laus iſta debeatur, cùm & ipſum corpus & quæcunque ſunt in corpore inſita, animo ſubſerviant univerſa; videndum ſi quid ſit in animo quod formalem beatitudinem contineat. Cúmque, ſi generatim loquamur, quicquid in animo eſt aut potentia ſit, ſeu ingenita facultas; aut habitus, ſeu conſuetudine parta & diuturnitate confirmata facilitas; aut operatio, ſeu elicitus à naturali facultate actus: duo verò priora ad operationem tanquam ad finem referantur: felicitas autem ſit maximè propter ſe expetenda: concludendum eſt, Felicitatem in aliquâ eximiâ animi operatione collocandam eſſe. Et quoniam ex ejuſmodi aſſiduâ operatione naſcitur ſtatus quidam vitæ præſtantiſſimus, hinc tradita eſt hæc beatitudinis deſcriptio à Boëthio, *Status omnium bonorum aggregatione perfectus.* Ut autem ex ejuſmodi operatione quis denominetur *felix* ſeu *beatus*, non eſt neceſſe ut in eâ per-

1. *Concluſio; explicatur.*

In animo tria: Facultas, Habitus, Operatio.

Formalis beatitudinis deſcriptio.

perpetuò occupetur; sed satis est in eâ versari utì ratio præscribit, & vitæ hujus ratio atque humana imbecillitas patitur.

2. Conclusio; II. Conclusio; In eâ animi operatione ponenda est formalis beatitudo, per quam objectivâ beatitudine seu summo bono (nempe DEO) perfectè, quantum patitur naturalis hominum conditio, fruimur. Ea autem animi operatio non una sed duplex est; nempe, Contemplatio summi boni perfectissima, tum etiam ejusdem vehementissima Dilectio. Quòd autem in utrâque hâc animi operatione posita sit fruitio summi boni, non verò in alterutrâ tantùm, probatur; Quia possessio seu fruitio summi boni consistit in unione quâdam seu adhæsione cum summo bono: Atqui non sola contemplatio, verùm etiam amor firmissimus est illius unionis nexus. Deinde, quemadmodum contemplatio amorem excitat, sic amor excitatus contemplationem juvat & promovet: Nam quò magis bonum aliquod per contemplationem nobis innotescit, eò magis in illius amorem exardescimus; & quò magis aliquid amamus, eò frequentiùs de ipso cogitamus, ac in ipsius contemplationem impensiùs incumbimus. Denique, si felicitas formaliter esset in solâ actione intellectûs (ut volunt plerique) vel in solo actu voluntatis (ut alii censent) non esset homo undequaque felix: Nam quid, quæso, ad felicitatem prodest, amare summum bonum, si non nôsses; aut nôsse, si non ames?

Duplex animi operatio.

In utrâque poni felicitatem: Probatur

1,

2,

3.

3. Conclusio; III. Conclusio; Ad perfectionem accidentariam supradictæ beatitudinis desideratur sanitas corporis, aut certè morborum ac dolorum graviorum vacuitas. Ratio est; Quia animus, quamdiu in isto corporis ergastulo continetur, pendet ab optimâ illius habitudine, quò perfectiùs operetur: quo fit, ut dum aliquis acerbissimo aliquo dolore angitur, ægrè possit contemplari, aut quodvis aliud rationis munus exsequi. Quare licèt in bonâ corporis valetudine formalis felicitas non sit posita, sine illâ tamen non potest essentialis

Ejus ratio.

alis felicitas obtineri: ità ut accidentaria quidem ſit ad prædictam felicitatem, ſed tamen neceſſaria; ſicut applicatio ligni ad ignem, neceſſaria eſt ad combuſtionem. Quod autem de valetudine corporis dixímus, dici etiam poteſt de bonis externis: quorum mediocris copia juxta cujuſque vitæ ſtatum eſt ad felicitatem conſervandam neceſſaria: Neque enim is poteſt contemplationi & amori rerum divinarum vacare, qui in comparandis rebus ad vitam neceſſariis cogitur occupari. Itaque licèt formalis beatitudo in bonis animi & non in aliis eſſentialiter ſit poſita, à bonis tamen tum coporis cùm fortunæ mediocribus, ſaltem conditionaliter pendet. *Bona etiam externa ad integram felicitatem deſiderantur.*

Porrò virtutes, aut potiùs virtutum actiones, non tam ſunt ipſa felicitas quàm rationes ad eam felicitatem de quâ loquimur acquirendam, conſervandam, ornandam atque promovendam conducibiles. Quòd ſi opponas, Ariſtotelem docuiſſe 1. Ethic. cap. 7. felicitatem eſſe *actionem virtutis in vitâ perfectâ*: reſpondetur, Ariſtotelem ibi aſſignâſſe finem ultimum ſeu felicitatem vitæ humanæ, non abſolutè ſpectatæ, ſed quatenus practica eſt. Cùm enim humanæ vitæ pars duplex ſit; altera practica, altera contemplativa; quarum illa ad hanc refertur: hinc finis practicæ refertur ad finem contemplativæ; ideóque finis practicæ non eſt finis abſolutè ultimus ſeu potiſſima beatitudo formalis humanæ vitæ, quemadmodum finis contemplativæ partis, qui ideò abſolutè dici poteſt beatitudo ſeu felicitas formalis humanæ vitæ: Et de hâc beatitudine locuti ſumus in hâc quæſtione. *Nota. Object. Reſp. Humanæ vitæ pars duplex.*

Quæſtio II.

Quænam ſit ſupernaturalis felicitas tum hujus cum alterius vitæ. *Felicitas humana duplex.*

HActenus de naturali beatitudine, quam naturæ viribus homo conſequi poteſt, quámquephiloſophus Moralis ex inſtituto con- *Natur-*

mus. Et quamvis ſupernaturalis beatitudo ad Theologiam pertineat, non alienum tamen erit à noſtro inſtituto de hâc ſupernaturali tam hujus quàm futuræ vitæ beatitudine nonnullas aſſertiones Theologicas hic ſubjungere. Sit igitur

1. Aſſertio. I. Aſſertio; Supernaturalis beatitudo futuræ vitæ in clarâ Dei Viſione, quæ fit maximè beneficio luminis gloriæ, ſimúlque perfectâ ſeu conſummatâ ejus Dilectione, poſita eſt. Eſt enim ejuſmodi beatitudo *probatur 1,* perfectiſſima Dei fruitio, quæ abſque clarâ ejuſdem contemplatione & ejuſdem dilectione conſummata concipi nullo modo poteſt: Cùm enim Deus ſimul ſit ſuprema veritas ac bonitas infinita, non niſi cognitione perfectiſſimâ ſimul & ardentiſſimo amore 2. poſſideri poteſt. Deinde, cùm anima non niſi per ſuas facultates, intellectum & voluntatem, ſit beata, neceſſe eſt ut in præſtantiſſimâ utriuſque illius facultatis actione ſuprema illa felicitas conſiſtat: Tantáque eſt utriuſque actionis neceſſitudo, ut ex illâ pendeat prædictæ felicitatis perpetuitas atque conſtantia: dum enim beati ſummam illam veritatem ſimul ac bonitatem revelatâ facie ſpeculantur, non poſſunt non perpetuò in illam oculos animi intendere. Quo loco adverte, fruitionem nihil eſſe diverſum ab illâ Dei beatificâ tum contemplatione cùm dilectione; delectationem verò quæ ex illâ fruitione conſequitur, non eſſe ipſam eſſentialem beatitudinem, ſed potius beatitudinis effectum, ſimúlque ipſius complementum ac veluti condimentum.

Nota. Fruitio Dei quid ſit.

2. Aſſertio. II. Aſſertio; Supernaturalis beatitudo præſentis vitæ, præſertim contemplativæ, poſita eſt in ſupernaturali Dei tum Cognitione, quæ pendet maximè ex dono ſapientiæ, cùm etiam Amore, qui oritur ex charitate: Et quidem potiſſimùm in Amore ſeu Dilectione, quia Deus perfectiùs in hâc vitâ diligitur quàm cognoſcitur: *Videmus enim nunc per ſpeciem in ænigmate*, inquit Apoſtolus 1. ad Cor. 13. 12. Ubi cùm tria hæc præcipua præſentis vitæ chariſmata

Deus perfectius in hâc vitâ diligitur quàm cognoſcitur.

mata inter se contulisset, nempe Fidem, Spem, & Charitatem, sic tandem concludit, *Nunc autem tria hæc; Fides, Spes, Charitas: major autem horum est* Charitas. Adde etiam, beatitudinem hujus vitæ in Sacris literis, ut Matth. 5. maximè spectari in ordine ad futuram, quatenus quædam est ad illam via: hanc autem viam vitæ sternunt maximè actus meritorii, quos partim elicit partim imperat charitas. Ex quo intelligere est, cùm ejusmodi actus charitatis ut plurimùm sint laborioſi propter carnis rebelles motus & frequentes dæmonum impugnationes, felicitatem hujus vitæ supernaturalem non esse omnibus suis numeris absolutam; sed sic appellari, quia est via ad veram, omnibus bonis & cumulatissimam & certissimam. Neque obstat quòd voluntas in quâ insidet charitas, secundùm gradum ordinémque naturæ minùs perfecta sit quàm intellectus: sat enim est, eam perfectiorem esse secundùm gratiæ donum ac rationem tendendi per actiones meritorias ad cœlestem patriam & Dei visionem tanquam ad ultimum terminum intellectualis creaturæ. Sed hæc de Beatitudine tum objectivâ cùm formali, eâque naturali & supernaturali, satis: Sicque finis impositus sit primæ huic Moralis philosophiæ parti.

Felicitas supernaturalis hujus vitæ non est integra.

Tacitæ objectioni occurritur.

Secunda pars Ethicæ;

De Principiis humanarum actionum.

Præfatio.

Principia humanarum actionum interna vel externa.

QUoniam principia humanarum actionum sunt in duplici differentiâ: alia quidem interna, ut Potentiæ naturales, & Habitus acquisiti; alia externa, nempe Objectum seu Finis, & causa mo-

movens Effectivè, ut DEUS, Angeli, Dæmon, Homines; Idcirco hujus partis duo erunt tractatus; prior quidem de principiis Internis humanarum actionum, posterior de principiis Externis earundem.

Prior Tractatus hujus partis:

De Principiis Internis humanarum actionum.

CUm interna actionum humanarum principia sint vel à naturâ congenita, ut potentiæ; vel acquisita, ut habitus: idcirco hujus tractatûs duæ futuræ sunt disputationes; prior de principiis humanarum actionum congenitis, posterior verò de principiis earundem acquisitis. Et licèt omnes tum cognoscitivæ cùm appetitivæ facultates homini à naturâ congenitæ, dici possint aliquâ ratione principia humanarum actionum; duæ tamen sunt præcipuæ, eæque rationales potentiæ, quæ id sibi peculiari jure possunt arrogare, quarum altera est cognoscitiva, altera appetitiva, Intellectus nempe & Voluntas: ad quas revocari possunt tum Phantasia, quæ intellectui; cùm Appetitus sensitivus, qui voluntati respondet: Idcirco de utrâque illâ rationali potentiâ præsertim agendum est in istâ priori disputatione; ubi etiam de Libero arbitrio, quæ utriusque potentiæ facultas dicitur à D. Thomâ, differemus.

Principia actionum humanarum interna sunt duplicis generis.

Prior Disputatio hujus Tractatûs:

De principiis internis humanarum actionum à naturâ Congenitis.

Quæstio I.

Quomodo Intellectus dicatur principium humanarum actionum; & An moveat Voluntatem, simulque à Voluntate moveatur.

1. *Conclusio;* PRopositæ quæstioni, quæ tres continet difficultates, tribus sequentibus conclusionibus satisfacere conabimur. I. Con-

I. Concluſio; Intellectus dicitur principium humanarum actionum, non tantùm quia eſt facultas cujus actiones elicitæ poſſunt eſſe humanæ, h. e. voluntariæ ſeu liberæ; ſed etiam maximè, quia ut actio aliqua etiam alterius facultatis ab intellectu dicatur humana ſeu voluntaria, prærequiritur ad eam concurſus ipſius intellectûs, hoc modo nempe, ut res circa quam verſatur humana actio, ſit ab ipsâ rationali facultate cognita: neque enim liberè circa id verſari poſſumus quod à ratione perceptum non fuerit; & ſicut nihil in genere eſt volitum niſi cognitum, ſic nihil eſt liberè volitum niſi ab intellectu cognitum. Si quæras an *Dub.* intellectus etiam effectivè concurrat ad eliciendos quoſvis actus humanos; reſpondetur, hoc videri val- *Reſp.* de probabile, licèt pars oppoſita ſuâ probabilitate non careat.

II. Concluſio; Intellectus movet voluntatem quoad ſpeciem actûs, ut loquuntur; i. e. Non tantùm intellectus dicitur movere voluntatem, quia nulla poteſt eſſe actio voluntatis niſi præceſſerit actio intellectûs tanquam conditio præſupponenda (quod non ſatis eſſet ut intellectus diceretur movere voluntatem;) ſed etiam & maximè in quantum intellectus per antecedentem objecti ſeu finis notitiam eſt cauſa cur ſequatur talis vel talis actio voluntatis. Quod ut intelligas, nota, moveri facultatem animæ ab aliquo, nihil eſſe quàm ab illo de potentiâ in actum exſeri. Cúmque dupliciter facultas animæ dicatur eſſe in potentiâ: nimirum, vel ad eliciendum vel non eliciendum actum, quod vocatur *eſſe in potentiâ quoad exercitium actus*; vel quoad hoc vel illud, ſeu hoc vel illo modo agendum, i. e. quoad producendum actum hujus vel illius ſpeciei, quod dici ſolet *eſſe in potentiâ quoad ſpecificationem actus*: hinc eadem facultas duobus modis indiget movente à quo ad actum educatur; uno quoad exercitium actûs, altero quoad determinationem illius. Hoc igitur loco aſſerimus, voluntatem ab intellectu moveri quoad ſpeciem actûs,

2. *Concluſio;*

Quid ſit, facultatem animæ veri ab aliquod exercitium actus; quo.

Voluntas movetur ab intellectu quoad ſpeciem actus.

quia intellectus proponit voluntati objectum à quo tanquam à principio formali externo actus voluntatis ſpeciem ſumunt. Ubi adverte, bonum cognitum non ſolùm ſeſe habere ad actus voluntatis ut cauſam formalem externam, prout illis tanquam terminus ad quem referuntur ſpeciem tribuit; ſed etiam ut finem, quatenus motu metaphorico allicit voluntatem.

3. Concluſio; Intellectum moveri à voluntate.

III. Concluſio; Intellectus quoad exercitium movetur à voluntate in ſuis actibus liberis. Experimur enim nos animum noſtrum applicare ad aliquid cognoſcendum, vel ab ipſo retrahere, cùm volumus. Adde, quòd principium agendi, ac proinde intelligendi, eſt finis; cùm omne agens gratiâ finis operetur: atqui bonum in commune, quod habet rationem finis omnium actuum humanorum in genere, eſt objectum voluntatis: ideóque pertinet ad voluntatem, movere alias potentias animæ ad ſuos actus, ac proinde intellectum. Semper enim ars vel potentia ad quam pertinet finis univerſalis movet ad agendum artem vel potentiam ad quam pertinet finis particularis ſub illo univerſali comprehenſus; ſicut dux, qui intendit bonum commune, ſcilicet ordinem totius exercitûs, movet ſuo imperio aliquem ex tribunis, qui intendit ordinem unius aciei: Atqui finis actionum intellectûs continetur ſub fine ſeu objecto voluntatis, quod eſt bonum in communi ac bonum totius ſuppoſiti. Verùm

Object. objicies, Voluntas nihil appetit niſi quod ei ab intellectu repræſentatur: igitur, ſi ut intellectus actum ſuum eliciat, & voluntati aliquid proponat, debet priùs à voluntate moveri, dabitur in actionibus voluntatis & intellectûs infinita progreſſio; ſiquidem omnem actionem voluntatis antecedet actio intellectûs, & omnem actionem intellectûs actio voluntatis, nullúsque dari poterit actus quem non præceſſerit alius.

Reſp. Reſpondetur, Dari aliquem actum ad quem eliciendum intellectus non movetur à voluntate,

tate, proindéque non omnem actum intellectûs præcedi ab actu voluntatis. Nam in supradicto progressu deveniendum est ad aliquem actum, ad quem intellectus ab objecto, solius phantasmatis interventu, non liberè sed necessariò moveatur, ad quem proinde non oportet concurrere voluntatem. Objicies rursus, *Object.* Si intellectus voluntatem moveat, idémque à voluntate moveatur, idem respectu ejusdem erit movens & motum: quod planè absurdum est. Respondeo primò, Non esse absurdum, idem respectu ejusdem esse movens & motum in diverso genere causæ: finis enim est id quod ab agente fit, & tamen idem movet agens ad operandum: Atqui in re propositâ intellectus movet voluntatem in genere causæ formalis externæ; voluntas verò intellectum in genere causæ efficientis & finalis. Secundò respondeo, Idem respectu ejusdem, etiam in eodem genere causæ, esse movens & motum respectu diversorum actuum; ut contingit in re propositâ: v. g. Movet voluntas intellectum ad deliberandum judiciúmque ferendum de pharmaco; intellectus verò per hanc actionem non concurrit cum voluntate ad ipsummet actum quo eum voluntas movit, sed ad alium, nempe ad electionem pharmaci, quod ei ut conveniens ad obtinendum valetudinem repræsentat.

1. *Solutio.*

2.

Quæst. II.

Quomodo Voluntas moveat inferiores Potentias.

SUperiori quæstione explicatum est, quomodo intellectus, quæ est facultas superior moveatur à voluntate. Nunc verò explicandum est, quomodo inferiores potentiæ quæ illius imperio subsunt, nempe facultates sensitivæ, ab ipsâ moveantur, &, quale sit in eas voluntatis imperium. Notandum autem est imprimis, Non omnes inferiores animæ facultates in homine voluntatis imperio subesse. Nam eæ quæ gradum vegetandi sequuntur, cùm sint omnino naturales, nullo modo rationis participes esse possunt,

Notandum 1,

ità ut nè quidem rationis imperio ſubſint: At verò potentiæ ſenſitivæ quæ gradum ſentiendi conſequuntur, etſi propriè loquendo rationis ſint expertes, nihilominus tamen eatenus ab Ariſtotele dicuntur *participes rationis, quatenus aptæ natæ ſunt imperio rationis obtemperare.* Notandum eſt ſecundò, Imperium eſſe duplex: alterum deſpoticum ſeu herile, quo herus ſeu dominus imperat ſervis, qui facultatem reſiſtendi non habent, cùm nullo modo ſint ſui juris; alterum politicum ſeu civile, quo princeps reipublicæ imperat civibus, qui licèt ejus edictis obediant, attamen cùm liberi ſint, aliquid ſuum habent quo ejus imperio reſiſtere valeant. Denique notandum eſt, Partis animæ ſenſitivæ tres eſſe præcipuas facultates in genere: nempe, cognoſcitivam, quæ omnes ſenſus tum internos cùm externos complectitur; appetitivam, quæ utrumque appetitum concupiſcibilem nempe & iraſcibilem continet; denique loco motivam, quæ in membris, externis præſertim, reſidet. His præmiſſis, propoſitæ quæſtioni ſequentibus concluſionibus ſatisfiet.

1 Ethic. cap. 13.

2. *Imperium, Deſpoticum, Politicum.*

3. *Facultas animæ triplex; Cognoſcitiva, Appetitiva, Locomotiva.*

1. *Concluſio;* I. Concluſio; Voluntas movet activè reliquas animæ potentias quæ illius imperio ſubduntur, concurrendo cum illis tanquam cauſa univerſalior; ità ut ex potentiâ cum quâ voluntas concurrit & ex ipsâ voluntate fiat una integra cauſa à quâ una eadémque numero actio manat. Ex quo intelligis, actionem quâ voluntas formaliter movet alias potentias, eſſe tranſeuntem; neque enim diſtinguitur ab actione elicitâ aliarum potentiarum, quæ reſpectu voluntatis dicitur *imperata:* Præterea, concurſum illum voluntatis interdum eſſe ſpiritualem; nempe, cùm voluntas concurrit cum potentiâ ſpirituali, ut cum intellectu: aliquando verò materialem; nempe, cùm voluntas concurrit cum potentiâ corporeâ ſeu inhærente organo corporeo, ut cum imaginatione, vel appetitu ſenſitivo.

Quid ſit concurſus voluntatis.

2. *Concluſio;* II. Concluſio; Voluntas movet ſenſus internos imperio

imperio politico duntaxat, non deſpotico: Neque enim ſenſus illi voluntati ad nutum ſemper obediunt: Imò inter illos, ſenſus communis non videtur ullo modo voluntatis imperio ſubeſſe; perſeverante enim ſensûs externi operatione neceſſariò operatur, nec impediri poteſt: Reliqui etiam ſenſus interni nonnunquam adeò tenaciter rem apprehendunt, ut voluntas eorum cogitationem aut nullo modo aut difficilè compeſcat. Oritur autem ejuſmodi cogitationum pertinacitas vel ex præſentiâ objecti, vel ex internâ dæmonum inſtigatione, vel ex naturali temperie organi, vel ex nimio affectu appetitûs ſenſitivi. Quod ſpectat ad ſenſus externos; nullo modo ſubſunt per ſe & directè imperio voluntatis, ſed tantùm per accidens, quatenus poteſt voluntas illorum actus impedire, ſubminiſtrando aliquod impedimentum ex parte organi, vel objecti, vel medii.

Senſus communis imperio voluntatis ſubjacet.

Cogitationum pertinacitas unde naſcitur.

III. Concluſio; Voluntas movet appetitum ſenſitivum imperio politico duntaxat, non deſpotico. Et quidem quòd appetitus animalis ſubſit imperio rationalis, ſatis conſtat experientiâ, cùm ipſius effrænatos motus poſſimus pro arbitrio inciţare vel coercere, juxta illud, Gen. 4. 7. *Sub te erit appetitus ejus, & tu dominaberis illius.* Quòd verò politico duntaxat non verò deſpotico voluntatis imperio ſubſit, eâdem experientiâ conſtat: ſæpe enim vehementi impetu in bonum aliquod ſenſibile fertur appetitus, reclamante judicio rationis, & præter voluntatis inclinationem. Quod clarè ſignificat Apoſtolus, Rom. 7. 15. *Non quod volo bonum hoc ago; ſed quod odi malum, hoc facio.* Poteſt autem hæc reſiſtentia ex iiſdem cauſis oriri ex quibus præcedenti concluſione doculmus cogitationum ſeu imaginationum pertinacitatem oriri. Porrò, voluntas non movet appetitum niſi mediante ſenſuum internorum, phantaſiæ nempe vel æſtimativæ, notitiâ; cùm appetitus non feratur in incognitum.

3. *Concluſio; Appetitus voluntati ſubeſt.*

Verum reluctatur nonnunquam.

IV. Concluſio; Voluntas movet membra externa quoad

4. *Concluſio;*

quoad motum ſpontaneum illis convenientem, imperio planè deſpotico citra ullam repugnantiam. Cur autem diſpar ſit obtemperandi ratio in membris corporis & in appetitu ſenſitivo, conſtat ex eo quòd facultas appetitiva eſt magis ſui juris quàm facultas motrix membrorum externorum: ſequitur quidem illa naturaliter facultatem apprehenſivam, nempe imaginationem ſeu phantaſiam, quæ judicio rationis ſæpenumero contrariatur, at verò facultas motrix membrorum ſpontanea immediatè ſequi poteſt imperium rationis, licèt ut plurimum id fiat etiàm interventu appetitûs ſenſitivi.

Dub. Si quæras, an membra externa moveri poſſint nonnunquam à ſolo appetitu ſenſitivo abſque ullo voluntatis imperio; reſpondeo,

Reſp. Id poſſe contingere: cùm ſit admodum veriſimile, motus quoſdam membrorum repentinos non ſemper provenire à voluntate etiam indeliberatâ, ſed nonnunquam à ſolo appetitu; ut cùm aliquis naturâ bilioſus ex ſubitâ appetitione vindictæ manum effert ad lædendum.

Quæſtio. III.

Utrum appetitus ſenſitivus moveat voluntatem.

NON eſt hìc quòd de phantaſiâ aut æſtimativâ quicquam ſeorsùm dicatur: neque enim ſenſus illi abſque aliquâ motione appetitûs ſenſitivi voluntatem movere queunt; neque etiam ipſe appetitus voluntatem allicit, niſi ipſe prævia ſenſûs interni apprehenſione priùs excitetur: Itaque propoſita quæſtio triplici concluſione explicatur.

1. *Concluſio;* I. Concluſio; Appetitus aliquâ ratione movet voluntatem. Experimur enim motum appetitûs inclinare ad ſe voluntatem, juxta illud, *Unuſquiſque tentatur à concupiſcentiâ ſuâ abſtractus & illectus.* Jac. 1. 25.

2. *Concluſio;* II. Concluſio; Appetitus non movet voluntatem imperando: cùm facultas inferior & corporis organo affixa non habeat imperium vel dominium in potentiam ſuperiorem & immaterialem.

III. Con-

III. Concluſio; Appetitus movet voluntatem indirectè & mediatè, ut ſcribit D. Thomas, ex parte objecti, h. e. (ut ipſemet explicat) interventu notitiæ intellectivæ quæ objectum amplectendum aut declinandum proponit. Paſſio enim appetitûs eſt in causâ cur intellectus hoc vel illo modo aliter atque aliter de re judicet; quo fit ut voluntas quæ ſequitur judicium intellectûs, idem ſæpe velit aut repudiet quod ipſe appetitus. Poteſt autem adeò eſſe vehemens appetitus ut omnino rationis uſum abſorbeat, eíque neceſſariò trahat voluntatem; quamvis id ſemper fiat interveniente judicio rationis, ſed perturbato. Turbat autem ac pervertit omnino judicium rationis appetitûs affectio, cùm ei deliberandi facultatem adimit, dum cogit ipſum intellectum ſtatim cogitare de objecto paſſionis. Unde motus voluntatis qui ex tali judicio perturbato ſequuntur, dicuntur *indeliberati*.

3. *Concluſio*; *Vehemens paſſio judicium rationis pervertit.*

Quæſtio IV.

Quomodo Voluntas liberum ſit agendi principium: Ubi, de libero arbitrio.

QUoniam liberum arbitrium cenſetur eſſe proximum & immediatum principium humanarum actionum, quæ eatenus humanæ ſeu liberæ dicuntur quatenus à libero arbitrio proficiſcuntur; idcirco hoc loco nonnullæ difficultates de libero arbitrio explicandæ ſunt.

I. Quid ſit liberum arbitrium. Reſpondetur, Licèt ex vi nominis ſignificet actum quendam rationis imperatum à voluntate cùm *arbitrari* nihil aliud ſit quàm de re aliquâ deliberare aut de ipsâ probabiliter judicare) nihilominus tamen communiter apud Philoſophos & Theologos ſignificat potentiam ſeu facultatem hominis electivam, nempe ipſam voluntatem, quatenus circa ſuos actus libera eſt. Quare non malè ex doctrinâ D. Thomæ ſic deſcribi poteſt liberum arbitrium; Poteſtas libera eligendi ex iis quæ

1 *Difficultas, Quid ſit liberum arbitrium.*

1.p.qu.83. *Ejus deſcriptio.*

ad

ad finem conducunt unum præ alio, aut unum idémque acceptandi vel reſpuendi: vel breviùs; Voluntas libera quatenus libera. Ut autem planiùs intelligas quænam ſit illa voluntatis libertas quæ ad formalem rationem liberi arbitrii pertinet: notandum eſt, *Libertatem*, ſicut & *liberum*, dupliciter accipi: primò, ut dicitur à verbo *libero*, opponitúrque *Servituti*; quæ appellari poteſt *libertas conditionis*: ſecundò, ut deducitur à verbo *liber*, dicíque poteſt *libertas appetitionis*: Quo modo dupliciter adhuc ſumitur: primò, ut opponitur Coactioni, dicitúrque *libertas à coactione*; qualis reperitur in ſpontaneis motibus non tantùm hominum ſed etiam belluarum; ſecundò, ut opponitur Neceſſitati, dicitúrque *libertas à neceſſitate*; qualis reperitur in actionibus humanis ſeu propriè liberis. Notandum ſecundò, Libertatem non tantùm reperiri formaliter in ipſis actionibus, ſed etiam & quidem primariò in ipsâ potentiâ ſeu facultate appetitivâ à quâ ejuſmodi actiones liberæ eliciuntur vel imperantur. Libertas igitur quæ formaliter eſt in voluntate, quæque neceſſariò deſideratur ad conſtituendum liberum arbitrium, eſt libertas à neceſſitate: Quæ vulgò duplex conſtituitur: altera Contradictionis, ſeu quoad exercitium actûs; altera Contrarietatis, ſeu quoad ſpecificationem actûs. Notandum tertiò, Illud agens dici liberum hoc poſtremo genere libertatis, quod poſitis omnibus requiſitis ad agendum poteſt agere & non agere, aut ità unum agere ut contrarium agere poſſit; ità ut non tantùm non cogatur, ſed etiam à nullo neceſſariò determinetur ad agendum aut non agendum præterquam à ſeipſo.

Nota 1, Liberum & libertas *dupliciter accipiuntur.*

Nota 2.

Libertas voluntatis quænam ſit & quotuplex.

Nota 3.

2. *Difficultas. Liberum arbitrium idem cum voluntate realiter, ab eadem differt conceptu quodam formali.*

II. Difficultas eſt, Quî differat liberum arbitrium ab intellectu & voluntate. Reſpondetur, Eſſe idem realiter cum voluntate (ut probat D. Thomas, 1. p. q. 83. art. 4. quia eſt ejuſdem potentiæ velle & eligere: at voluntas eſt finis, qui propter ſe appetitur; liberum arbitrium eſt mediorum ad finem, quæ cadunt ſub electionem) diſtingui tamen conceptu aliquo

quo formali, quatenus voluntas quà voluntas se ad plura extendit quàm liberum arbitrium, nempe ad actus quosdam non liberos, ad quos liberum arbitrium non pertingit. Itaque cùm voluntas ab intellectu reipsa & formaliter distinguatur, liberum autem arbitrium sit idem realiter cum ipsâ voluntate, facile est intelligere, ipsum non formaliter modo sed etiam realiter ab intellectu distingui. Ut autem intelligas quomodo liberum arbitrium ab intellectu seu ratione dependeat, sciendum est, Liberum arbitrium sicut & ipsam libertatem voluntatis, duobus modis spectari posse; 1. quoad potentiam seu habitum, 2. quoad actum seu usum. Si igitur priori modo spectetur, nullo modo pendet ab intellectu, sed à solo Creatore Deo, qui ad majorem sui gloriam principium illud agendi liberè rationali creaturæ indidit: Si autem posteriori modo spectetur, sic sanè pendet ab intellectu seu ratione; quia non potest facultas libera in actum exseri, nisi præcedat rationis judicium aliquod, à quo etiam nomen ipsum liberi arbitrii accepit. Atque isto sensu D. Thomas 1. 2. q. 2. art. 2. ait liberum arbitrium esse utriusque potentiæ, nempe rationis & voluntatis, facultatem, i. e. ab utrâque potentiâ quoad usum dependentem. Et idem Doctor Angelicus, 1. part. q. 83. art. 1. ex eo probat hominem esse liberi arbitrii, quia agit ex judicio rationis libero, seu ad unum minimè determinato, propter indifferentiam rationis circa contingentia seu particularia agibilia; quale judicium non reperitur in belluis.

Quomodo à ratione dependeat.

Est utriusq; potentiæ, rationis nempe & voluntatis facultas.

III. Difficultas est, An verè detur suprà descripta libertas humani arbitrii; seu, An homo verè sit præditus supradicto libero arbitrio, ità ut verum habeat in suos actus dominium. Respondetur, Ità esse, Quia id fides orthodoxa docet, tum ex variis sacræ Scripturæ locis: Gen. 4. 7. *Nonne si bene egeris, &c.* Jos. 24. 15. *Optio vobis datur: eligite hodie quod placet,* &c. Eccles. 15. 14. *Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilii sui,* & paulò pòst,

3. Difficultas.

Hominem esse liberi arbitrii probatur, 1. Autoritate.

Apposuit

Appoſuit tibi aquam & ignem: ad quod volueris porrige manum tuam, &c. tum ex œcumenicorum Conciliorum decretis, & noviſſimè Concilii Tridentini ſeſſ. 6. c. 1. denique, ex multis ſanctorum Patrum autoritatibus. Nec fides tantùm, verùm etiam ratio & naturalis experientia idem docent. Et ut prætermittam paulò antè allatam D. Thomæ rationem; Ratio alia duci poſſet ab injuriâ quæ naturæ humanæ, quam belluinæ ſimilem faciunt qui libertatem tollunt; & Deo, quem iidem in homines injurium faciunt, infertur. Deinde, alia ratio duci poteſt ab ipsâ peccati ratione: implicat enim contradictionem, Peccatum eſſe, & non eſſe voluntarium & liberum. Adde, Superfluas fore admonitiones & adhortationes ad virtutem; inutilia fore capta de rebus agendis conſilia: Pœnas & ſupplicia injuſtè malè agentibus eſſe impoſita. Denique, etſi nulla eſſet ratio, ipſa tamen nos convincit experientia, quâ experimur nos pleraque pro libito poſſe agere vel non agere.

1. *Ratione.*

1,

2,

3,

4,

4. *Difficultas.* IV. Difficultas eſt, Ad quoſnam actus ſe extendat libertas humani arbitrii. Repetendum eſt hic quod ſuprà docuimus, Libertatem humani arbitrii propriè eſſe libertatem à neceſſitate: deinde, Illam eſſe duplicem, nempe libertatem quoad exercitium actûs, quæ poteſt dici libertas contradictionis; & libertatem quoad ſpecificationem actûs, quæ dici poteſt libertas contrarietatis. Quibus poſitis

Aſſertio 1. Reſpondeo primò, Voluntatem in ſtatu futuræ vitæ non eſſe liberam neque quoad exercitium neque quoad ſpecificationem circa actum amoris Dei clarè cogniti. Sicque actus ille non eſt liber, licèt ſit voluntarius, i. e. à voluntate ſpontè, i. e. non invitò, elicitus. Ubi nota, quòd neceſſitas illa non facit voluntatem deterioris conditionis, quia non determinat indifferentiam voluntatis illam cogendo, ſed potiùs complendo & perficiendo, cùm proveniat ex perfectiſſimâ apprehenſione objecti undequaque & ſummè boni.

Reſpon-

Reſpondeo ſecundò, Voluntatem in præſenti ſtatu eſſe liberam quoad exercitium actûs, circa quodcunque objectum; h. e. Illam poſſe pro libito elicere vel ſuſpendere actum circa quodcunque objectum etiam undequaque bonum; tum quia poteſt liberè avertere animum à cogitatione talis objecti: tum quia perſeverante etiam tali cogitatione poteſt pro ſuâ libertate ſuſpendere actum volitionis vel amoris, ídque propter defectum ipſius apprehenſionis intellectivæ in ſtatu præſentis vitæ. 2.

Reſpondeo tertiò, Voluntatem in hâc vitâ non eſſe liberam quoad ſpecificationem actûs circa bonum in communi aut circa malum in communi; nec etiam circa id peculiare bonum quod nullam habet rationem mali, quale eſt Beatitudo; aut circa peculiare malum ſi abſque ullâ ratione boni illi repræſentaretur: i. e. Voluntas poteſt quidem velle ſeu amplecti bonum in communi, ſimilitérque bonum undequaque bonum; aut non velle, ſeu ſuſpendere actum volitionis aut amoris circa illud bonum: ſed non poteſt nolle poſitivè, ſeu reſpuere, vel odiſſe: Itémque voluntas poteſt nolle ſeu reſpuere vel odiſſe malum in communi, ſimilitérque malum peculiare quod abſque ullâ ratione boni illi repræſentaretur; aut etiam non nolle, ſeu non reſpuere, vel non odiſſe: at non poteſt velle ſeu conſectari vel amare tale malum. 3.

Reſpondeo quartò, Voluntatem eſſe liberam non tantùm quoad exercitium ſed etiam quoad ſpecificationem actûs circa bonum quodlibet in particulari in quo poteſt aliqua ratio mali repræſentari, itémque circa malum in particulari in quo poteſt aliqua ratio boni conſiderari. Quod ſic accipiendum eſt, non tantùm quia voluntas ità poteſt amare hujuſmodi bonum ut poſſit illud idem reſpuere vel odiſſe, quia in eo poteſt aliqua ratio mali ſpectari; ſed etiam quia poteſt amare malum illi bono oppoſitum, quia in illo malo peculiari poteſt aliqua boni ratio ſpectari. Ex quo intelligis, libertatem contrarietatis 4.

dupli-

Libertatem contrarietatis duplex. 1. *Quoad Actum*; 2. *Quoad Objectum.*

duplicem assignari posse: unam quoad actum ipsum; cùm contrarietas inter ipsos actus formaliter reperitur, qualis est inter Velle & Nolle positivè, seu inter Amplecti & Respuere, inter Amare & Odisse: alteram quoad objectum; cùm contrarietas non reperitur inter ipsos actus nisi ratione contrariorum objectorum, qualis est inter Velle bonum aliquod peculiare, & Velle malum illi bono oppositum: Ad quam revocari potest libertas Indifferentiæ circa plura bona quæ ut sic non sunt contraria sed tantùm disparia; ut, Posse velle hoc, vel illud bonum.

V. Difficultas est, Quale judicium rationis requiratur ad usum liberi arbitrii. D. Thomas ejúsque sectatores existimârunt, requiri semper judicium aliquod practicum à quo ità determinatur voluntas ut illud statim & quidem infallibiliter sequatur: quod propterea vocant *judicium practicè practicum*; quod sine præjudicio liberi arbitrii fieri dicunt, eò quòd tale judicium sit liberum, i. e. à liberâ voluntate imperatum.

Nota. Verùm quia illa opinio grandes & inexplicabiles patitur difficultates, probabilius est asserere ejusmodi judicium practicè practicum non esse necessarium ad usum liberi arbitrii; sed satis esse illud judicium quo pensatis omnibus medium judicatur utile & aptum quod eligi possit: quod judicium licèt verè sit determinatum, posito tamen tali judicio manet adhuc voluntas indeterminata, ità ut possit actum suspendere; quia per tale judicium judicatur, ità hoc bonum esse eligibile, ut tamen non sit necessariò eligibile.

6. Difficultas. VI. Difficultas est, An maneat liberum arbitrium in ipso actu; seu, An voluntas etiam dum operatur sit verè libera. Respondeo, Ità esse: alioqui nullus daretur actus liber nisi quatenus futurus esset; ac proinde nullum esset propriè meritum. Itaque voluntas in eodem instanti reali quo elicit actum, priùs naturâ quàm eliciat actum intelligitur habere potestatem ad eliciendum vel suspendendum actum: sicque in sensu diviso voluntas etiam dum operatur censetur libera, licèt

Voluntas dum operatur quomodo dicitur libera.

cèt in ſenſu compoſito dicatur neceſſariò operari. Sed hæc de libero arbitrio ſatis, atque adeò de principiis internis congenitis actionum humanarum.

Poſterior Diſputatio hujus Tractatûs:

De Principiis internis humanarum actionum Acquiſitis; nempe, de Habitibus.

Quæſtio I.

Quid ſit habitus.

Definitio Habitus.

Habitum hoc loco accipimus quatenus pertinet ad primam ſpeciem Qualitatis, definitúrque ab Ariſtotele 7. Ph. c. 3. *Diſpoſitio perfecti ad optimum*, i. e. diſpoſitio ſubjecti integri & omnibus ſuis partibus ac facultatibus inſtructi ad optimum ſui ſtatum, qui in perfectiſſimâ ejus operatione præſertim conſiſtit. Habitus autem ſunt principia perfectiſſimè operandi. Verùm quia hæc definitio ſolis habitibus bonis competit, poteſt generaliùs & aptiùs definiri in hunc modum; Qualitas vel diſpoſitio ſubjecti non dans ei primam facultatem operandi, ſed conferens facultatem faciliùs ac determinatiùs operandi, quæ manet in ſubjecto, ipſo etiam non operante. Quâ definitione diſtinguitur habitus acquiſitus primò à naturali facultate, per quam confertur prima facultas operandi; deinde, ab habitibus infuſis, qui conferunt facultatem operandi ſimpliciter; præterea, ab iis habitibus qui non ſunt per ſe operativi, cujuſmodi eſt Pulchritudo, Sanitas, &c. denique, ab actione, quæ non eſt potentia ſed actus. Quòd autem ejuſmodi habitus concedendi ſint voluntati in ordine ad actus morales, patet tum ex indeterminatione cùm ex difficultate quam experitur voluntas in ſuis actibus: Quare neceſſe eſt ut per aliquos habitus ſibi ſuperadditos ad

Accuratior definitio.

Admittendos eſſe habitus, probatur.

hos potiùs quàm ad illos actus inclinetur, atque etiam ad eosdem faciliùs & perfectiùs exercendos juvetur. Sic experimur, eum qui sibi comparavit habitum temperantiæ, proclivem esse ad actus temperantiæ, nec ullam in eis exercendis difficultatem pati; secùs autem contingere in eo qui nondum sibi ejusmodi habitum comparavit. Quòd si opponas, Oculum indeterminatum esse ad hos vel illos colores videndos; deinde etiam, sæpissimè difficultatem pati, imò in errorem labi circa objecta visibilia: nec tamen admitti habitum in oculo: respondetur, Hanc indeterminationem & difficultatem non provenire ex ullâ indispositione facultatis. Et quidem quod spectat ad indeterminationem, satis tollitur per solam objecti præsentiam. Quod verò spectat ad difficultatem aut deceptionem; respondetur, Eam non oriri ex ullâ repugnantiâ ipsius facultatis videndi, sed ex indispositione organi, vel indebito situ objecti, vel etiam ex indebitâ dispositione medii interjacentis inter organum & objectum: At indeterminatio voluntatis non tollitur ex solâ præsentiâ objecti; quia objecto præsente potest circa illud actum suspendere, imò etiam ad aliud se divertere: difficultas verò quam patitur, ex ipsiusmet voluntatis indispositione provenit.

Object.

Resp. ad primam partem objectionis; Ad secundam.

Quæstio IV.

Quomodo acquirantur, deinde augeantur morales habitus.

ETsi nonnulli habitus unico duntaxat actu acquiri possunt; ut in Intellectu habitus Scientiæ unicâ demonstratione: nihilominus tamen permulti alii sunt qui partim ob inefficaciam actuum, partim ob resistentiam subjectorum non nisi frequenti eorundem actuum repetitione acquiri possunt; cujusmodi sunt morales habitus, qui propter pravam voluntatis inclinationem & appetitûs sensitivi rebellionem non nisi repetitis actibus in ipsâ voluntate procreantur.

Actus

Actus autem illi per quos habitus acquiruntur, debent esse ejus facultatis in quâ recipiuntur: ut, quia Prudentia moralis est habitus in intellectu residens, idcirco non nisi per actus intellectivos procreatur; item, quia Justitia, Fortitudo, Temperantia sunt habitus interni ipsius voluntatis, ideo non nisi actibus internis ipsius voluntatis acquiruntur. *Per quos nam actus habitus producuntur.*

Gravis autem hìc difficultas oritur: Cùm enim habitus illi morales simul ab omnibus illis actibus insul productione dependeant, ità ut singuli actus aliquid ad ipsum habitum producendum conferant, & quidem in genere causæ efficientis; quæritur jam, An omnes illi actus eodem modo se habeant ad habitum producendum. *Difficultas circa productionem & habituum.*

Nonnulli arbitrantur, per priores actus tantùm disponi facultatem ad recipiendum habitum; ultimum verò actum virtute præcedentium producere habitum. Alli in oppositum dicunt, per primum actum duntaxat totalem habitum produci; per actus verò subsequentes eundem jam productum confirmari & stabiliri, vel (ut loquuntur) radicari in subjecto. *Variæ de re propositâ sententiæ.*

Verùm probabilius arbitramur, neque per primum neque per ultimum actum duntaxat, sed per omnes & singulos collectivè sumptos produci habitum: Quo loco per *habitum* intelligimus dispositionem subjecti firmiter inhærentem. Quòd igitur per primum duntaxat actum non producatur ejusmodi habitus firmiter inhærens, satis constat experientiâ: Quòd verò ultimus ille actus non sit expectandus, eâdem constat experientiâ; cùm ante ultimum actum, si jam plures actus virtutis aliquis exercuerit, sentiat se non mediocriter ad eam virtutem sublatis gravioribus difficultatibus inclinari. Adde, quòd difficile esset assignare quis ille foret ultimus actus per quem habitus virtute præcedentium produceretur. *Probabilior sententia; Confirmatur.*

Quod spectat ad modum quo habitus augetur; constat quidem, repetitis actibus augeri: Verùm cùm actiones ad habitum comparatæ, aut sint remissæ,

aut æquè intensæ, aut remissiores ipso habitu; quæ-
Dub. stio est, An habitus non possit augeri nisi intensiori-
Resp. bus actibus. Cui respondetur, Ità esse: Nam actio-
nes remissæ habitum debilitant, æquè intensæ fo-
vent, sed intensiores augent. Quòd igitur soli inten-
siores actus possint augere habitum, non verò remis-
siores aut æquè intensi; probatur, quia (ut scribit
Aristoteles, l. de ortu & inter.) actio non fit à pro-
portione minoris inæqualitatis; sed à proportione
majoris inæqualitatis i. e. agens infirmius & debili-
us, aut æqualium virium non agit in fortius aut æquè
forte; sed debet esse majoris virtutis quàm sit id in
quod agit. Quare non potest remissior actus agere in
habitum intensiorem, seu ipsum perficere.

Quæstio III.

Quomodo habitus concurrant cum facultatibus ad operandum.

Quorun-
dam sen-
tentia. SUnt qui licèt ultro fateantur facultatem habitu
instructam promptiùs & perfectiùs operari quàm
si eodem destitueretur, negant tamen habitum esse
verum agendi principium, atque aiunt meram esse
dispositionem subjecti, omnis efficientiæ expertem,
ex quâ tamen pendet major facultatis efficacia. Ve-
Probabilior
sententia. rùm probabilius est, habitum simul cum facultate
quam instruit effectivè concurrere ad eliciendum
actum. Neque enim habitus dicitur tantùm *dispositio perfecti*, id est, subjecti, sed dispositio subjecti *ad optimum*, nempe ad actum. Adde etiam, nullum fore
discrimen inter habitus operativos & non-operativos,
si nullus habitus esset verum agendi principium. Li-
Quidam
habitus
non opera-
tivi. cèt enim quidam sint habitus non-operativi, ut Pul-
chritudo, &c. alii tamen plerique & ferme omnes
sunt operativi, ac proinde vera agendi principia. Et
licèt verum sit, totam actionem esse à facultate; non
repugnat tamen, eandem simul esse ab habitu in eo-
dem genere causæ subordinatæ: sicut idem opus to-
tum pendet simul à manu artificis & à malleo. Insta-
bis,

bis, Habitum produci per actiones; ac proinde non posse esse principium seu causam effectivam earundem. Cui respondetur, Habitum non posse esse effectum simul & causam earundem numero actionum; sed posse dici respectu earundem specie: in quo nihil absurdi est; cùm pluvia vaporibus primùm excitata vapores rursum excitet, non quidem eosdem numero sed eosdem specie. *Object.* *Solut.*

Quæstio IV.

Quomodo corrumpantur habitus.

COnstat quidem, intereunte subjecto proprio, habitum, sicut & quodvis aliud accidens, deperire; v. gr. si anima aut animæ facultates perirent, omnes quoque animæ aut ipsius facultatum habitus exstinguerentur: Certum etiam est, subjecto adhuc integro & superstite habitum contrariis actibus ab ipso expelli posse, i. e. aboleri; v. gr. habitus justitiæ in voluntate contractus, superstite ipsâ voluntate per actus injustitiæ paulatim remittitur, tandémque prorsus interimitur: Verùm difficultas est, An solâ cessatione actuum idem habitus deperdi posset. Experientiâ quidem compertum est, inerti otio virtutum habitus frangi paulatim ac debilitari: quod tamen nonnulli subtiliter quoad Usum non quoad Substantiam habitûs interpretantur. Et certè si res ad vivum resecetur, non videtur posse habitum ipsum deleri solâ cessatione actûs præcisè consideratâ: Quare cùm aliqua virtus inertiâ & otio videtur languescere, non tam habitus ipse virtutis deperditur, quàm usus ipsius habitûs præpeditur, ob rebellionem appetitûs qui per ejusmodi virtutum inducias vires novas resumit. Adde etiam, vix fieri posse ut cessante alicujus virtutis actione oppositus illi habitus per occultos saltem & secretos ipsius voluntatis actus non producatur: sicque non per solam cessationem actûs, sed per oppositum habitum prior ille virtutis habitus destruitur: Quia tamen actus illi sæpenumero adeò occulti *Difficultas.* *Enodatur.*

sunt & taciti, ut eos ipse etiam in quo sunt non advertat; hinc fit ut deperditæ virtutis ruina soli inertiæ & segnitiei tribuatur, quamvis reverà per oppositum habitum destruatur. Sed hæc de habitibus, atque adeò de principiis Internis actionum humanarum sive congenitis sive acquisitis, satis dicta sint. Supereſt ut de principiis earundem Externis sequenti tractatu differamus.

Posterior Tractatus hujus partis:

De principiis Externis actionum humanarum.

De quibusnam externis principiis actionum humanarum hic agatur.

ETsi Finis & Bonum dici possint externa humanarum actionum principia in genere causæ finalis vel formalis externæ; non tamen de iis hoc loco agitur, cùm jam de illis dictum sit in primâ parte; sed tantùm de iis quæ pertinent ad genus causæ efficientis, ut DEUS, Angeli, Dæmones. Et quoniam Deus aliter dicitur principium humanarum actionum quàm angeli vel dæmones; quia ille nempe efficaciter movet, hi verò tantùm suadent & excitant: hinc duas instituemus hujus tractatûs disputationes; quarum prior erit de principio efficaciter movente, nempe Deo; posterior verò de principio excitante duntaxat, Angelo nempe & Dæmone.

Prior Disputatio hujus Tractatûs:

De principio externo humanarum actionum efficaciter movente.

Quæstio I.

Quomodo DEUS dicatur principium externum humanarum actionum.

Deus principium humanarum actionum in duplici genere causæ.

NON tantùm Deus dici potest principium externum humanarum actionum in genere causæ finalis, quatenus est finis objectivus cujus gratiâ omnes humanæ actiones elici debent; sed etiam in genere

nere cauſæ efficientis: Quod quidem duobus modis intelligi poteſt: primò quidem, quatenus eſt cauſa quædam univerſalis quæ ſimul cum ipsâ facultate liberâ influit in ipſius actum, ſeu effectivè concurrit ad actum liberè eliciendum; ſecundò quatenus eſt cauſa efficiens ipſius facultatis liberæ, potéſtque ipſam excitare ſeu movere ad actum eliciendum: Deum igitur utroque modo eſſe principium externum actionum humanarum aſſerimus. Et quidem Deum priori modo eſſe principium humanarum actionum probatur; Quia non tantùm res, verùm etiam rerum ipſarum operationes tam naturales quàm liberæ, pendent à Deo tanquam à primâ ſimul & univerſali cauſâ, qui propterea dicitur *operari omnia in omnibus*. Quare meritò Durandi ſententia tanquam minùs in fide tuta ab omnibus Theologis exploditur, aſſerentis Deum non alio influxu concurrere cum creaturis ad agendum, quàm conſervando illarum naturas & vires; Nam & ipſas quoque creaturarum operationes fovet, regit, moderatur, atque ad convenientem finem dirigit. Quòd verò etiam poſteriori modo Deus ſit principium humanarum actionum, patet; Quia id cenſetur alicujus actionis externum principium quod proximum ſeu intimum actionis principium excitat ad agendum: atqui eo modo ſe habet Deus ad actiones humanas, cùm voluntatem, quæ eſt proximum ac intimum principium illarum, excitet ad agendum: Verùm de utroque modo quo Deus dicitur principium humanarum actionum deinceps ſpecialiùs dicendum eſt: & primùm quidem, de priori, ſeu de concurſu Dei cum libero arbitrio; ſecundò, de motione voluntatis à Deo.

Aſſertio.

Prima pars aſſertionis probatur. 1 Cor. 12. 6.

Poſterior pars aſſertionis probatur.

Quæſtio II.

Quomodo Deus concurrat cum voluntate ad actus humanos.

DEum concurrere cum voluntate ad actus humanos, nihil aliud eſt, quàm Deum ut cauſam primam

primam & universalem simul cum libero arbitrio tanquam cum causâ secundâ & particulari, per modum unius totalis causæ influere in hosce actus immediatè. Est autem ad actionem quamlibet eliciendam necessarius uterque concursus, nempe causæ primæ & causæ secundæ: illius quidem, quia ab illâ pendet causâ secunda in esse & operari; hujus verò, quia per hanc illius influxus generalis & indifferens determinatur ad hunc vel illum effectum producendum: Imò illi duo concursus sunt adeò connexi, ut sint una eadémque actio quâ affectus producitur, quæ quatenus est à Deo universaliter influente, dicitur influxus generalis; ut verò à causâ secundâ taliter vel taliter agente, dicitur concursus seu influxus causæ particularis, v. gr. Ignis. Sic igitur actio libera, tota immediatè pendet tum à voluntate cùm à concursu Dei; ità ut concursus ille non sit influxus quo Deus primò per se moveat voluntatem ad operandum, sed quo cum ipsâ voluntate concurrat ad actum liberum eliciendum. Ubi nota, concursum illum non esse causam efficacem & sufficientem ad actum liberè eliciendum absque libero concursu voluntatis: imò, quòd hic potiùs quàm ille actus circa hoc vel illud eliciatur, à solo concursu liberi arbitrii provenit. Et licèt posito concursu generali circa talem actum necessariò ponatur talis actus, cùm supradictus concursus ab actu minimè distinguatur; non tamen desinit actus ille esse liber, quia provenit à causâ secundâ liberâ, nempe à voluntate. Ex quibus intelligere est, supradictum generalem concursum nullam inferre humanis actibus necessitatem, cùm voluntas maneat semper æquè indifferens & libera circa suos actus.

Ad actionem eliciendam concursus duplex requiritur.

Quis sit concursus Dei cum voluntate. Nota.

Coroll.

Quæstio III.

Quomodo Deus moveat voluntatem ad agendum.

PRæter illum supradictum influxum quo Deus se habet concomitanter cum voluntate ad eliciendum

dum actum, alius non ſine probabilitate à pleriſque admittitur, quo Deus ſe habet antecedenter cum voluntate ad eundem actum eliciendum, quo nempe Deus movet, excitat, & applicat voluntatem ad agendum: De quo major eſt difficultas quàm de ſuperiori concurſu, eò quòd per ipſum videatur voluntas quaſi ab extrinſeco determinari ad agendum antequam ſeipſam determinet; quod humani arbitrii libertati videtur nonnihil repugnare: nihilominus tamen expreſsè docet D. Thomas, 1. part. qu. 105. art 4. & 1. 2. qu. 9. art. 4, & 6. Deum movere voluntatem ipſam, ità ut voluntas non poſſit operari niſi à Deo mota & excitata, eò quòd ab ipſo tanquam à generante vim ipſam operandi acceperit. Quâ verò ratione cum ejuſmodi motione Dei ſtet libertas arbitrii explicat idem doctor Angelicus, 1. 2. qu. 10. art. 4. Quia nempe Deus res ſeu cauſas ſecundas movet modo naturæ ſuæ congruenti: Quare cùm voluntas ſit facultas non determinata ad unum, ſed indifferenter ſe habens ad multa; ſic Deus ipſam movet ut non ex neceſſitate ipſam ad unum determinet: quo fit ut motus voluntatis remaneat contingens & non neceſſarius. Ubi notandum eſt, juxta doctrinam D. Thomæ 1. part. qu. 9. art. 4. voluntatem non movere ſeipſam niſi deliberatione ſeu conſilio præcedente, ut contingit in electione mediorum: Sicque in eâ volitione quæ deliberationem antecedit, utì in volitione finis ipſorum mediorum, non vult ille voluntatem movere ſeipſam propriè, ſed tantùm ab extrinſeco principio, nempe à Deo ſolo, moveri: quia cùm voluntas antè eſſet in potentiâ tantùm ad agendum, non potuit ſeipſam ad agendum movere; alicqui ſequeretur eam fuiſſe in actu dum eſſet in potentiâ, cùm nihil moveatur niſi ab eo quod eſt actu. Sicque licèt proximum agendi principium ſit intrinſecum, primum tamen principium debuit eſſe extrinſecum. Verùm ut liberè dicam quod ſentio, licèt hæc D. Thomæ opinio ſit communis & valde conformis principiis

Sententia D. Thomæ.

Notandum.

Ratio D. Thomæ.

Sententia D. Thomæ rejicitur, & noſtra explicatur.

piis Ariſtotelicæ doctrinæ, nihilominus tamen non mihi videtur neceſſariò amplectenda, eò quòd multùm de libertate arbitrii, præſertim circa volitionem finis, detrahat; præſertim cùm ſupradictus concurſus ſufficere videatur, à quo tam voluntas in agendo quàm voluntatis actus dependet. Itaque licèt Deus, præterquam quòd concurrit immediatè ad actum, poſſit etiam cùm voluerit influere hoc poſteriori modo in voluntatem, eam movendo & excitando, etiam efficaciter & determinatè, ſaltem quoad actus bonos (licèt nunquam poſſit cogere repugnantem;) hoc tamen non videtur ordinariè admittendum, niſi ſermo ſit de actibus ſupernaturalibus, ad quos prærequiritur ex parte Dei motio quædam movens & excitans ipſam hominis voluntatem; appellatúrque *gratia præveniens* vel *excitans*; quæ quidem non movet neceſſariò & determinatè voluntatem, licèt in quibuſdam dicatur tantùm ſufficiens, in aliis verò efficax, ut docent Theologi.

Quæſt. Si quæras an poſſit Deus adeò efficaciter movere voluntatem, ſive ad actus naturæ ſive ad actus gratiæ ut voluntas nequaquam poſſit reluctari aut actum ſuſpendere; reſpondetur, Nihil repugnare, Deum *Reſp.* hoc modo movere voluntatem ratione ſupremi dominii quod habet in res omnes; præſertim cùm voluntatem beatorum hoc modo moveat ſub ratione finis *Nota.* & objecti. Adde, quòd valde probabile eſt, quoſdam prævenienti gratiâ adeò efficaciter à Deo impulſos fuiſſe, ut nè tantillùm quidem converſionem ſuam retardare potuerint; quod in converſione D. Pauli, B. Magdalenæ, & aliorum evenit: quamvis id rarò contingat.

Poſterior

Posterior Disputatio hujus Tractatûs:

De aliis principiis externis humanarum actionum.

Quæstio I.

Utrum nihil præter Deum possit efficienter movere voluntatem.

Efficienter movere voluntatem latè nonnunquam accipitur; quomodo is qui aliquid faciendum suadet proponendo objectum, dici potest efficienter, licèt non efficaciter, movere voluntatem agentis: aliquando verò strictè & maximè propriè; quo modo is tantùm dicitur movere voluntatem, qui per se immediatè, & non ratione objecti vel finis, inclinat voluntatem. Quo posteriori modo asserimus, Nihil præter Deum posse efficienter movere voluntatem. Nam sive angeli, sive dæmones, sive homines, cùm aliquid agendum persuadent, voluntatem ad aliquid pelliciunt mediante intellectu, proponendo rationes quibus objectum appetibilius esse videatur, sicque movent voluntatem in genere causæ finalis vel formalis externæ ex parte objecti, & quidem mediante intellectu: At verò Deus, quia solus est causa effectrix voluntatis, ideo solus eam efficienter movere potest, juxta illud Apostoli, *Deus est qui operatur in nobis velle & perficere.* Quod ut planiùs & plenius intelligas, notandum est ex D. Thomâ, voluntatem immutari seu moveri dupliciter: uno modo ex parte objecti, alio modo ex parte ipsius potentiæ. Ex parte objecti movet voluntatem tum ipsum objectum, sicut appetibile movet appetitum; tum is qui demonstrat objectum: Et quidem utrumque dupliciter fieri potest: Vel efficaciter seu efficienter, ità ut voluntas non possit non moveri: quo modo solus Deus potest movere voluntatem ut objectum, utpote summum & universale bonum; & ut ostendens objectum,

Movere voluntatem efficienter, *dicitur 2. modis.*

Assertio circa propositam quæstionem.

Phil. 2. 13.

1. part. qu. 106. art. 2.

Voluntas movetur dupliciter: Ex parte objecti;

Exod. 33. 19. ctum, juxta illud, *Ego oſtendam omne bonum tibi.* Vel non ſufficienter: quo modo Angelus dicitur inclinare voluntatem, tum ut amabile quoddam, tum ut manifeſtans aliqua bona creata ordinata in Dei bonitatem; ſicque inclinare poteſt voluntatem ad amorem creaturæ vel Dei, per modum ſuadentis: idémque cenſendum eſt de Dæmone, quatenus inclinat voluntatem ad bonum falſum & apparens; ſimilitérque de Homine, qui eodem modo poteſt inclinare voluntatem hominis tum ad verum cùm ad apparens bonum.

Ex parte potentiæ. Ex parte verò potentiæ voluntas nullo modo moveri poteſt niſi à Deo: Operatio enim voluntatis eſt inclinatio quædam volentis in volitum, hanc autem ſolus excitare poteſt qui virtutem volendi creaturæ contulit: ſolus autem Deus eſt qui potentiam volendi contulit creaturæ, quia ſolus ipſe eſt autor intellectualis naturæ.

Quæſtio II.

Quomodo Angeli, ſive boni ſive mali, aliquid ſuadent humanæ voluntati.

IN genere dictum eſt, Angelum tunc ſuadere cùm oſtendit ac demonſtrat aliquod objectum homini tanquam appetibile: ex quo etiam intelligere eſt, tunc angelum aliquid diſſuadere cùm aliquid repræſentat tanquam fugiendum & malum. Quibus verò modis & rationibus angelus homini repræſentet objecta, ſive bona ſive mala, & eorum conditiones, ſequentibus concluſionibus explicabitur.

1. Concluſio; I. Concluſio; Boni angeli poſſunt aliquid ſuadere hominibus illuminando intellectum. Poteſt autem illuminari intellectus humanus ab angelo duplici ratione: primùm, quatenus ab angelo lumen ipſum naturale hominis roboratur, non ſecùs ac ſubjectum ab agente naturali vicino; ſecundò, quatenus ab eodem angelo ſimilitudo ſeu ſpecies rei manifeſtandæ accommodatè ad illius captum ipſi imprimitur.

II. Con-

II. Concluſio; Tam boni quàm mali angeli poſſunt aliquid ſuadere hominibus immutando phantaſiam ſeu imaginationem. Poteſt autem immutare phantaſiam angelus, non quidem nova aliqua phantaſmata producendo, ſed excitando ſeu agitando humores & ſpiritus animales, qui in cerebro reſident: ex illâ enim commotione ſeu agitatione humorum & ſpirituum, oritur in imaginatione varia & multiplex rerum ſenſibilium repræſentatio & æſtimatio; unde varii affectus in appetitu & voluntate naſcuntur. 2. *Concluſio;* *Imaginatio multiplex ex agitatione humorum & ſpirituum.*

III. Concluſio; Tam boni quàm mali angeli poſſunt aliquid ſuadere hominibus immutando ſenſum exteriorem. Poſſunt autem immutare ſenſum duobus modis: Uno modo, per interiorem quandam diſpoſitionem, nempe agitando ſpiritus & humores, & eos ad organa ſenſuum deducendo; ut ſi dæmon ad palatum, vitioſum aliquem humorem, putà cholericum, induceret, ratione cujus omnia guſtui ſentirentur amara; vel ſi ad oculum, craſſum aliquem humorem cogeret quo viſus impediretur. Altero modo, per exteriorem ſive objecti ſive medii diſpoſitionem, ratione cujus ſenſus aliquid verum vel apparens perciperet. Poſſunt autem angeli verum aliquod objectum externo ſenſui repræſentare, vel illud celeri & imperceptibili motu aliunde transferendo, vel idem de novo per applicationem activorum ad paſſiva producendo: Quo fit ut magi ſeu præſtigiatores mira quædam operari videantur, cùm non ipſi, ſed dæmones quibuſcum fœdus inierunt, ipſis ad nutum ratione pacti obſequentes, naturalibus, licèt occultis, rationibus hæc omnia præſtent, aut certè nonnunquam præſtare videantur cùm verè non præſtent, ut cùm ſenſus ipſos deludunt falſis imaginibus, alterando ſeu immutando organum ſenſûs, aut medium quod interjacet inter objectum ſenſûs & organum. Sed hæc ſatis de principiis humanarum actionum tum internis cùm externis. 3. *Concluſio;* *Immutantur ſenſus ab angelis duobus modis.* *Magorum præſtigiæ quo modo fiunt.*

Tertiâ

Tertia pars Ethicæ,

De Actionibus humanis:

Ubi, de Paſſionibus, déque Virtutibus ac Vitiis.

Præfatio.

QUoniam in Primâ parte Moralis hujus diſciplinæ de fine ultimo actionum humanarum, nempe beatitudine, & in alterâ ſequenti de principiis earundem actum eſt: reſtat ut in hâc tertiâ ſeu poſtremâ parte de iiſdem ac earum partibus ſeu variis ſpeciebus, ex quibus varia virtutum ac vitiorum genera naſcuntur, ſimúlque de paſſionibus, quæ quatenus à voluntate imperantur, humanæ actiones dici poſſunt, & materiam tum virtutibus cùm vitiis ſubminiſtrant, deinceps diſſeramus. Quare tres erunt hujus poſtremæ partis tractatus; quorum primus erit de ipſis Actionibus humanis, ſecundus de paſſionibus, tertius de Virtutibus ac Vitiis.

Hujus partis tres tractatus.

Primus Tractatus hujus partis;

De ipſis Actionibus humanis.

DUas inſtituemus hujus tractatûs diſputationes: alteram de actionibus humanis generatim; alteram de iiſdem ſpeciatim, in quâ de ſingulis ſpeciebus humanarum actionum tum elicitarum cùm imperatarum pertractabimus.

Prior

Prior Disputatio hujus Tractatûs:

De Actionibus humānis generatim.

Quæstio I.

Quid sit Actio humana: Ubi, de Voluntario & Involuntario.

NON omnes hominis actiones appellantur à philosophis *humanæ*, sed eæ tantùm quæ à libero agendi principio proficiscuntur, súntque liberæ seu voluntariæ, ac proinde homini maximè propriæ. Quare optimo jure D. Thomas illas definit, *Quarum homo dominus est*; seu, quas homo in suâ liberâ potestate habet. Ex Aristotele verò 3. Ethic. cap. 2. colligi potest ista humanæ actionis descriptio, ut sit Voluntarium quid præconsultatum seu deliberatum; seu Actio quæ à voluntate deliberatâ seu liberâ proficiscitur. Quo loco notandum est, voluntatem dici *deliberatam*, non quòd ipse deliberet, sed quia præeuntem intellectûs deliberationem sequitur: quo fit, ut illa actio dicatur à liberâ voluntate proficisci, quæ à voluntate intellectûs deliberationem sequente elicitur aut imperatur. Verùm cùm actio humana sit de genere Voluntarii, locus hic postulat ut ea quæ ab Aristotele 3. Ethic. ad Nicom. cap. 1. de voluntario & involuntario tradita sunt, explicemus.

Quænam actiones dicuntur humanæ. 1. 2. qu. 1. art. 1.

Primùm igitur de voluntario quæritur, Quid sit. Respondetur, Voluntarium latè sumptum quatenus idem est ac *spontaneum*, definiri posse, Id cujus principium est in agente rem circa quam agit non ignorante: Ità ut ad hoc quòd aliquid dicatur voluntariè seu spontè agere, duo tantùm necessariò desiderentur: unum, ut principium agendi sit in ipso agente infitum; alterum, ut per cognitionem aliquam feratur in objectum: Quæ duo tum in pueris cùm in belluis reperiuntur; ideóque ab Aristotele dicuntur *voluntariè* seu *sponte agere*. At verò cætera quæ cogniti-

1. Difficultas. Quid sit Voluntarium. Voluntarium latè sumptum tum pueris cum belluis convenit.

óne

one carent, licèt principium agendi insitum habeant, non dicuntur propterea *sponte*, sed tantùm *naturaliter* agere. Ubi notabis, illud esse discrimen inter actum spontaneum, naturalem, & violentum: quòd actûs Spontanei principium sit insitum cum prævia aliquâ cognitione finis; Naturalis verò principium sit quidem insitum, sed absque ullâ finis seu objecti notitiâ; denique, Violenti principium non sit insitum sed dissitum, ut patet in motu lapidis sursum projecti, cujus motûs principium est in projiciente non in projecto. At verò si *voluntarium* propriè ac strictiùs accipiatur, quatenus est hominis proprium, poterit definiri, Id cujus principium est in agente cum perfectâ cognitione finis, qualis non reperitur in belluis. Quod ut intelligas, notandum est, duplicem esse finis cognitionem; unam perfectam, alteram imperfectam. Perfecta est, quando non tantùm res quæ finis est cognoscitur, sed in ipsâ re finis ratio apprehenditur, simúlque ipsa proportio eorum quæ ad finem ordinantur percipitur. Ejusmodi cognitio finis soli rationali naturæ competit; quæ propterea potest ordinare media ad finem, & ad ipsum se movere; non item irrationalis creatura. At verò imperfecta cognitio finis ea est, quâ cognoscitur res quæ dicitur finis; cæterùm nec ipsa finis ratio nec proportio mediorum ad ipsum finem cognoscitur. Ejusmodi cognitio finis animalibus & pueris nondum usum rationis habentibus competit. Ex quibus intelligere est, rationem voluntarii in hominibus ratione utentibus perfectam esse, in animalibus verò & pueris vel amentibus imperfectam.

Discrimen inter actum Spontaneum, Naturalem, & Violentum.

Voluntarium strictè sumptum soli homini competit.

Finis cognitio duplex:

Perfecta;

Imperfecta.

II. An Voluntarium in homine sit semper liberum.

Secundò quæritur, Utrùm Voluntarium in homine sit semper liberum propriè dictum. Respondetur, Non ità esse. Etsi enim nullum voluntarium possit esse coactum; potest tamen aliquod voluntarium, etiam in homine, esse infallibile ac necessarium. Ex. gr. Velle bonum seu finem in communi, homini naturale est, non liberum, juxta sententiam D. Tho-

D. Thomæ; & tamen eſt voluntarium, quia principium hujus voluntatis eſt inſitum. Verùm quia ſuprà docuimus, voluntatem etiam circa finem in hâc vitâ eſſe liberam, ſaltem quoad exercitium actûs; hinc abſolutè dicendum eſt, nihil eſſe voluntarium homini ordinariè in hâc vitâ quod non ſit quoque liberum: Eſt tamen in futurâ vitâ aliquid voluntarium homini quod tamen non eſt liberum, nempe amor Divinæ eſſentiæ clarè cognitæ. Quòd ſi quæras, An voluntarium in homine dum vivit ſit ſemper deliberatum ſeu præconſultatum; reſpondetur, Non ità eſſe: Quia actus hominis circa finem ſunt voluntarii, imò liberi; nec tamen propriè ſunt deliberati ſeu præconſultati, cùm deliberatio ſeu conſilium ſit propriè mediorum non finis. At verò voluntarium in homine circa media, eſt ſemper deliberatum ſeu præconſultatum. Cæterùm dixi, actus hominis circa finem non eſſe propriè deliberatos, quamvis tamen aliquo modo deliberati dici poſſint, quatenus à deliberatâ, h. e. liberâ, voluntate proficiſcuntur: Sic enim omnis actio humana dicitur deliberata, h. e. libera. Adde etiam, aliquam deliberationem impropriam cadere & in ipſum finem, ut aliàs dicemus: Sicque omne voluntarium hominis in hâc vitâ erit ſaltem impropriè deliberatum.

Nihil voluntarium homini ordinariè niſi liberum.

Dub.

Reſp.

Actus humani circa finem non ſunt propriè deliberati.

Tertiò quæritur, An omne voluntarium in homine ſit actus aliquis, an verò poſſit eſſe voluntarium ſine ullo actu. Reſpondetur, Poſſe voluntarium eſſe in homine abſque ullo actu, cùm non tantùm actio ſed etiam ceſſatio ab ipsâ actione homini ſit voluntaria: poſſumus enim noſtro arbitratu agere vel non agere, velle vel non velle: Neque enim tantùm peccata commiſſionis, quæ ſunt contra præcepta negativa, ſed etiam omiſſionis, quæ fiunt contra præcepta affirmativa, ſunt verè voluntaria; cùm juſtè à Deo puniantur. Notandum igitur eſt, voluntarium quod eſt à voluntate eſſe duplex; aliud nempe voluntarium directè, aliud verò voluntarium indirectè.

III. An omne voluntarium ſit actus.

Peccata omiſſionis verè ſunt voluntaria.

Nota.

Voluntarium duplex.

Voluntarium directè non est nisi à voluntate agente; voluntarium verò indirectè potest esse à voluntate non agente cùm potest ac debet agere: v. g. Si proponatur aliquod malum voluntati quod possit ac debet propellere, si illud non propellat, quamvis non eliciat actum volendi circa illud idem, censetur tamen illud velle, non quidem directè sed indirectè; atque adeò incommoda quæ indè sequentur, censeri debent indirectè ac interpretativè voluntaria. Et certè multa censentur voluntaria quæ non sunt actu volita, sed virtute tantùm, & (ut loquuntur) interpretativè vel implicitè: cùm quis vult immodicum potum vini ex quo novit secuturam ebrietatem, licèt actu non velit ipsam ebrietatem, illam tamen censetur velle virtute, & ex consequenti, seu interpretativè: Sic omissio ejus peccati quod non potest compati cum eo quod quis expressè vult, censetur voluntaria: ut si quis velit ludere eo tempore quo tenetur audire Sacrum, censetur velle omittere Sacrum.

Multa voluntaria non sunt actu volita.

Quæstio II.

Quid sit Involuntarium & quotuplex.

Definitur Involuntarium.

INvoluntarium in genere quatenus Spontaneo opponitur, definiri potest, Quod præter inclinationem appetitûs spontaneam accidit. Ex quo intelligere est, involuntarium in iis rebus inveniri in quibus esse potest voluntarium & spontaneum.

Involuntarium duplex.
1. Per violentiam.
2. Per ignorantiam.

Est autem involuntarium juxta Aristotelem duplex; aliud involuntarium *per violentiam*, aliud verò *per ignorantiam*. Involuntarium violentum definitur, *Cujus principium est extrà, ità ut id quod agit vel patitur, nullam vim conferat*, 3. Ethic. cap. 1. Involuntarium verò per ignorantiam, *Id quod molestum est, affertque causas pœnitentiæ ubi peractum est & in notitiam agentis devenit.* Ex quo intelligere est, duo esse quæ juxta Aristotelis sententiam & rei veritatem (ut docet S. Thomas 1. 2. qu. 6. art. 5, & 8.) involuntarium

tarium efficiunt; nempe violentiam, & ignorantiam.

Et quidem quòd violentia cauſet involuntarium, conſtat; Quia violentia in rebus naturalibus cognitione carentibus aliquid facit contra naturam ſeu innaturale, ut patet in lapide projecto: ergò à pari, eadem violentia in rebus cognitione ac proinde voluntate aliquâ ſaltem impropriâ prædiţis faciet aliquid contra voluntatem ſeu involuntarium. *Quod violentia cauſet involuntarium.*

Si objicias, Humanæ voluntati vim inferri non poſſe, proindéque nihil homini involuntarium accidere poſſe; reſpondeo, Non quidem ipſi voluntati, neque actibus ipſius elicitis, ſed actibus ejuſdem imperatis vim inferri poſſe: Poteſt enim impediri executio liberi arbitrii quoad actus imperatos; unde aliqui motus circa corpus reclamante omnino liberâ voluntate poſſunt accidere. *Object. Solut.*

Quòd autem ignorantia cauſet involuntarium, experientiâ ſatis conſtat: Nam multa nullâ ſuâ culpâ per ignorantiam agunt homines quæ ſublatâ ejuſmodi ignorantiâ non agerent: unde illos facti poſtea pœnitet: quod certiſſimo indicio eſt, ea non eſſe ipſis voluntaria ſed involuntaria. Verùm quia non omnis ignorantia cauſat involuntarium, ideò de illâ aliquid ſpecialiùs ſequenti quæſtione dicendum eſt. *Quod ignorantia cauſet involuntarium.*

Quæſtio III.

Quid, & quotuplex, ſit ignorantia; & quænam ignorantia ſit involuntarii cauſa.

PRimùm quæritur, Quid ſit ignorantia. Reſpondetur, Ignorantiam eſſe Carentiam cognitionis ejus quam quis natus aptus eſt habere. Itaque carentia cognitionis ejus quæ conditionis humanæ capcum excedit, non tam *ignorantia* quàm *neſcientia* dicenda eſt. *I. Difficultas. Quid ſit ignorantia.*

Secundò quæritur, Quotuplex ſit ignorantia. Reſpondeo, Ignorantiam pro variâ conſideratione vario modo dividi: Spectari enim poteſt, primò in ſe, ſeu ratione ſui; deinde, ratione tum objecti circa quod verſatur, *II. Quotuplex ſit. Quadrupliciter ſperatur:*

versatur, tum subjecti in quo residet; denique, ratione actûs voluntarii. Itaque primò, ignorantia ratione sui & quidem generalissimè spectata, dividitur in ignorantiam Puræ privationis, quæ simpliciter *ignorantia* dicitur; & ignorantiam Pravæ dispositionis, quæ non tam *ignorantia* quàm error solet appellari. Secundò, ignorantia propriè dicta ratione objecti dividitur in ignorantiam Juris & ignorantiam Facti. Illa dicitur, cùm ignoratur lex vel statutum aliquod; ut si quis nesciret tempore Quadragesimæ jejunandum esse: Hæc verò, vel cùm ignoratur res seu factum: ut si quis nesciat se commisisse homicidium: vel etiam cùm ob ignorantiam circumstantiæ ignoratur quale sit factum; ut si quis percuteret clericum quem tamen nesciret esse clericum, laboraret ignorantiâ facti; quamvis enim sciret percussionem clerici esse ecclesiastico jure prohibitam; nesciret tamen eum, quem meritò se percutere existimat, esse clericum. Tertiò ignorantia ratione subjecti dividitur in ignorantiam Invincibilem & Vincibilem, quæ sola culpabilis esse potest. Invincibilis dicitur, quando non est in potestate alicujus id scire quod ignorat; seu quando non potest ignorantiam vincere, sive nullo modo possit sive non possit adhibendo humanam & moralem diligentiam: ut si quis rusticus ignoret quonam die indictum esset jejunium quia à nullo id potuit rescire, nec eo die jejunet, censebitur id facere ignorantiâ quâdam invincibili. Vincibilis autem ignorantia dicitur, quæ adhibitâ morali diligentiâ vinci seu superari potest: Quæ duplex est; altera Affectata, altera Crassa. Illa est, cùm quis vult suâ sponte ignorare; ità ut ignorantia directè sit volita: qualem ignorantiam affectant improbi homines quò liberiùs peccent, juxta illud Psal. 35. 4. *Noluit intelligere ut bene ageret*: Hæc verò dicitur, quando quis non vult adhibere studium & laborem quem tenetur adhibere ut aliquid sciat: & quidem hæc ignorantia censetur indirectè volita propter negligentiam, sicuti submersio

Nam 1. *Ratione Sui est* Puræ privationis, Pravæ dispositionis: 2. *Ratione Objecti*; Juris, Facti: 3. *Ratione Subjecti*; Invincibilis. Vincibilis *eaque vel* Affectata, *vel* Crassa.

ſubmerſio navis nauclero ignaviter dormienti tribuitur. Quartò, Ignorantia ratione actûs dividitur in Antecedentem, Concomitantem & Conſequentem. Antecedens dicitur, quæ præcedit omnem conſenſum voluntatis, ità ut nullo modo ſit volita; & niſi voluntatem præceſſiſſet, actio ſecuta non fuiſſet: éſtque ignorantia illa ſemper invincibilis & inculpabilis, & ſola cauſa ſecutæ actionis: ut ſi quis interficiat hominem exiſtimans eſſe feram; ſi enim præſenſiſſet, nunquam occidiſſet. Concomitans dicitur, quæ actionem comitatur, ità ut non ſit illius actionis cauſa, ſed etiam ſi abfuiſſet, actio ſemper conſecuta fuiſſet: ut ſi quis exiſtimans ſe feram occidere, capitalem hoſtem interficeret, quem etiam abſque tali ignorantiâ ſibi occurrentem interemiſſet: Unde qui ſic agit, ignoranter quidem agit ſed non per ignorantiam. Conſequens ignorantia ſic appellatur, quòd voluntatem conſequatur, utpote quæ ſit directè vel indirectè volita; eadémque eſt cum ignorantiâ vincibili ſive affectatâ ſive craſsâ: ut ſi quis quodam die Vigiliæ non jejunat, quia noluit ſcire an eo die indictum eſſet jejunium.

4. *Ratione Actus*; Antecedens, Concomitans, Conſequens.

Tertiò quæritur, Quænam ignorantia pariat involuntarium. Reſpondetur, Solam ignorantiam invincibilem ſeu antecedentem, ſive ſit juris ſive facti, parere involuntarium; quia ſola hæc ignorantia non eſt ullo modo volita, nec proinde voluntaria, ac proinde quod ex eâ ſequitur non cenſetur volitum ſeu voluntarium, ſed involuntarium: At cùm ignorantia eſt aliquo modo volita ſeu voluntaria, id quoque quod ex eâ ſequitur cenſetur volitum ſeu voluntarium. Quo loco nota, ignorantiam juris naturalis (ſaltem quoad prima ejus principia) non poſſe eſſe invincibilem, nec proinde inculpabilem; quare non poteſt cauſare involuntarium: at verò ignorantiam juris poſitivi, ſive Divini ſive humani, tum eccleſiaſtici cùm civilis, poſſe ut plurimùm eſſe invincibilem & inculpabilem, ac proinde cauſare poſſe involuntarium.

III. *Quænam ignorantia pariat involuntarium.*

Ignorantia autem facti ſæpe eſt invincibilis, quia vix poteſt quis prævidere omnes circumſtantias facti; neque etiam ad id ſemper obligatur.

Quæſtio IV.

Utrum nihil præter Vim & Ignorantiam pariat involuntarium.

Prior difficultas, de Metu.

DIfficultas eſt præſertim de Metu & Cupiditate. Quod igitur ſpectat ad metum; dubitatur an ea quæ metu impendentis alicujus mali fiunt, ſint voluntaria an involuntaria; ex. gr. Si quis naufragium timens, merces in mare projiciat, nè ponderoſior navis ſubmergatur, quæſtio eſt, an ſponte ſeu voluntariè, an potiùs involuntariè projecerit.

Reſp.

Reſpondetur, Has & ſimiles actiones eſſe partim voluntarias partim involuntarias. Si enim actiones illæ per ſe & nudè ſpectentur, ſunt involuntariæ; ſi autem ſpectentur cum omnibus ſuis circumſtantiis & abſolutè prout fiunt, revera ſunt voluntariæ: ſicque abſolutè & ſimpliciter ſunt voluntariæ, quia dum actu fiunt, liberè imperantur à voluntate; ſecundùm quid verò & ex hypotheſi ſunt involuntariæ, quia niſi impendentis periculi metus urgeret non fierent. Ea verò quæ in agente reperitur repugnantia, non poteſt reddere actionem quæ liberè fit, abſolutè & ſimpliciter involuntariam.

Poſterior difficultas, de Cupiditate.

Quod ſpectat ad cupiditatem; tantùm abeſt ut actionem hominis cupiditate inflammati reddat involuntariam, ut eam potiùs reddat magis voluntariam; facit enim ut voluntas quam incitat, majori in ipſam actionem propenſione feratur.

Nota.

Quod tamen intelligendum eſt de eâ cupiditate quæ ſubeſt voluntatis imperio, quæque judicium rationis non omnino perturbat. Etſi enim ea quæ ex nimiâ paſſione judicium rationis perturbante proveniunt, dici poſſint voluntaria ſi appetitum ſpectes ſenſitivum; non tamen cenſeri debent ipſi homini abſolutè voluntaria, quia non ex liberâ voluntate fiunt. Cùm autem paſſio

passio non est adeò vehemens, tunc actio dici poterit secundùm quid minùs libera, sed absolutè & simpliciter magis voluntaria.

Quæstio V.

De Bonitate & Malitiâ humanarum actionum in genere.

QUia nullâ re magis quàm bonitate & malitiâ actiones humanæ quatenus humanæ seu morales inter se differunt ac dignoscuntur, idcirco de earum bonitate & malitiâ nonnihil generatim dicendum est.

I. Difficultas: Quid sint Bonitas & Malitia moralis.

Primò quæritur, Quid sint. Respondetur, Bonitas actionis humanæ quædam est ipsius conformitas cum rectâ ratione: Malitia verò quædam est ejusdem difformitas & alienatio à rectâ ratione. Rectam appello rationem, bonam mentem ab omni opinionum fumo liberam, Dei naturæque leges pernoscentem, ac de quâque re agendâ ex præscriptâ lege sapienter ac prudenter judicantem. Per has autem differentias valde inter se distinguuntur actiones humanæ in genere Morum, licèt Physicè & in genere Entis nullo modo differant: v. g. Hominem interficere sive privatâ sive publicâ autoritate, si Physicè spectetur, est eadem specie actio; at verò si Moraliter spectetur, est toto genere diversa: Nam hominem interficere privatâ autoritate, est malum & prohibitum; at verò eum interficere publicâ autoritate, bonum & licitum.

II. Quænam earum origo.

Secundò quæritur, Undenam petatur bonitas & malitia, seu conformitas & difformitas actionum. Respondetur primùm, quòd actiones hominis possint esse bonæ vel malæ seu vitiosæ, ac proindè laudis vel vituperii, meriti vel demeriti capaces, oriri ex libero agendi principio unde profluunt: quòd verò actu sint bonæ vel malæ, & specialiter hoc vel illo modo bonæ vel malæ, pendet ab objecto, circumstantiis, & fine; & præsertim ab objecto circa quod versantur: Si illud enim sit rationi consentaneum, actio quoque erit bo-

na; ſi verò à ratione ſit diſſentaneum, erit mala: Cùm enim actiones humanæ ſpecificationem ſumant ab objecto, ab eodem quoque ſpecialem bonitatis vel pravitatis rationem accipiunt. Dices, Objectum actionis humanæ ſeu appetitionis liberæ eſſe finem, proindéque ſemper bonum, ideóque pravitatem actionis ab ipſo non poſſe definiri. Reſpondetur, Objectum eſſe quidem ſemper finem actûs humani, proindéque ſub eâ ratione eſſe ſemper bonum: verùm quia aliquando poteſt eſſe bonum apparens duntaxat, hinc fieri poteſt ut ſit abſolutè malum, ac proindè illius appetitio ſit mala. Adde, quòd licèt ſit verè bonum ſenſui, rationi tamen poteſt eſſe malum: Quod enim bonum jucundum eſt, aut etiam utile, non ſemper eſt honeſtum ſeu rationi conſentaneum; ideóque illius appetitio poteſt eſſe moraliter mala ſeu vitioſa. Notandum autem, non tantùm internas ſeu elicitas voluntatis actiones, ſed etiam externas ſeu imperatas verè & formaliter dici bonas vel malas in genere morum; cum diſcrimine tamen: quòd actiones elicitæ denominentur tales intrinſecâ denominatione; imperatæ verò non niſi extrinſecâ, ab eâ bonitate & malitiâ quæ formaliter eſt in ipsâ voluntate: Quemadmodum agens tranſeunter formaliter denominatur *agens* non ſecùs ac agens immanenter, extrinſecâ tamen denominatione ab eâ actione quæ recipitur in patiens.

Object.

Reſp.

Nota. Non ſolum internæ ſed etiam externæ actiones ſunt moraliter bonæ vel malæ.

III. An omnis actio humana ſit bona vel mala. Quo ſenſu admittantur quædam indifferentes.

Tertiò quæritur, An omnes actiones humanæ ſeu liberæ ſint neceſſariò aut bonæ aut malæ, ità ut nulla detur indifferentia ad utrumque. Reſpondeo, Actiones humanas dupliciter conſiderari poſſe: nempe, vel ſecundùm ſpeciem, & velut in actu ſignato, ut loquuntur; vel ſecundùm individuum, & velut in actu exercito. Et quidem ſi priori modo ſpectentur, poſſunt admitti quidam actus humani ſecundùm ſe & ex naturâ ſuâ indifferentes. Ratio D. Thomæ eſt 1. 2. qu. 18. art. 8. Quia *actus humanus ſeu moralis habet ſpeciem ab objecto relato ad principium actuum humanorum, quod eſt ratio. Unde ſi objectum actus includat aliquid*

quod

quod conveniat ordini rationis, erit actus bonus ſecundum ſuam ſpeciem; ſicut dare eleemoſynam indigenti: ſi autem includat aliquid quod repugnet ordini rationis, erit malus ſecundum ſpeciem; ſicut, furari, ſeu tollere alienum. Contingit autem quod objectum actus non includit ex ſe aliquid pertinens ad ordinem rationis; ut, levare feſtucam de terrâ, deambulare vel ſedere certo tempore: Et tales actus ſecundum ſuam ſpeciem, ſeu in genere & ex naturâ ſuâ, *dicuntur indifferentes.* Si verò poſteriori modo ſpectentur actiones humanæ, nullæ ſunt indifferentes. Nam omnis actio quatenus actu exercetur, aut fit propter finem convenientem rectæ rationi, & ſic eſt bona; aut propter finem non convenientem, & ſic eſt mala, licèt ille finis non ſit ex ſe contrarius rectæ rationi: Tenetur enim unuſquiſque intendere finem congruum ſuæ naturæ: unde *verba otioſa,* licèt non proferantur propter malum finem, quia tamen carent debito fine, *judicio* reſervantur. Notandum autem illud eſt, quoad actus internos ſeu elicitos eandem eſſe bonitatem & malitiam quæ petitur ex objecto cum eâ quæ petitur ex fine; quia eorum actuum idem eſt objectum & finis: at verò quoad actus externos alia eſt bonitas quæ petitur ex objecto ab eâ quæ petitur ex fine; quia illorum objectum ab eorundem fine diſtinguitur: Quo fit ut ejuſmodi actus nonnunquam ſecundùm objectum ſint boni, & ſecundùm finem mali, & è contrà; & ideò ſecundùm quid boni, abſolutè verò mali: ſicuti, dare eleemoſynam ob vanam gloriam; &, furari ad dandam eleemoſynam.

Quo ſenſu nullæ indifferentes admittendæ. Matth. 12. 36.

Notandum.

Quæſtio VI.

De Circumſtantiis humanarum actionum.

Circumſtantiæ humanarum actionum dicuntur quòd circumſtent actiones humanas, præſertim exteriores ſeu imperatas, quaſi extrinſecùs ſe habentes ad earum ſubſtantiam ſive eſſentiam.

Unde dicta circumſtantia.

Sunt autem hæ ſeptem præcipuæ, ad quas cæteræ

Circumſtantiæ ſeptem præcipuæ.

teræ omnes revocantur, hoc verſiculo comprehenſæ, *Quis*; *Quid*; *Ubi*; *Quibus auxiliis*; *Cur*; *Quomodo*; *Quando*.

Quis, ſignificat accidentia perſonæ agentis: ut, Utrùm qui interfecit, ſit civis an peregrinus; laicus an clericus. *Quid*, ſignificat qualitatem objecti circa quod actus verſatur: ut, An res furto ablata ſit ſacra vel profana. *Ubi*, ſignificat accidentia loci: ut, An in loco ſacro vel profano ſcelus patratum ſit. *Quibus auxiliis*, i. e. quibus inſtrumentis aut mediis quis uſus fuerit: ut, Percuſſeritne gladio an fuſte? *Cur*, i. e. ob quem finem: ut, An privati publicive commodi causâ aliquis ſe periculo mortis objecerit. *Quomodo*, ſignificat actionis modum: ut, Dolóne an bonâ fide aliquid quis fecerit. *Quando*, ſignificat accidentia temporis; id eſt, Quo tempore, utrùm die feſto an profeſto rem Divinam quis omiſerit.

Difficultas circa quam Notandum

1. De illis autem quæritur, Quanti ſint momenti ad bonitatem & malitiam humanarum actionum. Circa quod primò notandum eſt, Circumſtantiarum quaſdam inſigniter augere bonitatem vel malitiam actionum moralium, quaſdam verò non: Ex. gr. Cùm alter furto ſurripit centum aureos, alter quadrantem, quantitas pecuniæ in priori furto reddit illud notabiliter grave, in poſteriori minimé. Sicque fieri poteſt, ut peccatum quod eſt naturâ ſuâ mortale, propter circumſtantiam fiat veniale; & è contrà veniale fiat mortale, etſi non mutetur ſpecies actûs quoad objectum; ut patet in ſupradicto exemplo furti.

2. Secundò notandum eſt, Circumſtantiarum quaſdam invehere majorem deformitatem vel bonitatem ejuſdem ſpeciei, quaſdam ſpecie differentem: Nam circumſtantia inſtrumenti quo quis hominem interimit, nempe gladii aut fuſtis, non addit homicidio malitiam diverſam ſpecie: at cùm quis hominem interemit ut eum ſpoliet, illa circumſtantia finis addit homicidio deformitatem novæ ſpeciei; quandoquidem furtum ſpecie differt ab homicidio.

3. Tertiò notandum, Quaſ-

Quaſdam circumſtantias non tam addere novam rationem malitiæ & bonitatis quàm ipſam immutare: v. gr. Quòd res furto ablata ſit ſacra, facit quòd ejuſmodi ablatio non ſit ſimplex furtum, ſed ſacrilegium à ſimplici furto ſpecie diſtinctum. Quartò notandum eſt, Eam circumſtantiam addere actui malitiam vel bonitatem ſpecie differentem, aut illam immutare, quæ importat ſpecialem ordinem conformitatis vel difformitatis ad rectam rationem & legem Dei; ut patet in ſupradictis exemplis, & docet D. Thomas 1. 2. qu. 18. art. 10. & 11. Sed hæc de actionibus humanis in genere ſatis. 4.

Poſterior Diſputatio hujus Tractatûs:

De Actionibus humanis ſpeciatim.

Quæſtio I.

Quænam ſint præcipuæ ſpecies actionum humanarum.

CElebris eſt humanarum actionum partitio in Elicitas & Imperatas. Elicita voluntatis actio dicitur, Cujus voluntas eſt immediatum principium; vel, Quam voluntas ex ſeipsâ & in ſeipsâ elicit: Imperata verò, Quæ ab aliâ facultate quàm à voluntate, non tamen ſine voluntatis imperio, elicitur. Elicita voluntatis actio duplex in genere admitti poteſt: altera circa bonum ut ſic, quæ generali nomine Volitio dici poteſt; altera circa malum ut ſic, quæ poteſt dici Nolitio. Rurſus, elicita voluntatis actio circa bonum, aut eſt circa finem aliquorum mediorum, aut circa media ipſa; Actio elicita circa finem, eſt triplex; nempe Volitio, Fruitio, Intentio: circa media quoque triplex; nempe Electio, Conſenſus, Uſus. Imperata verò alia interna eſt, nempe actiones intellectivæ & ſenſitivarum facultatum ſive cognoſcitivarum, ut Phantaſiæ, Æſtimativæ; ſive appetitivarum, ut

Actio humana duplex: Elicita, Imperata. Elicita quotuplex.

Quotuplex Imperata.

ut utriuſque appetitûs ſenſitivi: alia verò externa, nempe operationes membrorum externorum. De iis autem, tum elicitis cùm imperatis, actionibus deinceps ordine dicemus, ſi priùs notaveris, Utraſque in hoc convenire, quòd ſint in poteſtate voluntatis, ſaltem quoad exercitium actûs; ideóque ſolæ ſunt liberæ, humanæ, ſeu morales: In hoc tamen diſcrepare, quòd elicitæ ab ipsâ voluntate eliciantur; imperatæ verò ab aliâ facultate, idque juxta imperium voluntatis: Deinde, elicitæ ſunt ſemper appetitivæ; imperatæ verò poſſunt eſſe cognoſcitivæ: Illæ ſunt ſemper internæ & occultæ; hæ verò nonnunquam externæ eſſe poſſunt & ſenſibus obviæ. Mitto hìc aliam celebrem diviſionem actionum humanarum in Honeſtas & Vitioſas, tum honeſtarum & vitioſarum in ſuas ſpecies, quia ſatìs bene intelligi poterit ex iis quæ dicemus in poſtremo tractatu de virtutibus & vitiis.

Nota.

Alia diviſio actionum humanarum.

Quæſtio II.

De humanis actibus elicitis circa Finem; ac præſertim de Volitione & Intentione.

Tres actus eliciti voluntatis circa finem.

TRes eſſe actus elicitos circa finem, ſuperiori quæſtione ſubindicavimus; nempe Voluntatem ſeu Volitionem, Fruitionem, & Intentionem: probatúrque ex triplici modo quo voluntas fertur in finem juxta triplicem ejuſdem finis conſiderationem: Vel enim fertur in finem abſolutè ſpectatum quatenus eſt quid bonum in ſe; dicitúrque Voluntas ſeu Volitio, Ariſtoteli βούλησις: vel fertur in finem quatenus eſt quid bonum, illúdque ultimum in quo conquieſcit ejus deſiderium, licèt illud bonum actu non poſſideat; dicitúrque Fruitio: vel denique fertur in finem quatenus certis quibuſdam mediis eſt acquirendus; dicitúrque Intentio.

Voluntas.

Fruitio.

Intentio.

Quid ſignificet hic vox voluntas.

Ut autem intelligas quomodo iſti voluntatis actus inter ſe diſtinguantur, notandum eſt hìc, ſpeciales eſſe acceptiones iſtorum vocabulorum, *voluntatis* nempe,

nempe *fruitionis* & *intentionis*. Nam licèt *voluntas* communiter accipiatur pro facultate ipsâ volendi, attamen hìc accipitur pro Volitione, non quidem generaliter sumptâ, quatenus opponitur Nolitioni, sed specialiori quodam modo, quatenus est actio voluntatis circa finem absolutè spectatum. *Fruitio* quoque communiter accipitur pro reali possessione rei olim desideratæ: at verò hìc accipitur pro quietudine quâdam voluntatis in fine volito, tanquam in aliquo ultimo, sive finem illum actu possideat sive non. Denique, *intentio* hìc non significat quamlibet tendentiam voluntatis in finem, sed in finem quatenus ad ipsum per aliqua media perveniri potest. Hoc posito dicimus, Licèt istî actus formaliter & etiam realiter distinguantur inter se, nihilominus tamen vix unus sine aliis reperitur: Et licèt aliquando volitio sine fruitione, & fruitio sine intentione reperiantur; non tamen intentio, neque fruitio, sine aliquâ volitione finis apprehensi. Quare Aristoteles intentionem à volitione finis non videtur distinxisse, eò quòd volitionem sequitur intentio eámque complectitur. Est autem major connexio volitionis & intentionis inter se, quàm cum fruitione; eò quòd fruitio est tantùm finis ultimi, at volitio & intentio versantur etiam circa fines intermedios. Dicitur autem volitio esse tantùm boni, & quidem finis non mediorum, quia licèt media possint esse volita, quoniam tamen ipsa quatenus media non propter se sed propter aliud sunt volita, non tam ipsa quàm finis ipsorum censetur volitus; & ideo voluntas seu volitio dicitur esse finis non mediorum, sicut & ipsa intentio. Sicut enim electio mediorum, sic intentio citra controversiam dicitur esse ipsius finis, qui licèt postremò habeatur, primò tamen intenditur, cùm propter ipsum cætera eligantur. Ex quo intelligis, intentionem esse priorem & nobiliorem electione, quemadmodum finis ut finis prior & præstantior est mediis quæ propter ipsum expetuntur. Quæres forsan, Utrùm intentio belluis etiam

Quid fruitio.

Quid intentio.

Cur voluntas seu volitio dicatur esse finis tantum, & non mediorum.

Dub.

Solut. etiam conveniat. Reſpondetur, Non convenire niſi ſolis agentibus per rationem; eò quòd finem intendere, eſt eo modo finem expetere ut propter ipſum & ad ipſum certâ ratione media ordinentur ab eo qui intendit: quod ſoli creaturæ rationali convenit. Nam licèt belluæ finem imperfectè apprehendant, non tamen percipiunt ipſam rationem formalem finis, nec ordinem mediorum ad finem; quæ tamen deſiderantur ad hoc ut finis intendatur ab agente.

Quæſtio III.

De humanis actibus circa Media: præſertimque de Electione.

Tres actus voluntatis eliciti circa media: Electio, Conſenſus, Uſus.

SIcut circa finem ità quoque circa media tres actus voluntatis eliciti numerantur, nempe Electio, Conſenſus, Uſus; colliguntúrque ex triplici modo quo ſe habet voluntas circa media. Primùm enim ſi plura occurrant, unum præfert alteri; dicitúrque Electio. Secundò, in eo medio quod alteri prætulit, ſe complacet; éſtque Conſenſus. Tertiò, medium illud quod ſibi aptum judicat, ad finem aſſequendum applicat; dicitúrque Uſus.

Uſus ſoli rationali creaturæ proprius.

Cùm verò ſatis conſtet quid ſit uſus mediorum, nempe applicatio eorum ad finem: quod eſt voluntatis, tanquam primi moventis: rationis, tanquam dirigentis; & aliarum potentiarum, tanquam exſequentium: (quo fit ut in ſolâ rationali creaturâ reperiatur, quæ ſola poteſt referre ſeu ordinare unum ad aliud) item, quì differat uſus ab electione & conſenſu; nempe quòd utrumque conſequatur, & quòd immediatè ſequatur imperium voluntatis applicantis potentias ſibi ſubditas ad operandum conſequendi finis gratiâ: Reſtat ut explicemus quid ſint electio & conſenſus, & quomodo inter ſe differant.

De Electione.

Quod igitur ſpectat ad Electionem, quam Ariſtoteles προαίρεσιν appellat, deſcribitur ab eodem 3. Ethic. cap. 2. *Voluntarium quid præconſultatum*, i. e. actio

actio voluntatis quam præcedit consilium seu deliberatio: & cap. seq. *Appetitio deliberata* (seu *de deliberatione nata*) *eorum quæ sunt in nostrâ potestate.* Breviter & clarè definiri posset, Deliberata acceptatio unius medii præ altero. Ex quibus intelligere est, Electionem esse actum voluntatis elicitum, dependentem tamen à præcedente rationis deliberatione, & quidem circa medium, illúdque non absolutè spectatum, sed quatenus alteri est anteponendum: deinde, Electionem soli rationali creaturæ convenire, non brutis animantibus; cùm in his consilium seu deliberatio, quæ electionem necessariò debet antecedere, locum non habeat: denique, Electionem nunquam esse finis: quia illud cadit sub electionem quod se habet ut conclusio in syllogismo operabilium; finis autem ut sic in operabilibus se habet ut principium, non ut conclusio, ut scribit Philosophus 2 Phys. t. 89. Et licèt id quod est finis respectu aliquorum, possit nonnunquam cadere sub electionem; non tamen sub ratione finis sed sub ratione medii, quatenus illud idem potest esse medium respectu ulterioris alicujus finis, quemadmodum id quod est principium alicujus scientiæ potest esse conclusio superioris. Est autem libera hæc voluntatis actio, quia licèt ut plurimùm sequatur antecedentis deliberationis judicium ad unum aliquod eligibile determinatum, non tamen illud necessariò sequitur. Adde, quod judicium illud non est necessariò determinatum ad unum, utpote quod non necessariò sequatur ex suis principiis; sicque ità unum eligibile acceptat voluntas, ut ei sit integrum illud non acceptare, aut etiam aliud acceptare.

Electio soli rationali creaturæ convenit.

Finis ut finis non cadit sub electionem.

Electio est libera actio.

De Consensu.

Quod verò spectat ad Consensum; est actus voluntatis naturâ posterior ipsâ electione, nempe applicatio motûs appetitivi ad id quod ex consilio judicatum est ac electum. Sicque in eligibilibus consensus præsupponit semper consilium & electionem: Dico in eligibilibus, i. e. cùm plura sese offerunt media quorum unum alteri præferendum est: nam cùm unum

Consensus semper præsupponit consilium & electionem in eligibilibus.

num tantùm occurrit medium ad finem conſequendum, tunc non eſt locus deliberationi aut electioni, ſed tantùm requiritur conſenſus voluntatis, quo voluntas ſeſe applicet ad illud medium ut eo deinde utatur: adeò ut non poſſit eſſe liber uſus mediorum abſque prævio conſenſu voluntatis circa illa media, licèt poſſit nonnunquam eſſe abſque prævia electione. Ex quibus facilè intelligitur quì differat conſenſus ab electione. Et quoniam electio nonniſi ex antecedenti conſilio ſeu deliberatione fit, ideo de conſilio ſeu deliberatione proximè ſequenti quæſtione nonnihil dicendum eſt.

Quæſtio IV.

De Conſilio ſeu Deliberatione electionem præcedente.

I. Difficultas. Quid ſit Conſilium ſeu Deliberatio.

PRimùm quæritur, Quid ſit conſilium ſeu deliberatio, quam Ariſtoteles βάλευσιν vocat. Definiri poteſt, Inquiſitio rerum à nobis factibilium in ordine ad finem. Neceſſariam autem eſſe ejuſmodi inquiſitionem in rebus agendis, ex eo patet, quòd electio conſequitur judicium rationis de rebus agendis; in rebus autem agendis magna incertitudo invenitur, quia actiones ſunt circa ſingularia contingentia, quæ propter ſui inconſtantiam ſunt incerta admodum; in rebus autem dubiis & incertis ratio non profert judicium abſque inquiſitione ſeu deliberatione ſive conſultatione præcedente: & ideo neceſſaria eſt ejuſmodi inquiſitio rationis ante judicium de eligendis. Et quoniam inquiſitio habet rationem antecedentis, judicium verò rationem conſequentis, ex quibus conſtat integra ratiocinatio practica, idcirco ad eundem rationis actum utrumque referri ſolet, & ſæpe nomine *conſilii* & *conſultationis* tum inquiſitio antecedens cùm judicium conſequens intelligitur, ex quo proximè ſequitur electio. Verùm objicies, Deo tribui conſilium, cùm tamen in eo nulla ejuſmodi inquiſitio poſſit reperiri: Epheſ. 1. 11. *Qui operatur omnia ſecundum conſilium voluntatis ſuæ.* Reſpondeo, Conſilium

Inquiſitio antecedit judicium; ex utroque verò conſtat conſilium.

Object. Solut.

lium Deo tribui ratione certitudinis ſententiæ ſeu judicii, non verò ratione inquiſitionis præcedentis, quæ includit aliquam imperfectionem: ità ut *conſilium* loco citato nihil aliud ſit quàm ſempiternum illúdque immobile decretum Divinæ voluntatis. Objicies præterea, Conſilium non prærequiri ad actum voluntatis, ſed potiùs ſubſequi, cùm ipſum ſit liberum & voluntarium. Reſpondetur, Nihil abſurdi eſſe, eundem actum rationis reſpectu diverſorum actuum voluntatis antecedere ſimul & ſubſequi: Nam conſilium ſequitur actum voluntatis in quantum intellectus libero voluntatis motu incitatus deliberat; at verò actum ejuſdem voluntatis antecedit in quantum nihil eligitur niſi præconſultatum & deliberatum. *Object.* *Solut.*

Secundò quæritur, An deliberatio ſit tantùm mediorum propter finem, an verò etiam ipſius finis. Reſpondetur, Eſſe tantùm mediorum, non finis. Neque enim medicus an ſanaturus ſit conſultat; aut orator, an ſit perſuaturus; aut legiſlator, an bonis legibus civitatem temperet; neque alii artifices de fine deliberant: ſed omnes propoſito ſibi certo aliquo fine, quemadmodum eum poſſint aſſequi cogitant: Cujus rei cauſam reddit S. Thomas 1. 2. qu. 14. art. 2. eò quòd quemadmodum in rebus addiſcendis principia non cadunt ſub quæſtionem, ità in rebus agendis principia non cadunt ſub deliberationem: principia autem rerum agendarum ſunt fines. *II.* *Deliberatio eſt tantum mediorum non finis.* *Ratio D. Thomæ.*

Tertiò quæritur, An eorum omnium quæ ſunt propter aliquem finem detur conſilium ſeu deliberatio. Reſpondetur ex Ariſtotelis loco citato, Deliberationem eſſe tantùm eorum quæ à nobis aguntur, quæque aliter atque aliter fieri poſſunt in ordine ad finem conſequendum: Itaque à deliberatione excluduntur 1. impoſſibilia, quæ fieri nequeunt; 2. ea quæ non ſunt in noſtrâ poteſtate ut fiant vel non fiant; cujuſmodi ſunt ii omnes eventus qui vel à naturâ vel à neceſſitate vel à caſu pendent: 3. ea quæ quamvis *III.* *Quænam à deliberatione excluduntur.*

humana ſint, ad nos tamen minimè pertinent; 4. ea quæ certo eodémque ſemper modo à nobis fiunt; 5. ea quæ non intereſt utrùm hoc vel illo modo fiant. Et quidem hæc omnia quæ à deliberatione excluduntur, ſimiliter excluduntur ab electione.

IV. Deliberatio procedit ordine analytico:

Quartò quæritur, Quo ordine procedat conſilium ſeu deliberatio circa ea quæ ſunt ad finem. Reſpondetur, Procedere ordine analytico ſeu reſolutoriè; nempe incipiendo ab his quæ ſunt viciniora fini, & progrediendo ad ea quæ ſunt ab ipſo remotiora: Primùm enim deliberatur quibus mediis finis proximè haberi poſſit; tum, quâ ratione ſeu quibus mediis ad illa perveniri poſſit; & ſic quâ viâ & ratione ad iſta, donec ad illa deveniatur. At verò exſecutio oppoſito ordine, nempe ſynthetico ſeu compoſitivo, progreditur, incipiendo à mediis remotioribus à fine, & per ipſa progrediendo ad alia media fini viciniora.

Exſecutio è contrà, ordine ſynthetico.

Quæſtio V.

De actionibus humanis Imperatis.

NOnnullæ ſunt circa actus imperatos difficultates ſigillatim explicandæ.

Primùm quæritur, Quidnam ſit illud imperium à quo actus humani dicuntur *imperati*. Reſpondetur, Actus ejuſmodi formaliter denominari *imperatos* ab imperio à quo pendent. Imperium autem illud cenſetur eſſe actus tum voluntatis cùm rationis, quia utrumque includit. Ad rationem enim ejus imperii duo requiruntur: alterum, quòd ratio ordinet; alterum quòd voluntas applicet ad agendum. Et quoniam ratio non ordinat movendo aliquid ad agendum niſi in virtute primi moventis in genere morum, nempe voluntatis; hinc ſcribit S. Thomas 1. 2. qu. 17. art. 1. quòd *imperare ſit actus rationis præſuppoſito actu voluntatis, in cujus virtute ratio movet per imperium* inferiores potentias *ad exercitium actus.* Et ibidem ad 3. docet, *illud imperium non eſſe actum rationis abſolutè, ſed cum quâdam motione*, quæ eſt

I. Difficultas. Undenam dicuntur actus imperati. Imperium cujuſnam ſit facultatis. Primum movens in genere morum quid.

est à voluntate. Ex illo autem imperio sequitur usus ejus quod subest potentiæ exsecutivæ: sicque imperium illud ab usu distinguitur, tanquam ab eo quod naturâ posterius est. Imperium enim non est simul cum actu ejus cui imperatur; at verò usus ejus quod subest potentiæ exsecutivæ, est actus imperatus. Verùm objicies, Usum esse unum ex actibus elicitis circa media. Respondetur, Licèt actus qui vulgò dicuntur imperati, sintque alterius facultatis à voluntate, non possint esse eliciti; eliciti tamen à voluntate possunt nonnunquam esse imperati, quatenus unum & idem non tantùm alteri, sed etiam sibiipsi potest imperare. *Ex imperio sequitur usus. Object. Solut.*

Secundò quæritur, Utrùm Imperium & Actus imperatus sint idem actus. Respondetur primò juxta D. Thomam, Etsi actus illi sint diversarum potentiarum, quia tamen actus potentiæ inferioris sit in virtute superioris seu imperantis, idcirco censetur esse unus & idem actus. Quòd si per *imperium voluntatis* intelligas ipsam motionem quâ voluntas formaliter movet alias potentias (sicut vulgò accipitur; & etiam valde probabile est, actiones imperatas, quatenus ab elicitis distinguuntur, ab ipso denominari) tunc imperium erit ipsemet actus imperatus, quatenus à voluntate tanquam ab universali movente pendet, ut aliàs monuimus, in 2. parte harum Institutionum Moralium, Tract. 1. disp. 1. qu. 2. concl. 1. II. *Imperium & actus imperatus idem sunt.*

Tertiò quæritur, Quinam actus in homine subdantur imperio rationis. Respondetur primò, Actus ipsius voluntatis illi imperio subesse. Notum enim est quòd ratio possit ordinare de actibus ipsius voluntatis; nec absurdum est, actus voluntatis elicitos eo modo esse imperatos, à ratione scilicet ordinante. Secundò, actus rationis eidem rationis imperio subsunt. Sicut enim voluntas movet seipsam, sic ratio imperat sibiipsi; in quantum utraque potentia reflectitur supra suum actum. Tertiò, actus appetitûs sensitivi in tantum subest imperio rationis, in quantum III. *Resp.* 1. 2. 3.

tum est [in potestate nostrâ: Quare actus appetitûs sensitivi qui non sunt in nostrâ potestate, non subsunt imperio rationis, ut il qui rationis judicium ante-
4, vertunt. Quartò, actus animæ vegetantis non subsunt prædicto imperio rationis: quia procedunt ex solo naturali appetitu, qui non sequitur vim apprehensivam; at verò ratio non imperat nisi per modum
5. apprehensivæ virtutis. Quintò, actus seu motus externorum membrorum qui consequuntur potentias seu vires sensitivas, subduntur imperio rationis; non item ii qui consequuntur vires naturales: Quia nempe vires sensitivæ subjacent imperio rationis, non item vires quæ dicuntur merè naturales. Cæterùm quo modo voluntas moveat inferiores potentias, & quodnam dominium seu imperium illas exerceat, suprà dictum est in secundâ parte, ubi de principiis internis congenitis humanarum actionum, qu. 2. Et hæc satis de ipsis actionibus humanis.

Secundus Tractatus hujus partis;

De Passionibus animæ.

Cur hic de Passionibus tractatur.

QUia magnum est momentum passionum tum ad virtutes cùm ad vitia, in quarum rerum contemplatione potissima pars Moralis philosophiæ posita est; cúmque virtutes in iis passionibus moderandis & cohibendis versentur: doctrinæ ratio postulat ut ante Virtutum & Vitiorum tractationem de Passionibus disseramus. Et quoniam passionum duplex est consideratio; altera in genere, altera in specie: duplex quoque instituetur hujus tractatûs disputatio; altera de iisdem generatim, altera de iisdem speciatim.

Prior

Prior Disputatio hujus Tractatûs:

De Passionibus animæ generatim.

Quæstio I.

Quid & quotuplex sit, & in quânam corporis parte resideat Appetitus sensitivus.

Passionum scaturigo quænam sit.

QUoniam omnium passionum fons & scaturigo est appetitus sensitivus, idcirco de illo nonnulla, ac præcipuè tria quæ in hâc quæstione proponuntur, hoc loco explicanda sunt. Ubi nota, quòd licèt appetitus sensitivus tam in belluis quàm in hominibus reperiatur, nos tamen hìc agere de appetitu sensitivo prout est in homine.

I. Difficultas. Quid sit appetitus sensitivus.

Primùm quæritur, Quid sit appetitus sensitivus in homine. Respondeo, esse facultatem quâ homo ex præcedente notitiâ sensûs naturaliter inclinatur ad bonum sensibile ut tale cognitum. Quam definitionem ut capias, simúlque intelligas ad quam animæ partem appetitus iste pertineat, repetendâ est ex Aristotele 1. Ethic. cap. ult. celebris partium animæ divisio à Platone accepta 4. de Republ. Est igitur in genere animæ in homine portio duplex: Altera superior, rationis capax; quæ propterea dicitur Rationalis seu Intellectiva: Altera inferior, rationis expers; eáque duplex: altera Animalis seu Sensitiva, quæ rationi potest obtemperare; unde dici potest *aliquo modo rationis particeps*, sequitúrque gradum animæ sentientis: altera Naturalis seu Vegetativa, quæ rationis imperio nequaquam subest; sícque omnino est rationis expers, sequitúrque gradum animæ vegetantis. Est autem in superiori animæ portione facultas duplex: altera Apprehensiva seu Cognoscitiva, dicitúrque *intellectus*; altera Appetitiva, dicitúrque *appetitus rationalis* seu *voluntas*. Similitérque in eâ inferiori parte animæ quæ dicitur animalis seu sensitiva, Alia est facultas Apprehensiva, dicitúrque *sensus*; ísque mul-

Animæ in homine portio duplex:

tiplex; ſunt enim alii ſenſus exteriores, alii interiores; inter quos is qui intellectum ſeu rationem magis imitatur dicitur *imaginatio*, aliis *facultas cogitativa*, reſidétque in cerebro: Alia verò eſt facultas Appetitiva, dicitúrque vulgò *appetitus* abſoluté; vel, cum adjectione; *appetitus ſenſitivus* ſeu *animalis*: Qui quidem appetitus eodem modo ſe habet ad phantaſiam ſeu imaginationem quo rationalis appetitus ſeu voluntas ad intellectum ſeu rationem: ut enim voluntas fertur in bonum ab intellectu cognitum, ſic appetitus animalis fertur in bonum ab imaginatione perceptum. Tandem in illâ infimâ animæ portione quæ rationi neſcit obtemperare, ponitur duntaxat appetitus naturalis: Unde exſiſtit ab animâ triplex appetitus in homine, nempe, Rationalis, Senſitivus, & Naturalis.

Imaginatio.

Appetitus ſenſitivus quo modo ſe habeat ad imaginationem.

Appetitus triplex.

II.

Secundò quæritur, Quotuplex ſit appetitus ſenſitivus. Reſpondetur, Duplicem eſſe; nempe concupiſcibilem & iraſcibilem: Quorum ille ſemper cum corpore verſatur, totúsque in illius conſervationem incumbit; hic verò rationi vicinior, nonnunquam illi ipſi vim robúrque ſuppeditat; ſimul etiam concupiſcibili opitulatur, quatenus removet difficultates & impedimenta quæ obſtant quò minùs bonum quod optat conſequatur, Ex quo patet, iraſcentiam nonnunquam eſſe concupiſcentiæ propugnatricem. Unde Plato 4. de Repub. utrumque appetitum à ratione & inter ſe diſtinguens, ſcribit, Magiſtratui in civitate reſpondere in homine rationem; quæſtuariis hominibus, cupiditatem; auxiliariis, i. e. militibus iraſcentiam. Neceſſarium autem fuiſſe in animali utrumque appetitum, probatur; Quia ſicut rebus aliis naturalibus indita quædam vis eſt non tantùm ad proſequenda convenientia aut adverſa fugienda, ſed etiam ad reſiſtendum contrariis (ut igni non tantùm indita eſt levitas, ut infima deſerens ad ſuperna convolaret; ſed præterea calor inditus, ut contrariis agentibus obſiſteret:) pari ratione congruum erat, in ſenſitivâ animæ parte vim duplicem reperiri; alteram quâ

Quotuplex ſit appetitus ſenſitivus.

Concupiſcibilis.

Iraſcibilis.

Iraſcentia concupiſcentiæ propugnatrix.

Neceſſarium in animalibus utrumque appetitum, probatur.

quâ animalia ad ea quæ prosunt incitarentur, & ab eis quæ videntur nocitura retraherentur; quæ vis est concupiscentiæ seu appetitûs concupiscibilis: & alteram quâ niterentur submovere occurrentia rei consequendæ impedimenta; quæ vis est irascentiæ seu appetitûs irascibilis. Ex quo intelligitur commune discrimen inter utrumque appetitum quoad objectum, quòd ille dicatur tendere in bonum sensibile absolutè, hic verò in bonum sensibile quatenus difficile & arduum; non quòd difficultatem expetat, sed utilitatem potiùs, cujus causâ difficultatibus obluctatur, eásque superat. Præterea, ex quo utriusque discrimen innotescit, quòd nonnunquam irascibilis passiones repugnare videantur motibus concupiscibilis, quia concupiscentia inflammata plerunque iram frangit, & ira accensa concupiscentiam minuit. *Utriusque discrimen.*

Tertiò quæritur, in quânam corporis parte resideat uterque appetitus sensitivus. Respondeo, Juxta eorum sententiam qui unum ab altero realiter differre existimant, videri valde probabile, cùm phantasia sit in cerebro, irascentiam in corde, concupiscentiam verò in hepate collocandam esse: vel juxta Platonem, irascentiam in præcordiis, concupiscentiam verò in abdomine. Quia tamen probabilius esse judico, unum ab altero realiter non distingui sed tantùm formaliter, ità ut unus & idem reipsâ appetitus sensitivus sub unâ consideratione & respectu quarundam passionum dicatur concupiscibilis, sub aliâ consideratione & respectu aliarum passionum irascibilis nominetur: hinc eandem utrique sedem in corde collocandam esse arbitror. Experimur enim omnes affectus sive iræ sive cupiditatis aliquam in corde perturbationem excitare, in eóque mox sentiri. Adde etiam, cor ipsum esse vitæ principium, omniúmque vitalium operationum fontem; ideóque valde congruum esse, ut in eo tanquam in arce appetitus ad servandam vitam & pericula propulsanda à naturâ dati resideant. *III. Quænam utriusque appetitus sedes. 1. Sententia; 2. Platonis; 3. Probabilissima, Confirmatur.*

Quæstio II.

Quid sint Passiones; & unde nascantur.

Passionis in genere descriptio.

ANimi passio definitur à Morali philosopho Motus appetitûs sensitivi ex apprehensione boni vel mali cum aliquâ mutatione non naturali corporis; vel, quod eódem recidit, Actio appetitûs sensitivi circa bonum vel malum opinatum, i. e. apprehensum vel judicatum ut tale à phantasiâ vel æstimativâ. Dicitur *motus* vel *actio*; Quia cùm in animo tria sint; potentia seu facultas, habitus, & actio: passiones autem animi, neque sint potentiæ, cùm non sint perpetuæ; neque habitus, cùm antè quàm contrahatur ullus habitus sæpenumerò excitentur: restat ut sint actiones sive actus vel motus ejus potentiæ seu facultatis à quâ oriuntur, nempe appetitûs sensitivi.

Descriptionis explicatio:

Passiones cur sic appellatæ.

Appellantur autem *passiones*, tum quia appetitus dum operatur patitur ab objecto; cùm ab ipso trahi videatur; tum quia operationes illæ cum sensu quodam doloris aut voluptatis, quæ sunt corporis passiones, conjunctæ sunt; tum quia aliquam in corpore passionem excitant. Appellantur etiam interdum *perturbationes*, quia sæpenumero solent animum perturbare nisi ratione coerceantur. Additur in supradictâ definitione, *circa bonum vel malum opinatum*; ut per objectum distinguatur ab actu voluntatis, qui est circa bonum vel malum ratione cognitum. Illud etiam à nonnullis adjicitur, *cum aliquâ mutatione corporis non naturali*: neque enim solent excitari passiones absque aliquâ excedente corporis immutatione; præsertim quoad jugem illum motum quo naturaliter cor modò dilatatur, modò contrahitur: Nam si actus appetitûs sensitivi ad fugam retractationémque spectent, ut Timor & Tristitia, majorem quàm par sit cordis contractionem efficient: si verò pertineant ad prosecutionem delectationémque, ut Amor & lætitia; majorem quoque quàm par sit cordis dilatationem gignent. Mitto alias indè consequentes corporis mutationes;

Corporis alteratio, perturbationis comes.

ut,

ut, quòd timore ſanguis ad præcordia confugiat, irâ verò & furore ebulliat & ad externas partes uberiùs diffundatur: In quo differunt actus appetitûs ſenſitivi ab actibus appetitûs rationalis ſeu voluntatis: qui, quia ex ſe à corpore ſunt magis ſecreti, ut plurimùm quieto corpore peraguntur: licèt nonnunquam interveniente appetitu ſenſitivo, ex actibus rationalis appetitûs aliqua corporis immutatio contingat. *Diſcrimen inter actus appetitus Senſitivi & Rationalis.*

Quod verò ſpectat ad originem paſſionum; conſtat ex præcedente quæſt. eas ab appetitu ſenſitivo proximè per ſe oriri, cùm ſint motus ſeu actus iſtius facultatis. Verùm duo alia ſunt paulò remotiora, præcipua tamen, paſſionum principia: alterum inſitum in homine, nempe phantaſia ſeu opinio ſenſus; alterum diſſitum, nempe objectum quod cadit in ſenſum: Neque enim unquam appetitus ipſe excitari poſſet, niſi priùs imaginatio ſeu phantaſia objecti ſpecie impulſa fuiſſet. Ex quo intelligis, tum objectum exterius cùm ſenſum internum (nempe phantaſiam) concurrere cum ipſo appetitu ad excitandas animi peturbationes: Quibus excitatis contingit ipſum rationis judicium adeò turbari, ut etiam in ipſo rationali appetitu ſimiles quodammodo motiones indeliberatæ naſcantur, ſícque homo totus in belluinam veluti naturam degenerans, omni in rem malè opinatam niſu feratur; Sícque paſſiones non ſunt phantaſiæ, opiniones, aut præpoſtera rationis judicia: ſed ex ſenſuum opinionibus natæ, præpoſtera rationis judicia pariunt. *Duo, præter Appetitum, Paſſionum principia.*

Si quæras, Quodnam ſit præcipuum ſenſitivi appetitûs objectum, utrùm bonum ſenſibile expetendum, an verò malum ſenſibile fugiendum; reſpondetur, Eſſe bonum expetendum; quia malum fugimus obtinendi boni causâ. Hinc etiam Appetitus dictus ab *appetendo*: id autem quod appetitur, quatenus appetitur, bonum eſt, & inordinatus amor ſui, qui omnium perturbationum prima & cæterarum veluti radix merito habetur, circa bonum eſt opinatum. *Dub.* *Reſp.*

Quæſt.

Quæstio III.

An omnis passio sit vitiosa, & nunquam cadat in virum sapientem.

Stoicorum sententia explicatur.

STOICIS philosophis olim visum est, passiones omnes vitiosas esse, & quosdam veluti laborantis animi morbos: ideóque in virum sapientem cadere nusquam. Quòd si philosophi illi per *passiones* non quaslibet motiones appetitûs intellexerint, sed turbulentas duntaxat quæ prodeunt extra limites rationis, animúmque ad vitia inflectunt, à vero nequaquam videntur aberrâsse. Verùm quæcunque Stoicorum mens fuerit, vera est Peripateticorum, imò etiam Platonicorum, sententia; Passiones quatenus naturaliter fluunt à suo principio, nempe appetitu sensitivo, neque bonas esse moraliter neque malas, sed ad utrumque esse indifferentes: quatenus autem imperio rationis & voluntatis subjacent, eatenus esse bonas vel malas, secundùm conditionem objecti circa quod versantur, vel finis ad quem ordinantur. Quòd si motus illi nonnunquam excedere videntur, possunt à rectâ ratione adhibito modo salubriter temperari, túncque bonæ sunt & meritoriæ. Itaque licèt illi animi motus non possint radicitus extirpari, quod naturæ est; amputari tamen possunt & veluti circumcidi, quod virtutis est.

Probabilior Peripateticorum & Platonicorum sententia.

Quòd omnis passio non sit vitium probatur 1, 2,

Quòd igitur non omnis passio sit vitium seu peccatum, probatur; Primùm quia id quo bene vel malè uti possumus, non est ex se malum: sed passio est ejusmodi: Cupiunt enim, timent, lætantur, doléntque boni & mali; sed illi bene, isti malè, sicut hominis seu recta seu perversa voluntas est. Secundò; Nemo, tenetur ad culpam nisi propriâ voluntate deflexerit; non enim crimen habent quæ inferuntur reluctanti: at ratione sæpius reluctante excitantur in nobis passiones: non igitur semper sunt vitiosæ. Denique cùm virtus circa passionem tanquam propriam materiam versetur, sanè is virtute careat necesse est qui

3.

passio-

paſſione caruerit: quare non ſunt à ſapiente viro penitus removendæ.

Porrò, licèt vehementior appetitionis motus qui liberum rationis arbitrium antevertit, malum quoddam dici poſſit, quia ordinatum naturæ ſtatum excedit, ut Rom. 7. *Quod odi malum hoc facio*; non tamen continuò dici poteſt, propriè loquendo, vitium ſeu peccatum. Non enim paſſiones cenſentur noſtrâ ſponte declinare à naturali motu rationis: proindéque nec nobis ad peccatum imputari, niſi ſint voluntariæ. *Excedens paſſio ſi ſit involuntaria, dici poteſt malum, non peccatum propriè.*

Inſtabis, Concupiſcentiam non ſemel ab Apoſtolo non modò *malum* ſed etiam *peccatum*, *carnem peccati*, & *corpus peccati* ſeu *mortis* appellari: cujus rei cauſa non videtur alia quàm quia ab ipsâ paſſiones profluunt. *Object.*

Verùm reſpondetur, Concupiſcentiam nec eſſe peccatum, nec naturales illius motus eſſe peccata: ità tamen eam appellari, quòd in eâ quædam ſit ex originali peccato contracta proclivitas ad peccatum, & quia ipſa per ſuos motus inclinat rationem & voluntatem ad malum. *Solut. Cur concupiſcentia peccatum dicatur.*

Quæſtio IV.

An rectè aſſignetur paſſionum numerus.

Duæ ſunt inſignes paſſionum diviſiones communi uſu receptæ: Altera generalis à Stoicis antiquitus tradita, in quatuor præcipuas, ac cæterarum veluti capita; quæ ſunt, Gaudium, Triſtitia, Spes, & Timor. Omnis enim paſſio eſt circa bonum vel malum opinatum, illúdque vel præſens vel futurum: Gaudium quidem & ſpes ſunt circa bonum; ſed gaudium circa præſens, ſpes verò circa futurum: item triſtitia & timor circa malum; ſed triſtitia circa præſens, timor verò circa futurum. Unde iſtorum quatuor affectuum cauſas ac diſpoſitiones in quatuor præcipuis inteſtinorum partibus collocant; lætitiæ quidem in ſplene, triſtitiæ in felle, cupiditatis in jecore, timoris in corde. Cæteræ verò paſſiones quæ circa bonum vel *Stoicorum diviſio paſſionum in quatuor partes.*

vel malum, præsens aut futurum, versantur, ad has completivè reducuntur; sunt enim hæ quatuor quasi fines & complementa cæterarum. Altera quæ est magis specialis divisio à Peripateticis tradita, fit in minutiores species, quæ sunt undecim: sex quidem ex appetitu concupiscibili oriundæ; nempe Amor, Desiderium, Gaudium, Odium, Fuga, Tristitia: quinque verò ex appetitu irascibili; Spes, Desperatio, Timor, Audacia, Ira. Colligitur autem ille passionum numerus in hunc modum; Passionum quædam respiciunt bonum aut malum simpliciter spectatum, pertinéntque ad appetitum concupiscibilem; aliæ bonum aut malum arduum ut sic, spectántque ad irascibilem. Illæ sunt sex: tres quidem respectu boni, nempe Amor, Desiderium, Gaudium: totidem respectu mali; nempe Odium, Fuga, Tristitia. Oblatâ enim re bonâ, excitatur primùm in concupiscibili amor illius: quòd si ea res absens sit, consurgit desiderium; si præsens, delectatio seu gaudium. Similiter, oblatâ re malâ, oritur primùm in concupiscibili odium amori contrarium: quòd si res quam odio prosequimur absit, oritur statim fuga desidério adversa; si adest, nascitur tristitia seu dolor delectationi oppositus. Passiones verò irascibilis appetitûs sunt quinque: duæ respectu boni, nempe spes & desperatio; tres verò respectu mali, nempe timor, audacia, ira. Oblato enim bono arduo, si quis illud se consequi posse judicet, provenit statim in irascibili spes: si verò putet illud se non posse consequi, exsistit desperatio. Non est autem in irascibili motus circa bonum quod jam adest ac possidetur; quia bonum quod possidetur non habet rationem ardui. Similiter, malum arduum aut nondum adest aut jam adest: nondum adest, oritur timor vel audacia; timor, si id formidemus ac refugiamus; audacia, si aggrediamur: quòd si jam adest, consurgit ira, quâ animus exardescit ad præsens malum expellendum, & sumendum de illo vindictam.

Peripateticorum in undecim.

undenarius passionum numerus comprobatur.

Sex passiones appetitus Concupiscibilis:

Quinque Irascibilis.

Quòd

Quòd ſi ordinem omnium paſſionum ſecundùm viam generationis ſcire velis, traditur iſte à D. Tho. 1. 2. q. 25. art. 3. *Primò*, inquit, *occurrunt amor & odium*; *ſecundò*, *deſiderium & fuga*; *tertiò*, *ſpes & deſperatio*; *quartò*, *timor & audacia*; *quintò ira*; *ſextò & ultimò*, *gaudium & triſtitia*, *quæ conſequuntur ad omnes* alias præcedentes *paſſiones*, 2. *Ethic. cap.* 5. *ità tamen quòd amor ſit prior odio, & deſiderium fugâ, & ſpes deſperatione, & timor audaciâ, & gaudium triſtitiâ.* Hoc autem ordine de illis ſigillatim diſſeremus proximè ſequenti diſputatione; ut priùs de illis quæ pertinent ad appetitum concupiſcibilem, deinde de iis quæ ſpectant ad appetitum iraſcibilem, dicamus. Et quoniam contrariorum eadem eſt diſciplina, binas oppoſitas ſingulis quæſtionibus complectemur. *Quonam ſe ordine conſequantur.* q. 25. art. 3.

Poſterior Diſputatio hujus Tractatûs:

De Paſſionibus animæ ſpeciatim.

Quæſtio I.

De Amore & Odio.

QUòd ſpectat ad Amorem; quatuor de ipſo ſigillatim explicanda ſunt: primùm, ejus ratio ſeu natura: deinde, partes ſeu ſpecies; tum cauſæ ſeu origines; tandem, effectus ejuſdem ſeu proprietates.

I. Difficultas.

Primò igitur de amore quæritur, Quid ſit. Verùm nè hìc ambiguitate nominum laboretur, ſciendum eſt, quòd licèt iſta quatuor, *Amor*, nempe, *dilectio*, *charitas*, & *amicitia*, idem quodammodo ſignificent; differunt tamen: quòd *amicitia* habitum ſignificet; *amor* & *dilectio*, actum; *charitas* denique utroque modo accipiatur. Rurſus, Amor, Dilectio, & *Quid ſit amor, dilectio, charitas, amicitia, qui differant.*

& Charitas quoad actum differunt; quòd amor sit aliquid communius dilectione & charitate: Nam omnis dilectio, itémque omnis charitas amor est; sed non è contrà omnis amor est dilectio vel charitas. Sicque Amor in genere definiri potest, Complacentia boni, Dilectio autem addit ad complacentiam, rationis delectum; sicque definiri potest, Amor quidam cum rationis delectu: Charitas denique addit ad rationem communem amoris perfectionem quandam; est enim amor, non cujuslibet rei bonæ, sed ejus quam magni facimus. Et quoniam complacentia boni seu appetibilis tam in appetitu intellectivo quàm in sensitivo esse potest, hinc amor alius dicitur intellectivus seu rationalis, alius verò sensitivus seu animalis. Et quidem de illo accipiendum est quod docet D. Dionysius lib. de Divinis nominibus cap. 4. Amorem esse quid divinius dilectione. Ibi enim Amor idem est quod quidam raptus rationalis appetitûs ex intuitu Divinæ pulchritudinis ortus: De isto verò, nempe sensitivo, præsertim accipienda sunt ea quæ in hâc quæstione de amore dicemus. Et certè posterior iste propriè dicitur passio; non ille prior, qui potiùs dici debet voluntatis affectus. Cæterùm ex hâc complacentiâ boni seu appetibilis qui dicitur Amor, sequitur motus ad ipsum appetibile, dicitúrque desiderium; & tandem quies in eodem, dicitúrque gaudium: de quibus postea.

Explicatur locus D. Dionysii.

Desiderium & Gaudium ex amore consequuntur.

II. Quotuplex sit Amor.

1. Divisio Dionysii.

2. Platonis.

Secundò quæritur, Quotuplex sit amor. D. Dionysius quintuplicem facit; Divinum, Angelicum, Rationalem, Animalem, Naturalem: quorum primus in Deo, secundus in angelis, tertius in hominibus, quartus in belluis, quintus in cæteris rebus etiam inanimatis reperitur. Plato in Sympos. duplicem facit amorem in homine: alterum Verum, alterum Adulterinum: Ille dicitur nisus quidam animæ ad Divinam pulchritudinem evolandi, ex aspectu corporalis pulchritudinis excitatus;

tatus; hic verò dicitur animæ quædam ab aspectu in tactum corporalem præcipitatio. Denique, aliter dividitur amor à D. Thomâ. 1. 2. qu. 26. art. 4. in amorem Amicitiæ, & amorem Concupiscentiæ. Amor enim in duo tendit: scilicet in bonum quod quis vult alicui, sive sibi sive alteri; & in illud cui vult bonum: Ad illud igitur bonum quod quis vult alicui, habetur amor concupiscentiæ; ad illud autem cui aliquis vult bonum, habetur amor amicitiæ. Ex quo intelligis, illum amorem esse propter istum: Nam id quod amatur amore amicitiæ, simpliciter & per se amatur; quod verò amatur amore concupiscentiæ, non nisi secundùm quid & propter aliud. Ubi nota, hic amorem Amicitiæ appellari, non quòd ipse amor amicitiæ sit amicitia quæ est habitus; sed quòd vel sit actus amicitiæ, vel ei persimilis, quo solemus amicum prosequi: is enim censetur amicus cui aliquod bonum volumus: Sic etiam amorem Concupiscentiæ appellari, non quia à concupiscentiâ oritur, (potest enim etiam ab appetitu rationali oriri) sed quia illud maximè dicimur concupiscere quod volumus nobis: hinc etiam fit ut dicamur etiam illud bonum concupiscere quod alteri volumus, licèt minùs propriè. Nam sicut ille magis propriè dicitur amor amicitiæ quo alium amamus quàm quo nosipsos; sic è contrà, ille censetur magis propriè amor concupiscentiæ quo volumus aliquid bonum nostri causâ quàm quo alterius. Unde cùm aliquem amamus nostræ privatæ utilitatis aut delectationis gratiâ dicimur illum amare amore concupiscentiæ. Ex quo intelligis, cùm triplex sit amicitia, utilis, delectabilis, & honesta: duas priores species in amorem concupiscentiæ degenerare, quia in illis sic bonum amico desideramus ut illud ad nostram delectationem & utilitatem referamus. Porrò, amor quo nosipsos amamus & quo bonum nobis volumus, dicitur vulgò amor proprius, & ferè sumitur in malam partem, quia ut plurimùm est inordinatus. Huc spectat alia amoris divisio, in amo-

3. *Thom.* Amor 2. micitiæ *cur sic dictus.* Amor concupiscentiæ *cur sic dictus.* *Amicitia triplex.* 8. *Ethic. cap.* 3. *Amor proprius.*

rem

4. Divisio in amorem Abundantiæ, & Indigentiæ.

rem abundantiæ seu benevolentiæ, quo bonum alteri volumus licèt nullum indè speremus commodum; qualis est amor Dei erga nos, & parentum erga filios: & amorem indigentiæ, quo bonum alteri volumus nostræ privatæ utilitatis causâ, quia nempe ejus ope maximè indigemus; qualis est amor quo homines Deum, & liberi suos parentes prosequuntur. Prior igitur pertinet ad amorem amicitiæ, posterior verò ad amorem concupiscentiæ.

III. Quænam sint amoris causæ.

Tertiò quæritur, Quænam sint amoris causæ. Prima & præcipua causa amoris est Bonum. Ratio est, Quia amor importat quandam connaturalitatem vel complacentiam amantis ad amatum; unicuique autem bonum est id quod est sibi connaturale & proportionatum: unde relinquitur quòd bonum sit propria causa amoris. Secunda causa est pulchrum: quod quidem reipsa bonum est; est enim pulchrum ut sic valde appetibile & amabile: addit tamen istud ad rationem boni, quòd ex ejus aspectu seu cognitione delectetur appetitus: est enim pulchritudo gratia seu venustas quædam, quæ sensu aut ratione cognita vehementiùs ad amandum impellit: Hinc est quòd amor per eos sensus oriri soleat per quos percipi potest rerum pulchritudo, cujusmodi sunt inter externos Visus & Auditus. Cur verò illi duo sensus externi spe-

1. Bonum; 2. Pulchrum.

cie pulchri ducantur, non item cæteri; ratio est, tum quia in eorum objectis venustas & gratia maximè locum habeat (unde pulchros colores, itémque pulchros sonos dicimus; non verò pulchros odores vel sapores, &c.) tum quia illi sensus inter cæteros sunt maximè cognoscitivi, quia eorum vis subtilior est ac spiritualior: quo fit ut rerum pulchritudo quæ spiritualis ac divinæ perfectionis imitatio quædam est, ut præclarè differunt Platonici, non nisi per istos sensus externos percipi possit. Tertia causa est Similitudo amantis & amati; cùm nempe amans vel actu vel potestate & quâdam veluti inclinatione similis est amato: utroque enim modo Similitudo optima est amoris

3. Similitudo.

concilia-

conciliatrix: Qui enim actu similis est alteri, suam ipsius imaginem in altero intuens, alterum tanquam seipsum diligit; isque est amor amicitiæ: qui verò nondum actu sed potestate tantùm similis est alteri, ipsum amat, illique uniri optat, quò possit fieri particeps earùm perfectionum quæ in ipso reperiuntur; isque est amor concupiscentiæ. Huc spectat animorum & morum quædam sympathia: quæ est occulta quædam naturæ consensio ac similitudo, quæ facit ut aliud mihi aliud tibi pulchrum & magis amabile videatur, licèt fortasse sit à parte rei minùs pulchrum & amabile, quia nempe in eo est aliquid latens mihi gratum quod miro quodam modo sese vultu ac præsertim oculis exprimit, mêque ad ipsius amorem pellicit. Quarta amoris causa est Amor: Nulla enim major est provocatio ad amandum quàm prævenire amando; nimis enim durus est animus qui dilectionem etsi non vult impendere, nolit rependere. Neque tantùm amor in re amatâ causa fit ut eam ardentiùs redamemus, sed etiam amor in ipso amante rem amatam reddit amabiliorem: quò enim vehementiùs aliquid amatur, eò semper melius ac proinde amabilius esse judicatur. Addi possunt ultimo loco causæ naturales, quæ ex cujusque naturali temperamento sumi possunt: quibus enim tenuiores sunt humores, lucidiores spiritus, cor calidius, vegetior & subtilior sanguis, item qui sunt facili & miti naturâ, ad amandum sunt procliviores.

Animorum & morum sympathia.

4. *Amor.*

5. *Causæ quædam naturales.*

Quartò quæritur, Quænam sint amoris proprietates seu effectus. Primus est, Assimilatio amantis cum re amatâ. Est enim in eo discrimen inter intellectum & affectum, quòd intelligens per intellectum rem sibi assimilat, at verò amans per affectum rei amatæ assimilatur: Et experientiâ constat, eos qui amant, eniti ut quantum fieri potest se rei amatæ in omnibus conforment. Secundus est, Unio seu adunatio rei amantis cum re amatâ. Nam præterquam quòd amor formaliter est unio quædam amantis cum

IV. Quinam sint amoris effectus.

1. *Assimilatio.*

2. *Unio.*

re amatâ, facit præterea ut amans cupiat fieri unum quid cum amato, quo fit ut ipſius præſentiam perpetuò deſideret. Tertius eſt, Inhæſio amantis cum re amatâ, quâ amans rei amatæ per intellectum & affectum immobiliter adhæret, ità ut amans de re amatâ perpetuò cogitet, illam perpetuò meditetur ac ſitiat, nec tam ſeipſum quàm amantem ſentiat. Quò ſpectat illud Platonis in Sympoſ. *Amatorem animum in proprio corpore mortuum, in alieno vivere.* Neque enim tam eſt anima in eo quod animat quàm in eo quod amat. Quartus eſt, Ecſtaſis: quæ eſt animæ quidam raptus extra proprium & conſuetum ſui ſtatum: Qui contingit cùm anima omnes ſuas vires in ſe intus recolligens, toto poſtea niſu fertur in amatum; quo fit ut tunc corpus omni animæ vi, imò ipsâ animæ præſentiâ deſtitutum eſſe videatur. Quintus effectus eſt Zelus; cùm nititur is qui amat omne id repellere quod perfectam amatæ rei poſſeſſionem impedire poteſt, ut contingit in amore concupiſcentiæ; ex quo naſcitur cùm zelus Conjugalis tum zelus Invidiæ, vel cùm nititur amans id omne removere quod amici bono adverſatur, ut contingit in amore amicitiæ; potéſtque dici zelus juſtitiæ: qualis eſt iſte de quo Pſalmiſta, Pſal. 68. 10. *Zelus domus tuæ comedit me*; & Helias 3. Reg. 19. 10. *Zelo zelatus ſum pro Domino Deo exercituum.* Sunt etiam præter iſtos morales effectus, quidam alii naturales & phyſici; ut quòd amantes pallidi, macilenti & ſqualidi ſint: dum enim tota vis animæ ad rem amatam convertitur, illúcque intenta eſt, capiendo dirigendóque alimento non ſufficit; quo fit ut inopiâ cruditatéque ſanguinis membra extenuentur & palleſcant.

3, *Inhæſio.*

4, *Ecſtaſis.*

5, *Zelus.*

6. *Effectus quidam naturales.*

Odium quid ſit.

Quod ſpectat ad Odium, quod nihil aliud eſt quàm Diſplicentia quædam circa malum opinatum ut malum eſt: Cùm ſit Amori contrarium; & contrariorum contrariæ ſint ſpecies, cauſæ & effectus: facilè ex iis quæ diximus de ſpeciebus, cauſis, & effectibus Amoris colligi poterunt ſpecies, cauſæ, & effectus Odii.

Quæſtio

Quæstio II.

De Desiderio & Fugâ.

DEsiderium & Concupiscentia idem sunt apud D. Thomam, 1. 2. qu. 30. art. 1. cum hoc tamen discrimine, quòd desiderium magis propriè pertinent ad rationalem appetitum, concupiscentia verò ad sensitivum. Est igitur desiderium seu concupiscentia, Animæ passio in appetitu concupiscibili circa bonum opinatum absens: distinguiturque ab Amore & Delectatione, quòd ex amore nascatur, & in delectationem tendat. Et licèt idem objectum, quod est Bonum & Finis, sit causa amoris, desiderii, & delectationis seu gaudii, non tamen sub eâdem ratione: quatenus enim bonum adaptat quodammodo sibi appetitum, causat amorem; quatenus idem bonum absens eundem ad se attrahit, causat concupiscentiam; quatenus denique præsens eundem quietat, in seipso causat delectationem.

Desiderium idem cum Concupiscentiâ.

Quid sit.

Qui differat ab Amore & Delectatione.

Concupiscentiarum aliæ dicuntur Naturales, aliæ verò Non-naturales. Illæ sunt eorum ad quæ naturæ quâdam necessitate compellimur; ut si quis longâ defessus vigiliâ somnum appetat, vel esuriens cibum, &c. hæ verò sunt eorum quæ natura per se non desiderat, sed pro rationis arbitrio desiderantur: Unde etiam illæ dicuntur Irrationabiles; hæ verò Rationabiles, licèt non semper sint rectæ rationi conformes: Hujusmodi sunt, opum desideria, honorum ambitus, &c. Illæ finitæ sunt; natura enim non fertur in infinitum: quare cibum expetimus ad certum usque modum, nempe quoad sedetur fames: Hæ verò infinitæ sunt: nullis enim terminis humana coercetur ambitio. Illæ in appetitu sensitivo ut plurimùm, hæ verò in appetitu rationali residen. Denique, illæ belluis cum homine communes; hæ verò homini sunt peculiares.

Concupiscentiarum duo genera.

Nascitur Desiderium ex iisdem ferme causis ex quibus Amor; maximè verò, ex bono futuro apprehenso.

Unde nascatur Desiderium.

henſo. Neque tamen omnes cæteris paribus æquè appetunt: ſed qui ſunt calidiori temperamento, ferventiùs; qui verò magis temperato temperatè magis deſiderant, conſtantiùs tamen. Effectus quoque hujus paſſionis iidem ferme ſunt qui Amoris: Adde iſtud, quòd qui vehementiùs quippiam expetunt, mirè diſcruciantur donec rem expetitam conſequantur: hinc ſuſpiria, gemitus, lacrymæ, &c.

Effectus Deſiderii.

Quid ſit Fuga.

Quod ſpectat ad Fugam; definiri poteſt, Animæ paſſio in appetitu concupiſcibili circa malum abſens opinatum: Eodémque modo diſtinguitur ab Odio & Triſtitiâ, quo Deſiderium ab Amore & Lætitiâ: eſt enim in odio diſplicentia mali; in fugâ, receſſus à malo; in triſtitiâ, quies in malo. Porrò hujus paſſionis cauſæ & affectus opponuntur cauſis & effectibus deſiderii.

Quæſtio III.

De Delectatione ſeu Voluptate, & Triſtitiâ ſeu Dolore.

POſtremum locum ordine naturæ ſeu generationis tenent inter omnes paſſiones hæ duæ, Voluptas & Dolor: Quia tamen pertinent ad appetitum concupiſcibilem, idcirco priùs de iſtis quàm de aliis quæ pertinent ad appetitum iraſcibilem pertractabimus: & quidem in hâc quæſtione priùs de delectatione ſeu voluptate; deinde, de triſtitiâ ſeu dolore.

I. Difficultas.

Quid ſit Delectatio.

Quod igitur ſpectat ad Delectationem; primùm quæritur, Quid ſit. Delectatio eſt animæ paſſio ſeu motus quidam in appetitu ſenſitivo ex præſentiâ boni connaturalis ſenſu percepti proveniens. Dicitur *motus*, non quòd appetitus per hunc motum ad aliquid tendat, ſicut in deſiderio contingit, ſed quia appetitus ab ipſo appetibili præſente immutatur ſive afficitur. Dicitur *eſſe in appetitu ſenſitivo*, ut diſtinguatur ab eâ delectatione quæ reperitur in appetitu rationali, quæ licèt verè ſit delectatio, non tamen dici poteſt propriè paſſio. Appellatur autem hæc delectatio rationalis peculiari nomine, *gaudium*: Ex quo intelligis,

ligis, gaudium eſſe ſpeciem Delectationis. Et ſicut *gaudium* accipitur propriè pro ſolâ rationali delectatione; ſic *voluptas* ut plurimùm pro ſenſitivâ duntaxat uſurpatur; *delectatio*, pro utrâque. Alia verò nomina ad delectationem pertinentia ſunt impoſita ab effectibus delectationis: *Lætitia* imponitur à dilatatione cordis, ac ſi diceretur *latitia*: *exſultatio*, ab exterioribus ſignis interni gaudii; itémque, *jucunditas*; *hilaritas* verò ſpecialiter, à ſignis lætitiæ in vultu apparentibus. *Gaudium & Voluptas ſpecies Delectationis.*

Secundò de delectatione quæritur, Quotuplex ſit. Reſpondeo, Delectationum, ſicut & concupiſcentiarum, alias eſſe Naturales, alias verò Non-naturales, quæ dici poſſunt rationales. Illæ ſunt appetitûs ſenſitivi; hæ verò appetitûs intellectivi: Illæ fiunt ſemper cum aliquâ immutatione corporali; hæ verò non item, ſed ſunt ſimplices motus voluntatis: Illæ ſunt corporales & ſenſibiles; hæ verò ſpirituales & intelligibiles. Licèt autem ſpirituales delectationes ſecundùm ſe & abſolutè ſint majores corporalibus, nihilominus tamen corporales quoad nos & ſecundùm quid ſunt majores ſpiritualibus; tum quia ſenſibilia quoad nos ſunt magis nota; quò magis autem bonum præſens percipitur, eò majorem cauſat delectationem: tum quia ſenſibiles illæ delectationes fiunt cum aliquâ immutatione corporali; non autem ſpirituales, niſi per accidens. Inter delectationes autem ſenſibiles majores ſunt eæ quæ fiunt ſecundùm tactum, quia earum objecta ſunt magis ſenſibilia. Aliter dividitur delectatio ſeu voluptas, in Puram & Non-puram ſeu mixtam. Illa eſt quæ rectè conſtitutis animis & corporibus competit; hæc verò non niſi ex aliquâ animi aut corporis depravatione contingit; ideóque ab Ariſtotele 7. Ethic. appellatur *ægritudinis & contra naturam*: ſic enim conſtat experientiâ, nonnulla (verbi gratiâ, potum aquæ) ægris corporibus ſummam delectationem afferre, quæ ſanis corporibus aut nullam aut certè perexiguam voluptatem afferunt: *II. Quotuplex ſit delectatio. Naturalis; Non-naturalis. An Corporalis. Alia divisio Voluptatis, in Puram & Non-puram.*

runt: quæ ſunt prioris generis delectationes, dici poſſunt naturales; poſterioris verò generis, non-naturales; ſed alio ſenſu quàm in priori diviſione, ut patet.

III. Quæ ſint cauſæ delectationis.

Tertiò quæritur, Quænam ſint cauſæ delectationis. Prima & præcipua eſt, Bonum præſens cognitum totúmque ſimul apprehenſum: Naſcitur enim voluptas ex perceptâ conjunctione convenientis. Secunda cauſa delectationis eſt Operatio, ſive ea per quam conſequimur bonum conveniens, ſive ea per quam ipſam boni conſecutionem percipimus. Quare omnis delectatio ex aliquâ operatione conſequitur. Tertia delectationis cauſa eſt Varietas: Quia enim humana mens rerum multarum eſt cupida, ideò vario rerum ſucceſſu ſolet oblectari: & natura etiam ipſa in ſe multiformis, varietate ipsâ tanquam ſimili ſibi oblectatur. Quartò, Præteriti dolores per accidens delectationem pariunt: Quò enim majora ſunt mala quæ evaſimus, eò delectabilior videtur eſſe quies & ſecuritas quâ fruimur: quare jucunda ſemper eſſe ſolet præteriti laboris recordatio. Quintò, Delectationem pariunt tum Memoria cùm Spes: Quia delectatio naſcatur ex agnitâ poſſeſſione boni: Memoriâ autem præterita bona poſſidentur, fiúntque veluti præſentia; Spe verò, futura. Major tamen ex ſpe delectatio naſcitur: quia quæ futura ſunt, verè aliquando eſſe poſſunt; non item præterita.

1. *Bonum præſens,*
2. *Operatio.*
3. *Varietas.*
4. *Præteriti dolores,*
5. *Memoria & Spes.*

IV. Quinam ſint effectus delectationis.

Quartò quæritur; Quinam ſint effectus delectationis ſeu lætitiæ. Primus eſt, cordis & viſcerum dilatatio: Unde illud, Iſa. 60. 5. *Videbis, & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum.* Ex hâc autem cordis dilatatione ſequitur ſanguinis ad externas partes diffuſio. Secundus eſt, ſanitas corporis; præſertim ſi moderata ſit: tum quia ſic moleſtiis & curis relevatur animus; tum quia moderatâ cordis & viſcerum dilatatione ſpiritus fiunt puriores, quo fit ut lætiùs & alacriùs operemur. Si tamen nimis profuſa ſit, non mediocriter nocere poteſt; præſertim ſenibus: Imò quibuſdam

1. *Cordis dilatio;*
2. *Sanitas.*

buſdam mortis cauſam fuiſſe legimus; quia per ipſam diffuſis ad externas partes ſpiritibus, cor nativo calore repentè deſtituitur ac deficit. Tertius effectus eſt riſus: qui non ex quâlibet delectatione, ſed ex rationali præſertim (ſcilicet gaudio ſeu lætitiâ) naſcitur, quatenus mediante appetitu ſenſitivo redundat in corpus. Solet autem riſus diſſipatis ſpiritibus vitalibus excitari: tunc enim exſiſtit motus ille oris & pectoris ortus à diaphragmate per muſculos ad buccam uſque perveniens. Quartus effectus eſt, operationis perfectio. Delectatio enim (juxta Philoſophum 10. Eth.) operationem perficit: tum quia ipſa eſt bonum operationi ſuperveniens; tum quia agens dum in ſuâ actione delectatur, vehementiùs ad eam attendit, eámque diligentiùs exſequitur.

3, *Riſus*;

4, *Operationis perfectio.*

Quod ſpectat ad Triſtitiam; primùm quæritur, Quid ſit. Reſpondetur, eſſe Paſſionem animæ ex apprehenſione mali præſentis ortam. Quæ definitio intelligenda eſt de triſtitiâ ſeu dolore, quatenus eſt in appetitu ſenſitivo: nam triſtitia, ſeu dolor in appetitu intellectivo non dicitur propriè paſſio. Quo loco nota, Dolorem latiùs patere quàm triſtitiam: eò quòd ægritudo illa quæ ab exteriori tantùm ſenſu provenit, non appellatur *triſtitia*; at verò omnis ægritudo, ſeu mentis ſive corporis, ſive proveniat ex ſolo exteriori ſenſu ſive ab interiori (imaginatione nempe vel ratione) verè poteſt dici *dolor*. Solus igitur ille dolor qui ex apprehenſione interioris ſenſûs provenit, appellari ſolet *triſtitia*. Sunt autem pleraque alia vocabula quæ ad hunc animæ affectum pertinent: ut, Angor, i. e. ægritudo premens; Mœror, i. e. ægritudo flebilis; Lamentatio, i. e. ægritudo cum ejulatu; Moleſtia, i. e. ægritudo permanens; Melancholia, i. e. ægritudo diuturnitate obfirmata & quaſi in naturam converſa.

De Triſtitiâ.

1. *Difficultas; Quid ſit.*

Omnis triſtitia eſt dolor: non è contra.

Secundò quæritur, Quotuplex ſit dolor. In genere duplex eſt; alter exterior, alter verò interior: Uterque autem eſt motus appetitivæ virtutis: ſed in hoc differunt;

II. *Quotuplex ſit dolor:*

Dolor in genere duplex:

Exterior:

Interior.

differunt; quod dolor exterior cauſetur ex malo conjuncto corpori per ſenſum interiorem, ſive phantaſiam ſive rationem, apprehenſo. Rurſus dolor interior, qui propriè dicitur *triſtitia*, in quatuor ſpecies diſtribuitur: ſunt autem hæ; nempe, Miſericordia, Invidia, Anxietas, & Acedia. Miſericordia eſt dolor quidam animi ex alieno malo contractus. Invidia eſt dolor animi ex alieno bono quatenus æſtimatur eſſe nobis malum contractus, in quantum bonum iſtud alienum nos privat noſtro proprio bono, vel proprium noſtrum bonum minuit, vel æſtimatur nobis aliquo modo obeſſe. Anxietas eſt animi quædam oppreſſio ex impendente malo à quo nullum appareat effugium. Acedia verò addit ad animi anxietatem, inſignem corporis torporem; ità ut etiam vox ipſa præ nimiâ triſtitiâ præcludatur.

Qui quadruplex; Miſericordia, Invidia,

Anxietas, Acedia.

III. Quænam ſint cauſæ doloris.

Tertiò quæritur, Quænam ſint cauſæ doloris ac triſtitiæ. Prima & præcipua eſt, Malum conjunctum ſeu præſens cognitum. Secunda, Amor & Deſiderium cùm res amata & optata differtur: unde illud Sapientis, *Spes quæ differtur affligit animam.* Tertia eſt, Naturale corporis temperamentum: Qui enim melancholico humore abundant, ad triſtitiam ſunt procliviores, & quæ ſolent melancholicum humorem gignere, ut ſtudia, vigiliæ, ærumnæ, & alimenta quædam triſtitiam quoque pariunt. Quartò, Triſtitia ſibiipſi augmenti cauſa eſt: Nam quò plùs triſtamur, eò plùs humoris melancholici accumulamus, & ſic proniores in mœrorem efficimur.

Pro. 13. 12.

IV. Quinam ſint effectus Triſtitiæ.

1. Qui plures in ſe continet.

Quartò quæritur, Quinam ſint effectus triſtitiæ. Præcipuus & generalis effectus triſtitiæ, eſt notabile detrimentum ſanitatis; tum quia triſtitia naturalem ſanguinis & ſpirituum dilatationem præpedit; tùm quia torporem & ſegnitiem corporis gignit: quare qui præter modum triſtantur, ſqualidi, jacentes, & otioſi ſunt. Præterea, ſpecialis effectus triſtitiæ, eſt ſomnus, qui ex illorum animi cùm corporis torpore provenit: unde illud Pſal. 118. 28. *Dormitavit anima*

1,

ma mea præ tædio. Luctus etiam seu fletus specialis est effectus tristitiæ: Sunt autem à naturâ datæ nobis lacrymæ ut nostram miseriam aliis indicent, sícque in iis commiserationis effectum excitent, quò nostræ necessitati opitulentur. 2.

Addi possent hic remedia tristitiæ: Quorum hæc sunt præcipua (de quibus D. Thom. 1. 2. qu. 38.) nempe, Delectatio quævis; Fletus, seu profusæ lacrymæ; Amicorum compassio; Veritatis consideratio; denique Somnus, & Balnea. Sed hæc de passionibus appetitûs concupiscibilis satís. *Remedia Tristitiæ.*

Quæstio IV.

De Spe & Desperatione.

SPes est Animi passio in appetitu irascibili circa bonum futurum arduum seu difficile, possibile tamen ut habeatur. Dicitur *passio in appetitu irascibili*; ut distinguatur ab eâ Spe quæ in rationali appetitu esse potest, quæ non est passio. Subjungitur, *circa bonum*; ut distinguatur à Metu & Audaciâ, & aliis passionibus quæ sunt circa malum. Additur, *futurum*; ut distinguatur à Gaudio, quod est circa bonum præsens: Additur adhuc; *arduum seu difficile ut habeatur*; ut distinguatur à Desiderio, quod est circa bonum futurum absolutè: non enim aliquis dicitur aliquid sperare quod statim est in suâ potestate ut habeat: denique, subditur, *possibile ut habeatur*; ut sic distinguatur à Desperatione, ut patebit postea. *Quid sit Spes.*

Causæ hujus ferme eædem sunt quæ Amoris & Desiderii; specialiter verò, Bonum futurum arduum quod haberi potest. Adde etiam, nonnunquam experientiam esse causam spei; ut patet in eo qui sæpius in bello victoriam est adeptus: aliquando verò Inexperientiam; ut in juvenibus contingit, qui facilè sperent se omnia consecuturos, cùm senes contrà non facilè sperent. *Causæ Spei.*

Effectus spei iidem quoque sunt qui desiderii. Adde speciales *Effectus Spei.*

ſpeciales quoſdam effectus: cujuſmodi ſunt, Longanimitas in exſpectando, Patientia in ferendo, Magnanimitas in aggrediendo, denique Alacritas in operando.

Quid ſit Deſperatio.

Deſperatio Spei opponitur: éſtque Animi paſſio in appetitu iraſcibili circa bonum arduum quod non poteſt haberi. Ubi nota, paſſiones appetitûs iraſcibilis aliter opponi inter ſe quàm paſſiones concupiſcibilis.

Duplex contrarietas in mutationibus.

Invenitur enim in mutationibus duplex contrarietas: Una ſecundùm acceſſum ad contrarios terminos: & ea contrarietas reperitur inter paſſiones appetitûs concupiſcibilis; ut inter Amorem & Odium, Deſiderium & Fugam, Lætitiam & Triſtitiam: Altera ſecundùm acceſſum & receſſum reſpectu ejuſdem termini; & talis contrarietas reperitur inter paſſiones appetitûs iraſcibilis: ut inter Spem & deſperationem; utraque enim circa bonum verſatur: ítémque inter Audaciam & Metum; utraque enim circa malum verſatur. Opponuntur autem deſperationis cauſæ & effectus cauſis & effectibus ſpei.

Quæſtio V.

De Metu & Audaciâ.

De Metu. I. Difficultas; Quid ſit.

NOnnulla ſicut de cæteris ità de timore ſeu metu ſigillatim explicanda. Itaque primùm quæritur, Quid ſit. Timor ſeu metus eſt Animi paſſio circa malum futurum arduum ſeu difficile cui reſiſti poſſit. Ubi nota, inter cæteros animæ motus Triſtitiam primùm, deinde Timorem ſibi maximè vendicare nomen *paſſionis*. Habet autem ferè timor adjunctam ſibi ſpem aliquam, licèt valde exiguam, vitandi illius mali quod imminet. Quòd ſi malum exiſtimatur omnino inevitabile, tunc habetur velut præſens, ſicque de eo non tam eſt timor quàm triſtitia: Unde qui judicis ſententiâ morti addicuntur non tam illam timent quàm de illâ triſtantur, ut docet Philoſophus 2. Rhet. cap. 5. & D. Thomas 1. 2. qu. 42.

Aliqua Timori Spes adjuncta.

qu. 42. art. 2. Adde etiam, de iis aut nullum aut valde exiguum eſſe timorem quæ valde diſtant, quia non exiſtimantur futura: Quo fit ut mortem non ſemper timeamus, quia illam longè à nobis diſtantem arbitramur. Sicut autem ſpes ad duo reſpicit; ſcilicet ad bonum quò tendit, & præterea ad id per quod poteſt conſequi bonum illud: ità etiam timor ad duo reſpicit; ſcilicet ad malum quod refugit, & ad illud quod poteſt infligere malum: Quò fit ut non tantùm pœna inferni, ſed etiam Deus qui poteſt eam infligere, timeatur ab homine; ſicut à prædone non tantùm ſupplicium mortis, ſed etiam judex qui illud inferre poteſt, timetur. Sunt autem multa quæ ad metum ſeu timorem pertinent; ut Verecundia, Pudor, Erubeſcentia, Pavor, Conſternatio, Tremor, Horror, Terror: quæ ſunt veluti ſpecies quædam Timoris, quæque ſpeciales ipſius effectus indicant.

Secundò quæritur, Quæ ſint propriæ ſpecies timoris. Reſpondetur, Alium eſſe timorem naturalem, alium verò non-naturalem. Ille naſcitur ex opinione mali corruptivi, quod repugnat naturæ, quia illam deſtruit: cujuſmodi ſunt, Mors, Tormentum, Fames. Sitis, &c. Hic verò naſcitur ex opinione mali contriſtativi, quod non repugnat naturæ, ſed deſiderio appetitûs; cujuſmodi ſunt Infamia, Paupertas, Parentum aut amicorum orbitas, &c. D. Thomas 1. 2. qu. 41. art. 4. affert ex D. Damaſceno ſex alias ſpecies Timoris, nempe Segnitiem, Erubeſcentiam, Verecundiam, Admirationem, Stuporem, Agoniam. Verùm quia non videntur hæ omnes eſſe veræ & diſtinctæ ſpecies Timoris, idcirco illas prætermittimus.

II. Quotuplex ſit Timor.

Naturalis; Non-naturalis.

Sex aliæ ſpecies Timoris.

Tertiò quæritur, Quæ ſint cauſæ timoris. Præcipua cauſa timoris eſt, Malum futurum quod ægrè poteſt devitari: Auget verò timorem, ſi repentinum fuerit; quia rationi conſilium præripit: ſi ignotum; quia ſic majus exiſtimatur eſſe quàm eſt: ſi vicinum; quia minatur atrociùs. Præterea, multùm ad id confert

III. Quæ ſint cauſæ Timoris.

1,

fert naturale temperamentum: quo fit ut qui frigidiori sunt & molliori temperamento, sint meticulosiores.

2, Mitto naturales quasdam antipathias seu naturæ dis-
3. *Naturales antipathia.* convenientias; quo fit ut nonnulli homines ad aspectum quorundum animalium, v. g. felium, mirum in modum terreantur; alii sonitum tonitrui ferre non possint: Sic ovis naturæ instinctu metuit lupum; pullus milvum, sorex felem, &c.

IV. Qui sint effectus Timoris. Quartò quæritur, Quinam sint effectus præcipui timoris. Unus ex præcipuis est, Contractio spiritu-
1, um & sanguinis ad pectoris partes intimas: natura enim obtutu mali futuri perterrefacta, vires in arcem veluti cogit. Ex isto alter sequitur, nempe Pallor, ma-
2, ximè in facie; tum etiam Frigus in extremis partibus, quia unà cum sanguine calor ad interiora confugit.
3, Quòd si vehemens fuerit timor, nascetur Tremor & Trepidatio: tremor, quidem, qualis accidit febricitantibus; trepidatio verò, cùm vix potest quis subsi-
4, stere. Post hæc sequitur Horror, qui est cutis & pilorum per totum corpus asperitas. Hinc etiam sequi-
5, tur perculsio; quæ si magna fuerit, dicetur consterna-
6, tio: Ex quâ Exanimatio imò interitus nonnunquam sequitur; quia scilicet nimio sanguine ad internas partes coeunte, calor naturalis cordis repentè suf-
7. focatur. Ex ingenti etiam ac repentino timore oritur Canities; eò quòd subductis spiritibus & calore nativo vitiatur humidum illud quod est alimentum pilorum, quo ex vitio canescunt pili; sicuti illo penitus sublato contingit Calvities.

Quod spectat ad Audaciam; Animæ passio est in prosecutione mali ardui, h. e. in periculis aggrediendis, posita. Est autem timori opposita: timor enim refugit nocumentum nè ab ipso superetur; at verò audacia aggreditur periculum ut ipsum superet. Ex quo intelligis audaciam ex spe nasci solere ex hoc enim quòd aliquis sperat superare malum arduum seu periculum imminens, ex hoc audacter insequitur ipsum: Sicut ex timore nascitur desperatio; ideo enim

Audacia quid sit.

aliquis

aliquis deſperat, quia timet difficultatem quæ eſt circa bonum ſperandum.

Cauſa igitur audaciæ eſt, imprimis ſpes; tùm ea quæ ſpem ac deſiderium excitant. Eſt etiam maximus ad ſubeunda audacter pericula aculeus, iracundia: Præterea, audaciam confirmat æſtimatio majoris boni conſequendi, & minoris periculi ſubeundi: tum ſupervenientis auxilii exſpectatio: denique, naturale corporis temperamentum: Audaciores enim ſunt quibus pulmones ſanguinolenti, cor fervens & exiguum (vis enim ad anguſtiùs redacta fit acutior.) Ebrii quoque & juvenes; quia in iis exigua eſt mali impendentis æſtimatio. Qui ſunt frigidiori cœlo nati, ſolent eſſe audaciores; qui verò calidiori, timidiores (cauſam ferunt antiperiſtaſin) ſimiliter, qui nunquàm experti ſunt pericula. Tandem, qui omnibus affluunt, interdum videntur audaciores; & è contrà, qui in maximis verſantur ærumnis: illi quidem, quia arbitrantur ſe poſſe ſuperare omnia; hi verò, quia nihili ducunt omnia. *Quænam ipſius cauſa.* 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

Effectus audaciæ præcipuus eſt, conſecutio boni optati: deinde, ſuiipſius æſtimatio, ſi res feliciter ſuccedat; ſi verò negotium ex voto non ſuccedat, indignatio, ira, præterea clades, calamitates, &c. *Quinam effectus.*

Quæſtio VI.

De Irâ.

DE Irâ primùm quæritur, Quid ſit. Eſt igitur ira Animæ paſſio in appetitu iraſcibili circa malum præſens quatenus cum aliquâ difficultate repellendum eſt. Sícque ira eſt paſſio appetitûs iraſcibilis maximè propria: unde ab ipsâ appetitus denominatus eſt; tum quia ad eam terminantur omnes motus hujus potentiæ; tum quia inter cæteras hujus potentiæ paſſiones hæc manifeſtiſſima, quia vehementiſſima. Objectum verò iræ eſt malum præſens, arduum, ſeu cum difficultate repellendum. Cæterùm iram circumſtant pleræque paſſiones, præſertim iſtæ quatuor 1. *Difficultas; Quid ſit, Ira.* *Ejus objectum.* *Iram quatuor circumſtant.*

quatuor ut plurimúm: nempe, dolor de injuriâ acceptâ, ſpes illam injuriam ulciſcendi, tum appetitio ſeu deſiderium vel proſecutio vindictæ, denique odium ejus qui injuriam intulit: ex quibus duæ priores antecedunt, duæ poſteriores eandem comitantur: Sicque motus iræ ex dolore & ſpe oritur; dúmque iratus homo nititur malum ut ſibi præſens apprehenſum repellere, ſimul vindictam de malo ſibi illato appetit tanquam ſibi bonum, & eum qui malum intulit deteſtatur & odit. Quo fit, ut D. Thomas dixerit objectum iræ partim eſſe bonum partim malum. Verùm in hoc diſſentimus à D. Thomâ, quòd proprium objectum iræ neque vindictam eſſe neque eum de quo ſumenda eſt vindicta exiſtimemus; ſed malum præſens quatenus cum difficultate repellendum eſt.

D. Thomæ minus probabilis opinio de objecto iræ.

II. De ſpeciebus iræ.

Tria iratorum genera.

Secundò quæritur, Quænam ſint ſpecies iræ. Ariſtoteles 4. Ethic. cap. 5. tria facit eorum qui iraſcuntur genera: Primi generis, ὀργίλους καὶ ἀκροχόλους appellat, i. e. *iracundos, & proclives admodum ad iracundiam*; qui vel leviſſimis de cauſis iraſcuntur, ità tamen ut facillimè placentur: Secundi generis, πικρούς appellat; qui non facilè excandeſcunt, ægrè tamen placantur cùm excanduerint: Tertii generis, χαλεπούς appellat, *infenſos, ſævos, aſperos*; qui citò, vehementer ac diu iraſcuntur, nec unquam niſi ſumptâ vindictâ placari poſſunt. Juxta hæc tria hominum iraſcentium genera tres quoque ſpecies iræ aſſignari poſſunt. Et quidem D. Thomas 1. 2. qu. 46. art. 8. tres Iræ ſpecies aſſignat. Prima vocatur *fel* vel *iracundia*; éſtque primus impetus & initium iracundiæ. Altera ſpecies dicitur *furor*; qui non quieſcit niſi ſumatur vindicta. Tertia dicitur *mania*; quæ diutiſſimè permanet, & vix unquam placari poteſt.

Tres Iræ ſpecies.

III. De cauſis iræ.

Tertiò quæritur, Quæ ſint cauſæ hujus paſſionis. Prima & præcipua cauſa eſt, Malum læſivum præſens quod repelli poteſt, præſertim, ſi cum illo, ſeu injuriâ illatâ, adſit contemptus: Unde ea augent iram quæ pariunt contemptum; ut detractio, contumelia,

1,

2,

vitupe-

vituperatio, illuſio, deriſio, &c. Auget etiam iram circumſtantia perſonæ contemnentis: ut ſi te contemnat familiaris, filius, ſervus, aut alii de quibus ſis bene meritus. Denique iram acuit naturale temperamentum: Quare cholerici ſeu bilioſi qui abundant cholerâ, ad iracundiam proni ſunt: pituitoſi verò ægrè iraſcuntur; eſt enim pituita choleræ ſeu flavæ bili contraria. Adde etiam cœli ſeu anni tempeſtatem: Nam æſtate, & præſertim diebus (ut loquuntur) canicularibus, faciliùs iraſcuntur homines. 3, 4, 5.

IV. De effectibus iræ.

Quartò quæritur, Quinam ſint effectus iræ. Imprimis iram ſequitur fervor ſanguinis circa cor cum amaritudine & dolore. Deinde ſequitur diffuſio ſanguinis ad externas partes, & præſertim ſpirituum, qui quaſi auxiliares copiæ ad vindictam ſumendam ſeſe offerunt. Tertio loco uſus rationis impeditur: unde contingit, iratos quædam perpetrare quæ poſtea nollent egiſſe. Poſtremo loco ſequuntur ſigna quædam exteriora: in quibuſdam pallor, ob contractum ſanguinem; in aliis (& quidem frequentiùs) rubor, quòd in iis ſit mobilior & copioſior ſanguis: In omnibus ferè palpitat cor; unde vox ipſa deficit: Præterea, in quibuſdam igneſcunt oculi: Tandem, qui iraſcuntur ſubſiliunt, excandeſcunt, vociferantur, &c. ut oſtendant ſe immeritò deſpectos & injuriam paſſos. 1, 2, 3, 4.

V. De remediis iræ.

Ultimo loco adhibere poſſent remedia quibus aut tolli penitus aut ſaltem mitigari poſſit ira. Sicut igitur præcipua iræ cauſa eſt, opinio vel perſuaſio injuriæ ſibi illatæ & contemptus; ſic optimum remedium eſt, deponere ejuſmodi opinionem: Quod fiet, ſi ab injuriæ illatæ recordatione animum abducamus, & aliò convertamus; ſi perſuadeamus nobis, non fuiſſe contemptum quem putabamus eſſe; ſi conſideremus, amicos noſtros æquiores noſtrarum injuriarum judices non tanti illas facere quanti nos facimus. Denique ad tollendum ejuſmodi opinionem confert præ cæteris ſubmiſſio, humilitas & contemptus ſui, tum bona æſtimatio alterius. Sed hæc de animi paſſionibus ſatis.

Quænam conferant ad tollendum illatæ injuriæ opinionem.

Ter-

Tertius Tractatus hujus partis:
De Virtutibus & Vitiis.

QUoniam humanarum actionum ſpecies vulgò penes virtutes & vitia diſtinguuntur; idcirco ad hanc tertiam Moralis Philoſophiæ partem quæ eſt de ipſis actionibus humanis, pertinet tractatus de Virtutibus & Vitiis. Et quoniam de virtutibus accuratior eſſe debet conſideratio, duas de ipſis inſtituemus diſputationes: alteram de iis generatim; alteram de iiſdem ſpeciatim, ubi de quatuor virtutibus cardinalibus: Quibus tertiam diſputationem de Vitiis ac Peccatis ſubjungemus.

Tres hujus poſtremi Tractatus diſputationes.

Prima Diſputatio hujus Tractatûs:
De Virtutibus generatim.

Quæſtio I.
Quid ſit Virtus moralis.

NOn hic de virtute agimus quatenus accipitur pro facultate ſeu naturali potentiâ operandi; neque quatenus accipitur pro quâvis actione bonâ & rectâ: ſed quatenus accipitur pro habitu, non quidem ſupernaturali vel Divinitus infuſo, cujuſmodi ſunt Spes, Fides, Charitas, &c. ſed naturaliter ſeu frequenti actuum repetitione acquiſito, eóque electivo & ad mores pertinente, quo nempe voluntas inclinatur ad operandum congruenter rectæ rationi. Cujus duplex datur definitio: altera minùs propria, quæ poteſt accommodari etiam intellectivis imò & ſpiritualibus quibuſvis habitibus; ut dicatur, Habitus perficiens habentem & ejus opus: altera verò magis propria, quâ dicitur, *Habitus electivus in mediocritate conſiſtens, eâ quæ eſt ad nos, ratione definitâ prout vir pru-*

Virtus tripliciter accipitur.

Virtutis definitio duplex.
1,
2.

prudens præscripserit. Cujus definitionis prima particula, nempe *habitus*, habet locum generis: sunt enim virtutes, sicut & vitia, de genere habituum. Secunda particula, nempe *electivus*, secernit habitum moralem ab intellectuali, eò quòd electio sit de ratione cujuslibet actûs moralis ad quem per se refertur habitus. Tertia particula, *in mediocritate consistens*, excludit vitia omnia; quæ licèt sint habitus morales seu electivi, non tamen consistunt in mediocritate, sed peccant in excessu vel defectu, ac sic virtutibus opponuntur. Quarta particula additur, nempe, *eâ quæ est ad nos ratione*, &c. quâ significatur, virtutis mediocritatem non esse positam in medio rei, sed rationis, prudenter judicantis quid & quomodo agendum sit: quod planiùs explicabitur sequ. quæst. Nota verò, definitionem hanc convenire omni virtuti morali, unâ exceptâ Prudentiâ: quæ cùm sit veluti mensura & regula cæterarum virtutum, & per ipsam Virtus hoc loco definiatur, non videtur hâc definitione posse contineri. Possis etiam dicere, Prudentiam non esse virtutem omnino moralem, sed ad intellectivas pertinere: quod videtur Aristoteles sensisse, cùm lib. 5. Ethic. eam inter illas enumeret.

Aristotelis, 2. Eth. 6. *Explicatur posterior definitio.* *Nota.*

Quæstio II.

An virtus in mediocritate consistat.

VIrtutem in medio consistere, ferunt omnes, pauci tamen intelligunt. Illud ipsum docet & explicat Aristoteles, 2. Ethic. cap. 6. Virtutem igitur in medio positam esse duas ob causas, ex ipso Aristotele colligimus: primùm, Quia omnis virtus ferè est inter duos vitiosos habitus; quorum alter excedit, alter verò deficit; ut Liberalitas inter Prodigalitatem & Avaritiam: deinde, Quia objectum virtutis est semper aliquid medium inter excessum & defectum; ut cibus, qui est objectum Temperantiæ, debet esse mediocris, ut nec nimius nec parcior sit quàm

Virtus in medio, duas ob causas.

Virtutis medium duplex.

ratio poſtulet. Unde duplex eſſe dicitur virtutis medium: alterum ſecundùm eſſentiam, quod eſt illud prius: alterum verò ſecundùm objectum, quod eſt iſtud poſterius: Et quidem de hoc poſteriori medio accipienda eſt poſtrema particula ſupradictæ definitionis.

Medium duplex: 1, *Rei;*

Ut autem intelligas quale ſit iſtud poſterioris generis medium, de quo præcipua eſt difficultas, notandum eſt ex Ariſtotele loco citato, duplex dici medium: alterum *rei*, ſecundùm quod aliquid à parte rei æquè diſtat à duobus extremis; quo modo panis duarum libellarum medius eſt inter panem unius libellæ & panem trium libellarum: alterum verò *quoad nos*, ſeu *rationis*, quod reſpectu unius cujuſque noſtrûm neque excedit neque deficit: quo modo panis unius libellæ dicitur medium, habitâ ratione ejus qui nec ampliori nec pauciori cibo indiget. Eſt autem inter utrumque medium illud diſcrimen, quòd illud idem ſit apud omnes, hoc verò non item, quia nempe pro variâ perſonarum conditione ſubinde mutatur: ex. gr. Cibi portio quæ Socrati pro ejus temperamento convenit, dicetur medium quid reſpectu Socratis. At verò quia non omnibus eadem temperamenti & caloris ad decoquendum vis eſt, hinc ſæpe fit ut quod reſpectu unius medium habetur, reſpectu alterius deficiat aut excedat: Quare non immerito medium iſtud appellatur *medium quoad nos*. Appellatur autem *medium rationis*; tum quia à rectâ, h. e. ſapienti ſeu prudenti ratione aſſignatur, & ab eâdem pro circuſtantiarum ratione mutatur, i. e. augetur vel minuitur; tum quia poſitum eſt in quâdam ratione ſeu analogiâ & proportione rei ad perſonam, quam ſolius eſt prudentis dignoſcere. Mitto quòd medium rei ab Ariſtotele dicatur *medium Arithmeticum*, medium verò rationis dicatur *Geometricum*; eò quòd in illo Arithmetica, in hoc verò Geometrica proportionalitas locum habeat. Cùm igitur aſſerimus, virtutem in medio conſiſtere ſecundùm objectum, intelligendum eſt de medio quoad

2. *Quoad nos.*

1. *Arithmeticum.*

2. *Geometricum.*

ad nos, ſeu de medio rationis quod juxta rectam rationem ſive ex judicio viri prudentis præſcribitur: niſi fortè in juſtitiâ, præſertim commutativâ; quæ quia hominem non ad ſeipſum ſed ad alterum ordinat, ideo non in medio quoad nos, ſed in medio rei conſiſtit. Jam verò quæri poteſt, An omnis virtus in medio conſiſtat utroque modo, & ſecundùm objectum & ſecundùm eſſentiam. Cui dubitationi duplici concluſione ſatisfiet.

Prior concluſio; Omnis virtus purè moralis eſt in medio ſecundùm objectum. Ratio eſt; Quia bonum omne quod regitur & menſuratur, ſitum eſt in adæquatione ad ſuam regulam, ut non illam excedat nec ab eâ deficiat, ſicque in aliquâ mediocritate conſiſtit: atqui objectum virtutis eſt bonum quod à rectâ ratione dirigitur, proindeque ſitum eſt in adæquatione ad menſuram rectæ rationis: Quæ adæquatio cùm ſit æqualitas ſeu commenſuratio quædam inter exceſſum & defectum, nihil aliud eſt quàm mediocritas; quæ quidem non in indiviſibili poſita eſt, ſed moralem quandam extenſionem habet. Loquimur autem hìc de virtute purè morali, ut prudentiam excipias: quæ cùm ſit ipſa ſui mediocritas, cæterisque virtutibus modum præſcribat, cúmque ipſius ſit objectis virtutum mediocritatem imponere, non videtur in eâ re pendere poſſe ab objecto. *Prior concluſio.*

Poſterior concluſio; Omnis virtus moralis, exceptâ Juſtitiâ, conſiſtit in medio quoad eſſentiam, i.e. ſita eſt inter duos habitus vitioſos, quorum alter peccat in exceſſu, alter verò in defectu: Quod notum eſt inductione. Sic enim Liberalitas ſita eſt inter Avaritiam & Prodigalitatem; Fortitudo, inter vitium Timiditatis & Audaciæ: ſic ipſa Prudentia inter Calliditatem & Imprudentiam ſeu mentis Hebetudinem verſatur. Juſtitiam verò excepimus: quia quicquid fit contra jus, ſive ad exceſſum ſive ad defectum vergat, ſemper injuſtitiam parit: quò fit ut Juſtitiæ ſola opponatur Injuſtitia. Eſt autem notandum, quòd virtus *Poſterior concluſio.*

Inter duos vitiosos habitus media, ad unum magis accedit quàm ad alterum; ut Liberalitas magis accedit ad Prodigalitatem quàm ad Avaritiam: Cujus rei ratio est, quòd unum extremorum vitiorum magis à rectâ ratione defecerit quàm alterum.

Quæstio III.

In quânam animi parte sint virtutes.

Sensus quæstionis aperitur.

COnstans quidem est apud Peripateticos sententia, Cùm virtutum aliæ sint mentis aliæ morum, seu aliæ intellectuales aliæ morales; illas in intellectivâ, has verò in appetitivâ animæ parte seu facultate collocandas esse: Verùm cùm appetitus duplex sit in homine: alter rationalis, qui dicitur voluntas; alter sensitivus, isque tum concupiscibilis cùm irascibilis: ambigitur, utrùm in appetitu rationali an verò in sensitivo resideant. Et quidem de Justitiâ constat, illam in solo appetitu rationali insidere. Tota difficultas est de Temperantiâ, Fortitudine, & similibus virtutibus, quarum munus est animi perturbationes edomare: De quibus quid sentiendum sit duplici conclusione statuemus.

Prior conclusio;

Prior conclusio; Virtutes omnes morales (excipio semper Prudentiam, quæ non est purè moralis) in appetitivâ eâque rationali animæ parte, h. e. in

probatur 1, voluntate, residunt. Probatur; Tum quia virtutes morales insunt in eâ animæ potentiâ ad quam pertinet electio & libertas; cùm definiantur habitus electivi, sintque actionum liberarum principia: atqui electio & libertas pertinent ad rationalem appetitum; cùm electio sit actus elicitus ipsius voluntatis, &

2. libertas sit formaliter in ipsâmet voluntate: Tum quia voluntas non mediocrem experitur difficultatem circa actus fortitudinis, temperantiæ, & similium: cùm igitur habitus desiderentur in potentiis propter difficultates quas patiuntur in operando, debent necessariò admitti habitus illarum virtutum in appetitu ani-

mæ

mæ rationali. Si objicias, Totam illam difficultatem oriri ex rebellione inferioris seu sensitivi appetitûs; voluntatem autem satis ex se proclivem esse ad ejusmodi actus: Respondeo, Licèt difficultas magnâ ex parte oriatur ex ejusmodi resistentiâ appetitûs sensitivi, nihilominus tamen oriri etiam ex indeterminatione voluntatis circa illos actus, utpote quæ non facilè sese ad illos determinet, nec tam promptè pro eâ quâ est potestate inferioribus potentiis circa illos actus imperet. *Object.* *Solut.*

Posterior conclusio; Admittendi sunt in appetitu sensitivo habitus quidam correspondentes iis habitibus virtutum qui residunt in appetitu rationali. Probatur; Quia appetitus sensitivus magnam patitur difficultatem circa actus fortitudinis, temperantiæ, & similium virtutum, nec facilè rationi circa eosdem actus imperanti obsequitur: quare necessarii sunt in eo habitus quibus facilè inclinetur ad ejusmodi actus, & rationi circa illos promptiùs obtemperet. Cæterùm licèt habitus illi virtutibus subserviant, non tamen propriè dicuntur virtutes, quia non sunt habitus facultatis electivæ ac liberæ, cujusmodi sunt virtutes morales propriè dictæ. *Posterior conclusio; probatur.* *Nota.*

Quæstio IV.

Quid, & quot sint virtutes quæ vulgò Cardinales appellantur.

VIrtutes quædam vulgò *cardinales* appellantur, quòd quemadmodum fores cardinibus, sic illis omnis moralis vitæ honestas & sanctitas fulciatur. Solent autem quatuor assignari, ut scribit D. Thomas 1. 2. qu. 61. art. 2. nempe, Prudentia, quæ ad rationem; Justitia, quæ ad voluntatem; Temperantia, quæ ad appetitum concupiscibilem; Fortitudo, quæ ad iracibilem peculiari quâdam ratione pertinet. Colligitur autem quaternarius iste cardinalium virtutum numerus in hunc modum; Omnis virtus *Cur quædam virtutes appellentur cardinales.* *Quatuor esse virtutes cardinales probatur.*

moralis latè ſumpta vel ad rationem ſpectat vel ad appetitum: Si ad rationem ſpectat, erit Prudentia: Si ad appetitum, vel ipſum inclinabit ad bonum rationis alienum, vel ad proprium: ſi ad alienum, erit Juſtitia: ſi verò ad proprium, vel illi bono adverſatur appetitus concupiſcentiæ, & circa tale bonum verſabitur Temperantia; vel appetitus iraſcentiæ, & circa tale bonum verſabitur Fortitudo. Plura lege apud D. Thomam loco ſuprà citato. Eum verò inter ſe naturæ & dignitatis ſimul ordinem ſervant, ut primo loco ponatur Prudentia; cùm illa ſit cæterarum virtutum regina, & ab ipsâ tanquam à propriâ ipſarum normâ cæteræ virtutes dirigantur: ſecundo verò loco ſequatur Juſtitia; quæ verſatur circa bonum commune & ad plurium utilitatem pertinens, cùm cæteræ virtutes circa bonum peculiare & proprium verſentur. Sequitur tertio loco Temperantia; quæ idcirco Fortitudinem antecedit, quòd prius ſit naturâ abſtinere à malo quàm bonum fidenter aggredi: eſt autem temperantiæ munus, appetitionem avocare ab inconſideratis & perverſis cupiditatibus. Ultimo loco ſequitur Fortitudo; quæ confert ad bonum quodlibet fortiter & citra metum omnem proſequendum. Et quidem hæc diviſio Virtutis moralis in quatuor virtutes cardinales, eſt diviſio generis in quatuor præcipuas ſpecies, ad quas cæteræ omnes vel tanquam inferiores ſpecies ſeu partes ſubjectæ vel tanquam earundem partes potentiales, aut integrantes revocantur. Poſſet adhuc generalior virtutum diviſio tradi; nempe, in eas quæ ad Deum, quæ ad Proximum, & quæ ad Nos pertinent: Quæ hâc brevi Apoſtoli monitione continentur, *Apparuit* (inquit ad Titum, c. 2. v. 11, 12.) *gratia Dei & Salvatoris noſtri omnibus hominibus; erudiens nos, ut abnegantes impietatem & ſæcularia deſideria, ſobriè, & juſtè & piè vivamus in hoc ſæculo: Sobriè* nempe quoad nos; *juſtè* quoad proximos; & *piè* quoad Deum. Verùm hæc virtutum Chriſtianarum partitio, non mo ales tantùm

Quis ſit earum ordo inter ſe.

Alia generalis virtutum diviſio.

Tertia diviſio.

tantùm quæ noſtris actibus comparantur, ſed etiam Theologicas ſeu ſupernaturales, quæ Divinitus infunduntur, ex mente Apoſtoli complectitur: quare ad noſtrum inſtitutum non pertinet. Poſſent etiam virtutes dividi in ſeptem ſpecies, oppoſitas ſeptem vitiis capitalibus: Verùm ad has quatuor cardinales, tanquam ad præcipuas & generaliores ſpecies, reducendæ ſunt.

Cæterùm circa prædictam virtutum moralium quadripartitam diviſionem difficultas eſt, Quomodo inter illas annumeretur Prudentia. Reſpondetur, Nomen *virtutis moralis* hic laxiori ſignificatu accipi, non pro eâ ſolâ quæ in appetente facultate reſidet, ſed pro eâ quæ ad mores conformandos per ſe & proximè attinet: ſicque prudentia meritò inter morales virtutes annumeratur, tum quia ipſa eſt morum regula, tum quia perfectio prudentiæ non abſolvitur intra fines intellectûs (ſicut cæterarum virtutum purè intellectualium) ſed requiritur ad complementum prudentiæ rectitudo in appetitu. *Solut. Dub.*

Quæſtio V.

Utrum virtutes morales ſint inter ſe connexæ.

UT ſenſum propoſitæ quæſtionis planè intelligas, notandum eſt ex Ariſtotele 7. Ethic. c. 1. Virtutem moralem in triplici gradu obtineri poſſe: Primò quidem, in gradu *continentiæ*, cùm adhuc perturbationes animæ ſunt vehementes, illis tamen reſiſtimus: ſecundò, in gradu *temperantiæ*; cùm paſſiones paulò ſunt pacatiores: tertiò, in gradu *heroico*; cùm jam ità cohibitæ ſunt ac refrænatæ, ut rarò admodum & vix repugnent rationi: Quos virtutum gradus nonnulli vocant, Incipientium, Proficientium, & Perfectorum. Quod igitur ſpectat ad virtutes in gradu heroico; non eſt dubitatio quin omnes ſimul connexæ ſint. Cùm enim virtutes in eo gradu omnem poſtulent excellentiam quam in ſuo genere habere poſſunt, omnes autem virtutum mutuum ſibi *Virtutis gradus triplex.*

præstant auxilium, & aliæ aliis perfectionem adjungant, hinc fit ut virtutes in eo gradu sibi invicem cohæreant. De virtutibus etiam in gradu continentiæ non ambigitur; quia experientiâ constat, multos sese exercere in materiâ quarundam virtutum non verò aliarum, sicque sibi aliquos habitus comparare sine aliis. Verùm tota difficultas est de virtutibus in medio gradu, nempe in gradu temperantiæ, Utrùm virtutes in eo gradu sint ità inter se connexæ ut una non possit haberi sine aliis. Missâ igitur Scoti opinione, nostra (eáque communis) sententia est, rem ità se habere. Probatur: Quia omnis virtus suis expleta numeris prudentiam quoque perfectam sibi adsciscit; atqui perfecta prudentia nulla est cæteris virtutibus destituta: Ex quo concludere est, omnes virtutes quasi communi vinculo prudentiæ inter se copulari. Hujus argumentationis major propositio patet ex tritâ Virtutis definitione, in quâ ad rationem virtutis præscriptus à viro prudenti modus desideratur. Quod autem prudentia illa perfecta esse debeat, ex eo convincitur, quod perfectæ virtuti non nisi perfecta prudentia respondeat (neque enim regula deterior esse potest regulato) perfecta, inquam, secundùm eum gradum secundùm quem virtus illa dicitur perfecta: atqui supponimus hìc, virtutem esse in statu perfecto temperantiæ: quare necesse est prudentiam esse in eodem statu perfectionis: ad quem requiritur, ut rationis judicium circa illius virtutis actus perfectum ac sanum sit, nullóque passionis æstu perverti possit. Minor ejusdem ratiocinationis propositio suadetur; Quia nisi vir prudens cæterarum virtutum præsidia advocet, non poterit semper ferre sanum de quâvis re agendâ judicium; cùm liquidò constet, perturbationes, nisi virtutum ope cohibeantur, rationem excæcare, & æquam rerum æstimationem (sine quâ prudentia nulla est) pervertere. Cùm igitur nulla virtus possit esse perfecta sine prudentiâ; prudentia autem absque aliis virtutibus perfecta esse non possit; hinc

Nodus difficultatis.

Probabilior assertio probatur.

hinc fit ut nulla virtus poſſit eſſe perfecta abſque aliis. Hoc autem omne intelligendum eſt de virtutibus quæ ad communem hujus vitæ ſtatum pertinent, v. gr. de quatuor cardinalibus ut vulgò uſurpantur; non verò de aliis quæ ad eminentem vitæ ſtatum ſpectant, ſine quibus aliæ in ſuo genere perfectæ eſſe poſſunt.

Secunda Diſputatio hujus Tractatûs:

De Virtutibus ſigillatim: nempe, de quatuor cardinalibus.

§. I. De Prudentiâ.

Quæſtio I.

Quid ſit Prudentia.

PRudentia cæterarum virtutum princeps ac moderatrix optimè definitur ab Ariſtotele, *Habitus agendi verus cum ratione circa ea quæ ſunt homini bona aut mala, 6.* Ethic. c. 5. Dicitur *habitus verus*; tum ut conſtet, prudentiam eſſe de genere habituum intellectivorum; tum ut diſtinguatur à falſis mentis habitibus, aut etiam ab incertis. Dicitur præterea *habitus agendi*, ſeu *practicus*; ut diſtinguatur tum à theoreticis, cujuſmodi ſunt Sapientia, Intelligentia, Scientia; cùm à factivis, quales ſunt artes. Additur, *cum ratione*, (ſupple, *rectâ*) h. e. ex judicio integro, ſano, & affectuum impetu minimè perturbato. Intelligunt etiam nonnulli *cum ratione*, id eſt, cum rationali appetitu recto: In quo differt habitus prudentiæ ab habitu philoſophiæ Moralis; quòd nempe ille ex naturâ ſuâ conjunctus ſit cum rectitudine voluntatis, non verò iſte. Denique ſubjungitur, *circa ea quæ ſunt homini bona vel mala:* in quo diſtinguitur prudentia à philoſophiâ Naturali; quæ licèt dici poſſit *habitus verus agendi cum ratione* abſolutè, non tamen eſt circa ea

Prudentiæ definitio explicatur.

ea quæ ſunt homini bona vel mala. Adde, etiam per hanc particulam optimè diſtingui prudentiam à philoſophiâ Morali, quòd philoſophia Moralis verſetur circa bonum & malum in genere, prudentia verò circa bona & mala in particulari.

Dub. Sed quæres hoc loco, Cùm prudentia verſetur circa *agibilia* in particulari, quæ contingentia ſunt, quomodo dici poſſit habitus verus, cùm rerum contingentium nulla ſit certa veritas. *Reſp.* Reſpondetur, Veritatem prudentiæ non eſſe poſitam in conformitate intellectûs cognoſcentis cum re cognitâ, ſed in adæquatione rationis ad appetitum rectum (ut ſcribit Ariſtoteles 6. Ethic. cap. 2.) quam appetitûs rectitudinem virtutes in eo reſidentes præſtant. Itaque licèt habitus prudentiæ verſetur circa objectum contingens, erit tamen verus ſi recto appetitui conformetur. Quare cùm prudentia ut ſit perfecta cæteras virtutes ſibi adjungi neceſſariò poſtulet, hinc fit ut vir perfectè prudens ex integro & ſano affectu de rebus agendis judicet, ſicque judicium viri prudentis ſit ſemper practicè verum.

Quæſtio II.

Quodnam ſit ſubjectum circa quod verſatur prudentia.

COnſtat ex prædictis, ſubjectum in quo reſidet prudentia eſſe intellectum. Quod verò ſpectat ad ſubjectum circa quod verſatur ; duæ ſunt difficultates explicandæ: *I. Difficultas.* Quarum prior eſt, An illud ſit univerſale vel particulare. Reſpondetur, Licèt objectum prudentiæ generatim ſpectatum ſit aliquid univerſale, viz. id omne quod rectâ ratione eſt agendum ; nihilominus tamen prudentia in unoquoque particulari homine ſpectata circa res ſingulas duntaxat verſatur: *Objectum prudentiæ particulare.* ſicque objectum prudentiæ abſolutè & ſimpliciter dici debet particulare. Ratio verò cur prudentia per ſe circa particularia verſetur, eſt, quia ad pruden-

prudentiam pertinet non ſolùm conſideratio rationis, ſed etiam applicatio ad opus, qui finis eſt practicæ rationis. Nemo autem aptè poteſt unum ad aliud applicare niſi utrumque in particulari perſpectum habuerit. Et quamvis ratio ſit primò & principaliter rerum univerſalium, poteſt tamen per habitum prudentiæ univerſales notitias ad particulares actiones applicare. Ubi adverte, ſubjectum iſtud prudentiæ, licèt ſit particulare, i. e. non univerſale, poſſe tamen dici eſſe commune, vel quia ad plurium utilitatem ſpectat, quale eſt ſubjectum prudentiæ Politicæ vel Oeconomicæ; vel quia refertur ad finem communem, ut cùm aliquis actus prudentiæ ad totius vitæ inſtitutionem pertinet; vel quia prudentia verſatur interdum ſimul circa plura particularia.

Poſterior difficultas eſt, An ſubjectum prudentiæ ſit aliud à ſubjecto cæterarum virtutum. Reſpondetur, Licèt ſubjectum prudentiæ non ſit realiter diverſum à ſubjecto reliquarum virtutum, eſſe tamen formaliter diſtinctum. Itaque licèt idem agibile poſſit eſſe objectum materiale prudentiæ ſimul & alterius virtutis, non tamen ſub eâdem formali ratione: ſed dicitur pertinere ad prudentiam quatenus eſt objectum rationis ſub ratione veri practici; ad alias verò virtutes, quatenus eſt objectum appetitionis ſub ratione boni appetibilis: v. gr. Temperatè uti cibo & potu, ad prudentiam ſimul & temperantiam pertinet; ad prudentiam, inquam, quatenus judicat in quânam quantitate pro cujuſque temperamento ſumi debeat cibus & potus; ad temperantiam verò, quatenus inclinat voluntatem ad ſumendum ejuſmodi cibum & potum juxta menſuram à prudenti ratione definitam. *II.*

Quæſtio III.

An habitus prudentiæ in viro ſapiente ſit multiplex.

Multiplex numero habitus prudentiæ in viro prudente.

Etſi ejuſdem ſit facultatis, nempe rationis practicæ in actu, cujuſque virtutis modum ponere; non tamen ejuſdem eſt habitûs: Non enim per eundem

dem habitum prudentiæ novit aliquis ſervare mediocritatem in ſumendo cibo & potu, & in pecuniâ largiendâ: Quia nempe etſi aliquis facilè judicet de circumſtantiis alicujus virtutis, déque modo in eâ ſervando, non tamen ſtatim eandem facilitatem experitur in actibus aliarum virtutum. Quare opus eſt unicuique proprio habitu prudentiæ: ſicque non unus ſed multiplex ſpecie habitus eſt in viro ſapiente: Qui tamen poteſt dici unus genere; quo modo Animal, quod ſpecie multiplex eſt, poteſt dici unum genere. Adde etiam, dici unum per aggregationem & ſecundùm ordinem ad eundem finem, quatenus omnes illi ſpeciales habitus ad complendam rationis practicæ perfectionem conſpirant; ex iis enim una veluti totalis ſeu univerſalis prudentia efflorescit, non tamen realiter diſtincta à prædictis ſpecialibus prudentiæ habitibus. Ubi nota, pleroſque Morales philoſophos qui res iſtas non adeò ſubtiliter examinant, cùm de perfectâ prudentiâ loquuntur, quaſi de uno ſimplici habitu loqui; licèt verè non ſimplex ſit, ſed compoſitus ſeu ex pluribus ſimplicibus habitibus conſtans.

Perfectam prudentiam non eſſe unam niſi per aggregationem multorum habituum ſpecialium prudentiæ.

Dub. An verò præter illos multiplices habitus prudentiæ admittendus ſit aliquis alius habitus cæteris omnibus eminentior, qui ſe applicet ad dirigendos quoſvis quarumlibet virtutum actus, diſputatur hoc loco.

Reſp. Probabilior autem videtur nobis eorum ſententia qui totalem illum ſeu eminentem prudentiæ habitum explodunt tanquam inutilem & ſuperfluum: ſufficit enim ad conſtituendam mediocritatem in quâlibet actione judicium naturale practicum cum aliquo habitu ſpeciali prudentiæ, præſertim cùm omnis honeſta actio verſetur circa particulare aliquod objectum.

Quæſtio IV.
Quinam ſint actus ſeu officia prudentiæ.

PRudentiæ munus in genere eſt per ſe de mediis tantùm ſivè de iis quæ ſunt ad finem diſponere, dirigendo

dirigendo nempe alias virtutes morales circa media ad earum fines obtinendos accommodata; nè putes prudentiam præstituere finem virtutibus moralibus: id enim pertinet ad naturalem Rationem & Synderesin, quæ se habet ad prudentiam ut intelligentia principiorum ad Demonstrationem. Ut autem prudentia aptè dirigat alias virtutes circa media, tria præstare debet 1. consultare, seu inquirere media; quod est inventionis: 2. deligere seu potiùs discernere quæ sunt aptiora ad finem; quod est judicii: 3. præcipere ut quæ sunt inventa & delecta perficiantur; quod est imperii. Per hunc enim actum ratio intimat seu internâ quâdam locutione denunciat quid agendum sit: & quidem hic postremus est actus prudentiæ, ac finis rationis practicæ propinquior. Lege D. Thomam, 2. 2. qu. 47.

Triplex munus Prudentiæ in dirigendo.

Quæstio V.

Quænam sint partes integrantes prudentiæ.

TRia in unaquâque virtute morali partim genera solent assignari, ut scribit D. Thomas 2. 2. q. 48. Aliæ enim dicuntur partes Integrantes, aliæ Subjectæ, aliæ Potentiales. Integrantes appellantur, non quòd virtutem ipsam constituant seu componant, sed quòd ad perfectum ipsius virtutis actum necessariò desiderentur. Subjectæ verò sunt eæ quæ sub illâ virtute, tanquam species sub genere subjiciuntur. Denique potentiales partes sunt, quæ virtute & potestate in eâdem præcipuâ virtute continentur, & in quas ipsius præcipuæ ac totalis virtutis vis & potentia distribuitur.

Tria partium genera in virtutibus. 1. *Integrantes,* 2. *Subjectæ,* 3. *Potentiales.*

Quod spectat ad partes integrantes prudentiæ; tres generales à quibusdam solent assignari; nempe, Sapientia seu Memoria præteritorum, Intelligentia præsentium, & Providentia futurorum: juxta illud Deut. 32. 28, 29. *Gens absque consilio est, & sine prudentiâ: Utinam saperent, & intelligerent, ac novissima providerent.* Sed omnium optimè D. Thomas. qu. cit.

Partes integrantes Prudentiæ.

cit. & seq. nempe 42. art. 1. & seq. octo enumerat partes integrantes prudentiæ; quæ sunt, Memoria, Intelligentia, Docilitas, Solertia, Ratio, Providentia, Circumspectio, Cautio: Quarum quinque priores spectant ad prudentiam quatenus est habitus cognoscitivus; tres verò posteriores ad eandem, quatenus præcipit & applicat cognitionem ad opus. Tria autem in habitu cognoscente spectari possunt: Primùm ipsa cognitio; ad quam pertinet Memoria præteritorum, & intelligentia præsentium: Secundò, cognitionis acquisitio: quæ vel sit per disciplinam, & ad hanc pertinet Docilitas, quâ quis redditur promptus & facilis ad audiendas & capiendas aliorum sententias; vel per inventionem, ad quam pertinet Solertia, cujus est repentina mediorum excogitatio: Tertiò, cognitionis usus, quo ex quibusdam præcognitis mens ratiocinando ad alia progreditur; ad quam pertinet Ratio: Ut autem prudentia rectè præcipiat, tribus indiget: imprimis, Providentiâ, ut res futuras ad finem accommodatè disponat; deinde, Circumspectione, ut negotiorum circumstantias cautè diligentérque attendat; denique, Cautione, ut impedimenta quæ accidere possunt declinet ac removeat.

Tria in habitu cognoscente spectanda.

Quæstio VI.

Quænam sint subjectæ partes prudentiæ.

PArtes subjectæ sive species prudentiæ possunt ad duas præcipuas revocari: quarum altera uniuscujusque mores privatos moderatur, dicitúrque solitaria seu privata; altera verò spectat regimen alicujus multitudinis: quæ quadruplex ponitur à D. Thomâ, 2. 2. q. 50. nempe, Regia, Politica, Oeconomica, & Militaris. Regia est, quâ is qui multitudini præest, ipsam prudenter moderatur: Ad quam pertinet cujusvis Magistratûs prudentia; tum etiam ea, quam Aristoteles νομοθετικὴν appellat, Legislatorum propria. Politica est propria subditorum, quâ prudenter se

Prudentia quadruplex:

Regia:

Politica:

se gerunt Reipub. cives obtemperando principi communis boni gratiâ. Oeconomica spectat regimen familiæ: quæ alia est in iis qui præsunt, ut in parentibus ac dominis; alia in iis qui subsunt, ut liberis & servis. Denique, Militaris spectat ad multitudinem militum quæ ad aliquod speciale negotium boni publici causâ ad tempus prudenter dirigi debet: quæ item alia est in duce, alia in militibus. *Oeconomica:* *Militaris.*

Quæstio VII.

Quænam sint partes potentiales prudentiæ.

PArtes potentiales prudentiæ, seu virtutes adjunctæ prudentiæ, sunt tres, nempe Eubulia, Synesis, & Gnome. Nam quemadmodum tres sunt actus seu officia prudentiæ, uti superiùs diximus: viz. Inquisitio mediorum, Judicium de mediis inventis, Præceptio sive imperium ut ea quæ judicata sunt efficiantur; in quorum ultimo prudentiæ vis maximè elucet; Ità ad hæc tria facilè exactéque præstanda tres sunt habitus: nempe, Eubulia, i. e. optima deliberandi ratio, quæ pertinet ad media facilè invenienda; Synesis, i. e. perspicientia in judicando, quæ pertinet ad bene judicandum de iis quæ lege aliquâ definita sunt: Gnome, i. e. sententia, quæ pertinet ad deferendum judicium de iis quæ non sunt lege aliquâ determinata, & tamen in praxin veniunt; in quibus major occurrit difficultas. Solet autem illud etiam discrimen afferri inter Synesin & Gnomen; quòd Synesis sit optima judicandi ratio secundùm leges communes & ordinarias, Gnome verò non item, sed ejus sit judicare secundùm altiora humanæ rationis principia. Ferunt etiam, Gnomen esse rectum judicium, quod non ex rigore legis, sed ex æquo & bono fertur de re propositâ. *Tres virtutes adjunctæ Prudentiæ.* *Eubulia;* *Synesis;* *Gnome.*

§. II. De

§. II. De Juſtitiâ.

Quæſtio I.
Quid ſit Juſtitia.

Juſtitia virtutum omnium præſtantiſſima.

JUſtum Latini ab eo quod *Jus* dicitur appellârunt; à *juſto* verò *Juſtitiæ* nomen deductum eſt. Eſt autem Juſtitia inter virtutes purè morales citra controverſiam prima, non modò ratione objecti, ſed etiam (ut plerique probabiliter arbitrantur) ratione ſubjecti: Cùm enim plerique Temperantiam ac Fortitudinem in infimâ animi parte collocâſſent, ut ſenſitivæ partis motus cohiberent; omnes uno conſenſu Juſtitiam in voluntate poſuere, veluti cæteris virtutibus ſedatiorem, & rationi viciniorem. Quòd autem ratione objecti ſit cæteris præſtantior, ex eo conſtat; quòd juſtitiæ propoſitum eſt, non tam propriis utilitatibus quam alienis commodis conſulere: quod eò præſtantius cenſeri debet, quò eſt difficilius; eò divinius, quò pluribus eſt utilius.

Juſtitiæ duplex acceptio:

1. Eſt autem acceptio *Juſtitiæ* duplex: Altera pro quovis genere virtutis, ſeu pro virtutum omnium cumulo. Ità legimus in ſacris Scripturis paſſim viros probos appellari *juſtos*, & *juſtitiam* pro omni virtute indiſcriminatim accipi; & è contrà, *injuſtos* appellari quoſvis ſceleratos, & *injuſtitiam* pro quolibet genere vitii uſurpari. Unde illud Ariſtotelis ex Agathone, 5. Ethic. 1.

Ἐν ᾗ δικαιοσύνη συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή ἐστι.
Juſtitia in ſeſe virtutes continet omnes.

2. Verùm hæc *juſtitiæ* acceptio impropria eſt, & univerſalior quàm par ſit; neque enim ſic juſtitia ab aliis virtutibus diſtingueretur. Altera igitur magis propria acceptio *juſtitiæ* eſt, pro eo duntaxat genere virtutis quo probè ad alios affecti ſumus: unde omnis juſtitiæ propriè dictæ ſpecies ab Ariſtotele dicitur eſſe πρὸς ἕτερον, i. e. *ad aliud*, ſeu *propter aliud*.

Juſtitiæ deſcriptio.

Itaque Juſtitiam propriè ſumptam deſcribit Ariſtoteles loco citato, *Quâ apti ſunt homines ad res juſtas gerendas;*

gerendas, quâquè justè agunt, & ea optant quæ justa sunt: Sed hæc rudis est justitiæ delineatio. Paulò accuratior est ejusdem à Jurisperitis tradita definitio, ut dicatur, *Constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.* In quâ definitione, per *voluntatem* (ut explicat S. Thomas 2. 2. qu. 58. art. 1.) non est intelligenda ipsa animæ facultas, sed potiùs ipsiusmet facultatis actus, per quem describitur habitus: Sic enim consuetum est optimis autoribus, habitum per actum definire; ut cùm dicit S. Augustinus, *Fides est credere quod non vides.* Additur, *constans & perpetua*; ut intelligas actum illum ab habitu, cujus propria est constantia & perpetuitas, proficisci. Denique, ultimo loco additur, *jus suum cuique tribuendi*; ut distinguatur actus justitiæ ab actibus cæterarum virtutum per proprium ipsius objectum, quod est Jus, sive Quod justum est. Cæterùm quia justitia non est actus propriè sed habitus, posset adhuc aptiùs in hunc modum definiri; nempe, Habitus quo quis perpetuâ & constanti voluntate jus suum cuique tribuit.

Accuratior definitio.

Alia adhuc aptior definitio.

Quæstio II.

Quænam sint partes integrantes justitiæ.

Duo sunt quæ justitiæ munus explent; declinare à malo; & facere bonum: juxta illud Psalmistæ, *Declina à malo, & fac bonum.* Quo loco (ut explicat S. Thomas) *bonum* & *malum* non eodem sensu accipiuntur quo in cæteris virtutibus usurpantur (nam virtutes universæ id commune habent, ut quod bonum rectúmque est consectentur, & malum devitent) sed eo pacto accipienda sunt ut *bonum* idem sit ac *alteri debitum*, *malum* verò, idem quod *alteri noxium.* Itaque *facere bonum*, ut est pars justitiæ, est æquitatem tueri in iis quæ pertinent ad alterum: *declinare* autem *à malo*, est nemini injuriam inferre: Quò spectant illa juris præcepta: *Alterum non lædere*; &, *Suum cuique tribuere.* Ubi cùm audis partem alteram justitiæ esse *à malo declinare*, seu *neminem lædere*;

Justitiæ munus duplex. Psal. 37. 27.

Facere bonum.

Declinare à malo.

cave putes partem istam justitiæ in otio veluti inertem jacere; sed potiùs in quodam affectu voluntatis malum omne alteri pernicioſum repudiantis. Cæterùm dicuntur ista duo partes justitiæ, ſive generalis ſive ſpecialis, integrantes, quia utrumque eorum requiritur ad perfectum actum justitiæ: ità tamen ut illud prius, nempe *declinare à malo*, ſit actus imperfectior, & pars justitiæ veluti materialis ac diſpoſitiva; hoc verò poſterius, nempe *facere bonum*, ſit actus nobilior, & pars justitiæ veluti formalis & completiva.

Quæſtio III.

Quænam ſint partes ſubjectæ ſeu ſpecies juſtitiæ.

Juſtitia duplex: Generalis, Specialis.

JUſtitia in genere duplex eſt, autore Ariſtotele, 5. Ethic. 1. Altera Generalis ſeu Legalis dicitur; altera Specialis & Privata. Illa dicitur quâ quis probè affectus eſt erga alios publici boni gratiâ; hæc verò, quâ quis probè affectus eſt erga alios propter bonum ipſorum proprium: Itaque generalis ſpectat bonum politiæ; ſpecialis, bonum cujuſque: Illa eſt univerſalis quædam obedientia erga omnes leges ſocietatis politicæ; hæc verò, æqualitatis obſervantia in rebus diſtribuendis aut contrahendis: Illa legum præcipuè autoritate ducitur; hæc, magis æqualitate perſonarum. Cui duplici generi Juſtitiæ Jus quoque duplex reſpondet apud Ariſtotelem, 5. Ethic. 2. unum Legale, alterum Æquale. Eôdem ſpectat Juris diſtributio à Juris peritis tradita, in jus Publicum & jus Privatum. Publicum definiunt, quod ad ſtatum Reip. ſpectat; privatum verò, quod ad ſingulorum utilitatem pertinet. Illud eſt objectum juſtitiæ legalis; hoc verò, objectum ſpecialis. Verùm de utroque genere juſtitiæ ſigillatim aliquid dicendum eſt.

Jus item duplex:

Publicum, Privatum.

Juſtitia generalis ſeu legalis cur ſic appellata.

Quæſtio IV.

De juſtitiâ Generali ſeu Legali.

SPecies hæc juſtitiæ tum Generalis cùm Legalis appellatur: Generalis quidem, non quòd ſit ipſa juſtitia

juſtitia in genere (ſic enim non eſſet juſtitiæ ſpecies, oppoſita Speciali) ſed quòd bonum pluribus commune primò & per ſe ſpectet; Legalis verò, quia ad ipſam pertinet æquas leges condere, & conditas obſervare. Et licèt interdum Ariſtoteles videatur innuere, juſtitiam generalem eſſe eandem cum universâ virtute, ſeu cum omnium virtutum cumulo: hoc tamen non debet ſic intelligi, quòd juſtitia legalis ſit omnis virtus, ſed quòd illam omnis virtus comitetur; vix enim quis legalem juſtitiam perfectè poteſt exercere niſi aliarum virtutum ſubſidio roboretur. Adde, quòd objectum per ſe & proprium juſtitiæ legalis, quod eſt Bonum commune, ſit ſimul finis ad quem cæteræ virtutes ultimò referuntur, licèt non ſit proprium illarum objectum. Ubi nota, objectum juſtitiæ legalis non eſſe bonum quodvis pluribus commune, ſed bonum commune totius Reip. idque prout haberi poteſt religiosâ quâdam obſervantiâ eorum omnium quæ jure publico ſancita ſunt: Poteſt enim aliâ ratione bonum commune procreari; ut cùm affectu quodam pietatis parentibus & patriæ ſuccurrimus. Eſt autem juſtitia legalis duplex: altera nobilior, in magiſtratibus, principe, ac præſertim legiſlatoribus; quæ ſpecialiter *Nomothetica* dicitur, i. e. legum conditrix: altera minùs præcipua, in ſubditis; ut in civibus, populo, plebe.

Objectum juſtitiæ legalis.

Juſtitia legalis duplex.

Quæſtio V.

De juſtitiâ ſpeciali.

HAbitum juſtitiæ ſpecialis diſtingui ab habitu juſtitiæ generalis, vel ex ipſius objecto intelligitur, quod eſt jus Æquale, cùm objectum juſtitiæ generalis ſit jus Legale. Ubi per *jus æquale* intelligitur id omne quod juſtum eſt ex æqualitate, quale in commutationibus (venditionibus ſcil. emptionibus, &c.) reperitur: per *jus* verò *legale* intelligitur id omne quod lege, præſertim civili, cautum eſt pro totius

Jus æquale eſt objectum juſtitiæ Specialis.

Reip. bono; cujusmodi sunt ea quæ per leges sumptuarias, & similes statuuntur. Et quidem de istâ speciali justitiâ maximè accipienda est justitiæ definitio in genere tradita & superiùs explicata, nempe, *Constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi*; ubi videntur Jurisconsulti loqui de jure alterius cujusque proprio seu privato.

Ejus duæ species: Distributiva; Commutativa.

Quod spectat ad species seu partes subjectas hujus specialis justitiæ, duæ ab Aristotele, 5. Ethic. 2. non immeritò assignantur; Distributiva nempe, & Commutativa: Quarum illa posita est in distribuendo honore, pecuniis, præmiis & pœnis inter eos qui in civili societate versantur; hæc verò tota in commutationibus, pactis, rebúsque contrahendis consistit: Illa personarum maximè rationem habet; hæc, rerum: Illa imprimis pertinet ad regem & magistratus; hæc verò, ad omnes: Illa pluribus simul jus tribuit; hæc verò, uni duntaxat vel alteri: Denique, illa proportionem seu analogiam geometricam; hæc verò, arithmeticam servat. Cujus ratio est, quòd in distribuendis rebus habenda sit ratio dignitatis & meriti cujusque, ità ut id quod tribuitur sit majus vel minus pro personæ dignitate: at verò in rebus commutandis habenda sit ratio æqualitatis accepti & debiti seu redditi, ità ut id quod redditur sit æquale secundùm proportionem Arithmeticam ei quod est acceptum; in quo locum non habet personæ meritum vel dignitas. Itaque in distributivâ justitiâ comparandæ sunt res cum personis; ex quâ comparatione nascitur Geometrica proportio: in commutativâ verò res inter se computantur, nempe res accepta cum debitâ seu reddendâ aut redditâ; unde nascitur Arithmetica proportio. Et quidem huic duplici justitiæ respondet jus duplex ab Aristotele traditum 5. Ethic. 4. alterum quod vocat διανεμητικὸν, in rebus distribuendis; alterum quod vocat διορθωτικὸν, in contrahendis negotiis positum. Est autem distributiva justitia duplex: altera Remunerativa, quæ hono-

Cur distributiva servet proportionem Geometricam; Commutativa Arithmeticam.

Jus duplex. Justitia Distributivæ duplex.

res

res & magiſtratus, & alia id genus beneficia pro cujuſque dignitate & meritis diſtribuit; altera Punitiva, quæ ſimiliter nocentes ut par eſt ſuppliciis afficit.

Quoniam autem juſtitia commutativa tota eſt in commutationibus poſita; idcirco tam varia eſſe poteſt quàm variæ eſſe poſſunt commutationum voluntariarum ſpecies. Dico *voluntariarum*; quia ſunt commutationes quædam involuntariæ, quæ minùs propriè dici poſſunt commutationes. Voluntariæ commutationes fiunt, cùm res aliqua ex conſenſu utriuſque partis transfertur in alienam perſonam cum ratione debiti. Dico *cum ratione debiti*: ſi enim omnino transfertur abſque ullâ ſpe compenſationis, erit actio Liberalitatis non Juſtitiæ. Poteſt autem aliquid prædicto modo transferri tribus modis generatim; ex quibus exſiſtunt variæ ſpecies commutationum. Primo modo poteſt res omnino non modò quoad uſum ſed etiam quoad dominium transferri acceptâ æquali remuneratione; unde exſiſtunt Venditio & Emptio. Secundo modo poteſt res transferri tantùm quoad uſum: Et quidem ſi uſus gratis concedatur in rebus quæ fructum afferunt, erit Uſusfructus; ſi verò uſus concedatur in rebus quæ non fructificant, dicetur Mutuum ſive Commodatum. Quòd ſi uſus non gratis concedatur, in rebus mobilibus dicetur Locatio; in immobilibus verò, Conductio. Denique, tertio modo poteſt aliquid transferri ità ut nec dominium nec uſus alteri concedatur, ſed tantùm vel ut res apud ipſum conſervetur, ut in Depoſito; vel ut ſatisfiat obligationi, ut in Pignore & Fidejuſſione contingit. His adde ſimplicem Pollicitationem, quam non anteceſſit petitio promiſſionis; Stipulationem, quæ eſt promiſſio præcedente ipſius promiſſionis petitione; Transactionem, quæ ſtipulatio quædam eſt circa rem litigioſam, ſeu in quâ lis præceſſit. Denique pacta omnia, conventiones & contractus innominati pertinent ad juſtitiam commutativam. Porrò, commutationes involuntariæ dicuntur quæ fiunt nobis invitis;

Juſtitiæ commutativæ ſpecies.

Commutationes voluntariæ.

Earum variæ ſpecies.

1,

2,

3.

Commutationes involuntariæ.

tis; ut cùm quis invito domino utitur re, operâ, vel perſonâ alterius; quod contingit aut occultè, aut apertè per vim: indè Furta, Rapinæ, Veneficia, Clades, Contumeliæ, Adulteria, Raptus.

Quæſtio VI.

Quænam ſint partes potentiales juſtitiæ.

Partes potentiales Juſtitiæ:

PArtes potentiales ſeu virtutes annexæ Juſtitiæ ſunt hæ præcipuæ; Religio, Pietas, Obſervantia, Obedientia, Veritas, Gratitudo, Liberalitas, Affabilitas, Amicitia: De quibus ſigillatim aliquid dicendum eſt.

1. *Religio*; Religio eſt Virtus quâ quis rectè afficitur ad Deum colendum & venerandum: Cujus virtutis objectum non tam eſt Deus quàm ipſius Dei cultus, licèt Deus quatenus colendus poſſit aliquo modo dici ejuſdem virtutis objectum. Ubi nota, Sanctitatem & Religionem non niſi ratione diſtingui; quòd *religio* dicatur quatenus homo debitum exhibet famulatum in iis quæ peculiariter pertinent ad cultum Divinum; ut in votis, ſacrificiis, oblationibus, &c. *Sanctitas* autem, quatenus homo non ſolùm hæc ſed etiam aliarum omnium virtutum opera refert in Deum: Etenim ea quæ ad Deum colendum referuntur, habentur *ſancta*. Nota etiam, *pietatem* non rarò tum pro Religione cùm pro Sanctitate indiſcriminatim accipi. Cæterùm religionis actiones nonnullæ propriæ dicuntur, per quas homo immediatè ordinatur ad Deum; ut Oratio, Sacrificium, &c. Nonnullæ minùs propriæ, quæ mediantibus aliis virtutibus exercentur; quo modo *viſitatio pupillorum & viduarum* à D. Jacobo dicitur *religio munda & immaculata apud Deum*. Porrò, actiones religionis propriæ ſunt adhuc duplicis generis: quædam interiores, ut duæ iſtæ, Devotio & Oratio; quædam verò exteriores; nempe Adoratio, Sacrificium, Votum, Juramentum, Adjuratio, Laus. Devotio eſt Actus voluntatis paratæ

Qui differat à Sanctitate.

Pietas.

Qui ſunt præcipui actus Religionis.

Jac. 1. 27.

Actus interni: Externi.

ratæ ad præſtanda ea quæ ad Dei cultum & gloriam ſpectant. Oratio eſt Petitio decentium à Deo. Adoratio eſt, quâ non ſolùm mente, ſed etiam externâ corporis ſignificatione Deo reverentiam exhibemus. Sacrificium latè ſumptum (quod varias ſpecies continet) eſt Oblatio rei alicujus externæ Deo religiosè facta, quâ nos ipſius imperio ſubditos eſſe profitemur. Votum eſt Deliberata promiſſio de aliquo bono Deo facta. Juramentum eſt Aſſumptio Divini nominis ad alicujus rei confirmationem religiosè facta. Adjuratio eſt Invocatio Divini nominis, quâ quempiam deprecando aut compellendo ad aliquid faciendum aut non faciendum inducimus. Laus eſt Aſſumptio Divini nominis in vocali cantu. Et hi ſunt præcipui actus Religionis quæ eſt prima virtus annexa Juſtitiæ. Sequitur Pietas, per quam ſanguine junctis patriæque officium & cultum exhibemus: Quam alii Charitatem malunt appellare, cùm Pietatem ſoli Deo tribuendam eſſe cenſeant. Obſervantia eſt, per quam iis qui dignitate aliquâ præcellunt honorem cultúmque deferimus: quo modo obſervantiam exhibemus viris doctis, probis, & perſonam publicam gerentibus. Obedientia, eſt, quâ voluntas prompta & facilis redditur ad ſuperioris præcepta implenda. Veritas eſt, quâ quis verbis & factis talem ſe demonſtrat qualis in ſe eſt. Gratitudo eſt Virtus quâ iis qui de nobis bene meriti ſunt gratias non ſolum habemus & agimus, ſed etiam cùm poſſumus referimus. Liberalitas dicitur, quâ quis diſpenſat pecunias, & ea quæ pecuniis æſtimantur in bonos uſus ſibi, ſuísque, & aliis. Affabilitas eſt, quâ quis in communi hominum conſuetudine mediocriter & utì decet ſe habet, ſtudétque quantum poteſt omnibus benignè obſequi. Amicitia virtus eſt, quâ aliqui mutuam apertámque benevolentiam habent, & ſe invicem bonis affici volunt. Ex quo intelligere eſt, diſcrimen inter affabilitatem & amicitiam; quòd hæc inter notos duntaxat, illa verò inter quoſvis,

2. *Pietas*;
3. *Obſervantia*;
4. *Obedientia*;
5. *Veritas*;
6. *Gratitudo*;
7. *Liberalitas*;
8. *Affabilitas*;
9. *Amicitia*.

etiam ignotos, cernatur: deinde, quòd hæc in affectu maximè, illa verò in sermone & vitæ consuetudine maximè posita esse videatur. Sed hæc de partibus Justitiæ satis.

Quæstio VII.

De Lege.

CUm justitia circa jus versetur, & justitiæ actus sit jus ipsum reddere, locus hic postulat ut de Jure nonnihil disseramus. Verùm quia summa est Legis & Juris consensio, ut unum absque altero non possit intelligi; præsertim cùm lex sit juris regula, imò sit ipsa juris constitutio: idcirco priùs de Lege dicendum est: De quâ tria explicanda sunt; nempe, Quid sit, Quotuplex sit, & Quomodo obliget.

I. Difficultas; Quid sit Lex.

Quod igitur spectat ad primum; Lex in genere optimè definitur, Rationis ordinatio homini quid agendum quidve non agendum sit ostendens, in commune bonum instituta. Cujus definitionis tres sunt partes explicandæ. Primò igitur dicitur Lex, *rationis ordinatio*; ut intelligas, legem esse opus rationis seu intelligentiæ: Cùm enim proprium sit rationis imperare, sit autem lex recta ratio præcipiendi atque prohibendi; quod ad Imperium pertinet, à ratione ducatur necesse est. Secundò additur, *homini quid agendum sit quidve non agendum ostendens:* Quibus verbis exprimitur ipsius legis munus, quod est jubere bona, vetare mala: simúlque tria quæ ad istud munus necessaria sunt, subindicantur; nempe, legis ipsius æquitas, autoritas, & promulgatio. Æquitas quidem in tantum ad rationem legis pertinet, ut nisi æqua sit non sit lex. Autoritas etiam necessaria est ut aliqua rationis ordinatio vim legis habeat: quare non est cujuslibet, leges condere, sed ejus qui potestatem habeat; nempe vel multitudinis, vel personæ publicæ quæ multitudinis curam gerit. Denique, necessaria est promulgatio seu sufficiens declaratio ejusdem ordinatio..is;

Tria ad legem necessaria:
1. *Æquitas.*
2. *Autoritas.*
3. *Promulgatio.*

dinationis; alioqui non obligat; nec proinde rationem legis propriè sibi vendicat. Tertiò dicitur, *ad commune bonum instituta*; ut scias finem institutæ legis esse bonum societatis humanæ.

II. Quotuplex sit Lex.

Quod spectat ad secundum; Lex universim & latè sumpta, juxta D. Thomam 1. 2. qu. 91. biparti-tò dividi potest; in legem Æternam, & legem Participatam. Lex verò participata juxta eundem tri-partitò dividitur, in Naturalem, Humanam, & Divinam. Ratio prioris divisionis, in æternam & participatam, ex eo petitur, quòd cum lex sit regula & mensura, dupliciter potest esse in aliquo: uno modo, sicut in regulante & mensurante; alio modo, sicut in regulato & mensurato. Est igitur in Divinâ mente tanquam in regulante lex quâ Deus ipse totum hoc universum, ac præsertim rationales creaturas, gubernat ac dirigit. Et quia Divina ratio nihil concipit ex tempore, lex illa sempiterna esse debuit, & quasi ab omni æternitate Divino verbo edicta, & in libro vitæ æternæ sempiternis characteribus descripta. Cúmque omnia quæ Divinæ providentiæ subduntur, à lege illâ æternâ regulentur ac mensurentur; hinc fit, ut omnia aliquâ ratione legem æternam participent: Sed inter cætera creatura rationalis modo quodam excellentiori Divinæ providentiæ subjacet: unde omnis illa lex quâ homines ad finem sive naturalem sive supernaturalem diriguntur, participatio quædam est legis æternæ. Est autem lex participata triplex; nempe, Naturalis, Humana, & Divina: Quarum duæ priores dirigunt hominem in ordine ad finem naturalem; postrema verò, in ordine ad finem supernaturalem.

Æterna, Participata.

Lex participata triplex.

Qui differant lex Naturalis & Humana.

Ut autem intelligas quì differant inter se lex naturalis & humana, sciendum est, quòd quemadmodum eorum principiorum quæ pertinent ad veritatis contemplationem, quæque theoretica dici possunt, alia sunt generalissima & lumine naturali notissima, alia verò minùs generalia & minùs nota, quæ ex generalissimis

liſſimis ut theoreticæ rationis deducuntur: ità eorum principiorum quæ pertinent ad mores & vitæ agendæ rationem, quæque practica dici poſſunt, alia ſunt notiſſima & generaliſſima, in quibus lex naturalis eſt poſita; alia verò minùs nota & minùs generalia, quæ ex illis generaliſſimis vi rationis practicæ deducuntur: in quibus humana lex eſt poſita. Ex quo intelligere eſt, leges humanas non poſſe adverſari naturæ decretis, licèt plerunque ipſæ inter ſe diſſentiant, & publicæ utilitatis causâ interdum immutari poſſint & inflecti; cùm lex naturalis eadum apud omnes ſemper exſiſtat.

Notæ.

Lex humana triplex:

1. Secularis.

2. Eccleſiaſtica.

Cæterùm lex humana eſt duplex: alia ſecularis, ad quam ſpectat jus Gentium & Civile: alia Eccleſiaſtica, ad quam ſpectat jus Canonicum. Lex ſecularis (quæ vulgò civilis appellatur) ea eſt quæ à poteſtate ſeculari eſt inſtituta: nimirum, ab Imperatore, Rege, vel alio Principe, vel etiam à Republicâ, Magiſtratu, aut aliquâ communitate: Eccleſiaſtica verò, quæ ab eccleſiaſticâ poteſtate inſtituta eſt; nimirum, à Concilio, Papâ, Epiſcopo, vel alio Prælato. Dicitur alio nomine Canonica, i. e. regulativa: *Canon* enim idem eſt quod *regula.*

Divina lex duplex, Vetus & Nova.

In lege Divinâ quædam ſunt de jure naturali: Quædam de jure poſitivo.

Quod ſpectat ad legem Divinam quatenus à merè naturali & humanâ diſtinguitur, definiri poteſt, ea quæ à Deo hominibus eſt revelata, ut per eam ad finem ſupernaturalem homines dirigerentur: Eſtque ea duplex; altera vetus, altera nova. Illa à Deo per Moſen Iſraelitico populo, hæc verò per Chriſtum omnibus hominibus eſt ad ſalutem promulgata. Porrò, utraque continet quædam præcepta quæ dicuntur de jure naturali, quia licèt à Deo ſint revelata, poſſunt tamen ab hominibus naturali lumine percipi: ut in Veteri Lege, præcepta Moralia Decalogi: & in Novâ permulta ſunt quæ ad mores pertinent: quædam etiam quæ dicuntur de jure poſitivo, quæ non potuiſſent hominibus niſi per revelationem innoteſcere: hujuſmodi fuerunt in V. T. præcepta Cæremonialia,

monialia, & pleraque Judicialia: in Evangelio verò, præcepta Fidei & Sacramentorum. Sed hæc ſatis de diviſione legum.

III. Difficultas erat de obligatione legum. Tenendum igitur eſt, Legem æternam non obligare niſi quatenus per legem participatam innoteſcit: deinde, Legem naturalem, & Divinam quæ dicitur de jure naturali, obligare omnes, nec aliâ egere promulgatione præter eam quæ ſit per lumen naturale, quod eſt omnibus à naturâ congenitum. Quod verò ſpectat ad legem humanam, ſive Politicam ſive Eccleſiaſticam, non obligat niſi ſit promulgata, deinde uſu recepta, non derogata per contrariam conſuetudinem, nec invincibiliter ignorata. Lex verò Divina, præſertim Evangelica quæ eſt de jure poſitivo, ubi primùm innoteſcit, obligat, & ſola invincibilis ignorantia excuſat ab ipſius obſervatione. Cæterùm licèt naturalis & Divina frequenter obligent ad mortale, non tamen ſemper: humana verò tunc obligat ad mortale, cùm talis eſt intentio legiſlatoris & innoteſcit: deinde, cùm res quæ jubetur vel vetatur, eſt magni momenti; denique, cùm graves pœnæ violantibus indicuntur.

III. Quomodo lex obliget: Æterna: Naturalis: Humana; Divina.

Quæſtio VIII.
De Jure.

DE Jure tria ſunt breviter explicanda: primò, Quotuplex ſit acceptio *juris*; ſecundò, Quid ſit jus propriè dictum; tertiò, Quotuplex ſit jus propriè dictum.

Quod igitur ſpectat ad primum, nomen *Juris* eſt valde ambiguum: Primùm enim valdè impropriè accipitur pro loco ubi jus dici ſolet; ut cùm dicitur aliquis *in jus trahi*. Secundò, pro poteſtate ſeu autoritate aliquâ; ut cùm dominus dicitur *habere jus in ſervos*. Tertiò, pro legum omnium coacervatione: quo modo *juris* nomen accipitur in hoc vocabulo *Jurisprudentia*; quæ idcirco definitur, Legum omnium peritia.

I. Difficultas. Quæ ſint juris acceptiones: 1, 2, 3.

4. peritia. Quartò, pro lege quâlibet juſtâ: quo modo accipi poteſt *Jus*, cùm dividitur in Naturale, Gentium, & Civile; item, cùm dividitur in jus Divinum & Humanum; item, in jus Civile & Canonicum. Quintò, *jus* maximè propriè accipitur Materialiter quidem pro rebus ſeu actionibus æquis & juſtis: quo modo dicimus jus eſſe *alteri debitum reddere*; & ipſum etiam debitum quod redditur, *jus* appellamus: Formaliter verò, pro æquitate ipsâ quæ reperitur in rebus & actionibus juſtis, præſertímque in rerum commutatione & diſtributione, quæque etſam in rebus dandis, accipiendis vel diſtribuendis ab æquo judice ponitur, aut quopiam homine juſto ſervatur: quo modo in iſtis loquendi formulis uſurpatur, cùm dicitur quis *jus ſtatuere, jus poſtulare, jus dicere, jus ſervare, jus reddere.*

5. Jus *Materialiter:*

Formaliter.

II. *Quid ſit jus.* Quod ſpectat ad ſecundam difficultatem; Jus in hâc poſtremâ acceptione formaliter ſpectatum, eſt Relatio quædam æqualitatis & proportionis inter meritum & debitum, ſive meritum illud ſit rei traditæ, vel pacti, ut contingit in rerum commutatione; ſive ſit facti, ut contingit in actionibus quibus præmium vel ſupplicium ex lege debetur. Ubi per *meritum* intelligimus id omne pro quo aliquid jure exigitur; per *debitum* verò, id omne quod pro merito tribui debet. Ex quo intelligis, jus idem eſſe realiter cum debito, quatenus debitum eſt æquale merito.

Jus *eſt idem reipſa cum* debito.

Quomodo ex lege & facto jus naſcatur. Ut autem intelligas quomodo verum ſit quod dicitur, *jus ex lege & facto naſci*; ſciendum eſt nobiliſſimum illum actum juſtitiæ qui à perſonâ publicâ, nempe judice, exercetur, comparari poſſe demonſtrativo ſyllogiſmo: In quo lex tenet locum majoris propoſitionis; Factum verò minoris, denique Jus concluſionis: ut patet in hoc ſyllogiſmo,

III. *Quotuplex ſit Jus.*

Omnis homicida puniri debet: en lex!
Atqui Milo eſt homicida: en factum!
Ergò puniatur Milo: en jus!

Quod ſpectat ad tertiam difficultatem; Cùm unicuique

cuique legi *jus* ſuum correſpondeat (eſt enim lex juris conſtitutiva) hinc fit *jus* eodem ferme modo dividi ſoleat quo Lex ipſa. Eſt autem tradita à Jurisperitis hæc juris diviſio, in Publicum & Privatum. Illud dicitur quod ad ſtatum totius reipub. pertinet, ſpectátque ad juſtitiam legalem: hoc verò ad ſingulorum utilitatem pertinet, ſpectátque ad juſtitiam ſpecialem. Rurſus jus privatum triplex aſſignatur; nempe, jus Naturale, Gentium, & Civile: Primum definiunt, quod natura omnia animalia docuit; alterum verò, quod naturalis ratio inter omnes homines conſtituit; tertium denique, quod quiſque populus ſibi conſtituit. Jus autem civile aut ſcriptum eſt aut non-ſcriptum: Scriptum dici poteſt quod aut Lege ſtatuitur, aut plebiſcito, aut Senatus conſulto, aut Principum placitis, aut Magiſtratuum edictis, aut reſponſis Prudentium; non ſcriptum verò, quod ab anteceſſoribus traditum ſolâ conſuetudine firmatum eſt.

Publicum: Privatum.

Quod triplex; Naturale, Gentium, Civile.

Civile duplex: Scriptum, Non-ſcriptum.

Eſt etiam aptiſſima juris diviſio in Naturale & Poſitivum: Illud dicitur quod eſt à naturâ, omnibúsque naturali lumine innoteſcit: Poſitivum verò, quod lege aliquâ expreſsâ poſitum eſt, nec niſi voce aut ſcripto promulgatum hominibus innoteſcit: Eſtque iſtud duplex; nempe Divinum, & Humanum: Illud à Deo immediatè, hoc ab hominibus conſtitutum. Rurſum, Divinum eſt vel vetus vel novum, quod veteri vel novo teſtamento continetur: Humanum verò, aut Civile eſt, quod à poteſtate ſeculari; aut Canonicum, quod à poteſtate eccleſiaſticâ poſitum eſt.

Alia juris diviſio.

§. III. De Fortitudine.

Quæſtio I.

Quid ſit Fortitudo.

Fortitudo Temperantiam anteit.

FOrtitudo & dignitatis & naturæ ordine temperantiam præcedit. Quantò enim præſtantius eſt, honeſta aggredi, quàm turpia refugere; & quantò majoris

majoris est animi, fortiter dolorem sustinere, quàm à voluptate abstinere, tantò fortitudo temperantiæ præstat: Et sicut bonum malo naturâ prius est: sic prius est, bonum velle aggredi, quod est fortitudinis; quàm à malo recedere, quod est temperantiæ. Neque enim à malo deflectimus nisi alicujus boni gratiâ: & quamvis fuga mali prosecutionem boni ordine exsecutionis antecedat, non tamen ordine intentionis.

Fortitudo dupliciter accipitur.

Ut autem intelligas in quo posita sit vis & ratio fortitudinis, notandum est, *fortitudinem* dupliciter accipi: Primò quidem, pro omni animi firmitate quæ in cujuslibet virtutis actione reperitur: quo modo non est virtus à cæteris distincta, sed potiùs conditio ad omnem virtutem requisita. Altero modo accipitur *fortitudo* prout significat specialem quandam animi firmitatem in suscipiendis periculis laboribúsque perferendis: quo modo est specialis virtus, definiturque ab Arist. 2. Ethic. 7. & 3. Ethic. 6. *Mediocritas circa metum & audaciam.* Ad cujus definitionis intelligentiam notandum est, *metum* & *audaciam* dupliciter accipi; primò quidem pro vitiis extremis, inter quæ media consistit fortitudo; altero modo, pro passionibus appetitûs irascibilis, quo modo accipiuntur in supradictâ definitione. Notandum est præterea, virtutem circa aliquid versari tribus modis: 1. tanquam circa aliquid fugiendum; quo modo dici potest fortitudo saltem impropriè versari circa Metum & Audaciam in priori acceptione: 2. tanquam circa aliquid dirigendum ac temperandum; quo modo fortitudo dicitur magis propriè versari circa Metum & Audaciam in posteriori acceptione: 3. tanquam circa aliquid amplectendum; quo modo fortitudo dicitur etiam propriè versari circa Labores, Dolores, & Pericula.

1.

2.

Fortitudinis definitio.

Triplici modo dicitur virtus circa aliquid versari.

Quæstio II.

Quinam sint fortitudinis actus.

Duo actus fortitudinis: Sustinere & Aggredi.

FOrtitudinis actus duo sunt præcipui; nempe, Sustinere, & Aggredi. Cùm enim fortitudo circa

ca audaciam & timorem verſetur; timorem reprimit, difficultatem ſuſtinendo; audaciam verò, periculum cautè aggrediendo, moderatur. Ex his autem duobus præſtantior eſt ſuſtinentia quàm aggreſſio; ut docet Ariſtoteles 3. Ethic. 9. & D. Thomas 2. 2. qu. 123. art. 6. Etenim magis arduum eſt, timorem reprimere, quod fit ſuſtinendo; quàm audaciam refrænare, quod aggrediendo fit: Nam ipſum periculum, quod eſt objectum audaciæ & timoris, cùm ex ſe conferat aliquid ad reprimendam audaciam, nihil juvat ad cohibendum, ſed potiùs confert ad augendum timorem. *Præſtat ſuſtinere quàm aggredi.*

Porrò, inter ſpeciales actus fortitudinis, principem locum obtinet apud Chriſtianos Martyrium. Nam fortitudinis eſt, firmare animum in bono contra timorem; Martyr autem firmatur in bono fidei & religionis contra timorem rei omnium acerbiſſimæ maximéque formidoloſæ, videlicet mortis. Quòd ſi objicias, Martyrium videri potiùs actum Charitatis quàm Fortitudinis, juxta illud Joan. 15. 13. *Majorem hâc dilectionem nemo habet, quàm ut animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis*: reſpondet D. Thomas, 2. 2. q. 124. art. 2. ad 2. *Martyrium eſſe actum* utriuſque virtutis: *charitatis* quidem, *ut imperantis*; *fortitudinis verò, ut elicientis*: *Charitas enim inclinat ad actum martyrii ſicut primum & principale motivum per modum virtutis imperantis*; *fortitudo autem, ſicut motivum proprium per modum virtutis elicientis.* Cenſetur autem actus aliquis eſſe ejus virtutis proprius à quâ elicitur. Cùm tamen ab utrâque virtute procedat Martyrium, hinc fit ut utriuſque ſit manifeſtativum; & quidem maximè charitatis, juxta illud Joann. 15. *Majorem*, &c. eò quòd tantò magis oſtenditur quiſquam perſonam aliquam amare, quantò pro eâ rem magis amatam contemnit, & magis odioſam diligit: at martyr Divini amoris causâ vitam propriam contemnit, & mortem cum acerbiſſimis doloribus conjunctam libentiſſimè amplectitur. *De Martyrio.* *Object.* *Reſp.*

Quæſtio

Quæstio III.

Quænam sint partes fortitudinis.

Species Fortitudinis nullæ. Quatuor illi annexæ:

PArtes fortitudinis subjectæ seu species nullæ assignantur, quia virtus hæc versatur circa materiam valde specialem, quæ plures virtutum species constituere nequit. Partes verò integrantes (quæ sub aliâ consideratione *potentiales* appellantur) quatuor sunt: nempe, Fiducia seu Magnanimitas; Magnificentia; Patientia, ad quam spectat Longanimitas; & Perseverantia, ad quam pertinet Constantia: Quæ ex duplici actu fortitudinis, nempe *aggredi* & *sustinere*, colliguntur: nam duæ ex illis priores ad aggrediendum, duæ verò posteriores ad sustinendum desiderantur. Ad aggrediendum duo sunt necessaria: Quorum unum pertinet ad animi præparationem; ob quam ponitur Fiducia seu Magnanimitas, quâ quis parato promptóque animo est ad res arduas & difficiles aggrediendas: Alterum pertinet ad operis effectionem, nimirum ut animus in re quam semel aggressus est non succumbat, sed semper generosè & magnificè (ut ità loquar) se gerat in operando; ideóque ad magnanimitatem addi debet Magnificentia. Et si quidem hæ duæ virtutes ad materiam peculiarem fortitudinis, nempe ad mortis pericula, referantur, erunt partes integrantes fortitudinis; quia sic ipsam fortitudinem quasi integrant & componunt: quòd si ad alias referantur materias in quibus difficultas minor est, ut ad Sumptus & Honores, tunc erunt partes fortitudinis potentiales; sic enim non includunt totam fortitudinis vim, & tamen ad perfectum illius habitum exiguntur. Ad sustinendum verò duo similiter desiderantur: Alterum, nè animus nimio impendentis mali timore consternetur; quò spectat Patientia (cui adjungitur Longanimitas, quâ quis res magnas quæ procul absunt exspectat:) cùm enim diuturna rei magnæ exspectatio tristitiam afferat, juxta illud Sapientis, Prov. 13. 12. *Spes quæ differtur affligit animam,*

1. Fiducia seu Magnanimitas;

2. Magnificentia;

3. Patientia;

mam, ad eam æquanimiter ferendam patientia deſideratur. Alterum quod ad ſuſtinendum requiritur, eſt, nè ex diuturnâ rerum moleſtarum perpeſſione animus ægritudine elidatur; quò ſpectat Perſeverantia: cui adjungitur Conſtantia, quâ munimur ut difficultates ex aliquibus externis impedimentis ſubortas exſorbeamus. Quod autem diximus de duabus virtutibus requiſitis ad aggrediendum, idem ſentiendum de duabus iſtis virtutibus neceſſariis ad ſuſtinendum, Patientiâ inquam & Perſeverantiâ; Illas ſcilicet, quatenus ſpectant ad materiam peculiarem fortitudinis, eſſe partes ipſius integrantes; quatenus autem circa alias materias minùs arduas verſantur, eſſe partes ejuſdem potentiales, ab ipsâ quidem diſtinctas, eidem tamen conjunctas. Lege D. Thomam, 2. 2. qu. 128.

4. *Perſeverantia. Iſtæ virtutes dici poſſunt non tantum partes integrantes Fortitudinis, ſed etiam potentiales.*

§. IV. De Temperantiâ.

Quæſtio I.

Quid ſit Temperantia; & quodnam ejus objectum.

TEmperantia dici poteſt quælibet virtus quatenus in quovis animi motu modum ſervat: Verùm ſpecialiter & magis propriè accipitur pro eâ tantùm virtute quæ in moderandis voluptatibus eſt poſita. Quare non malè ab Ariſtotele 3. Ethic. 10. definitur, *Mediocritas circa ſenſuum, ac præſertim tactus guſtusque, voluptates.* Quæ deſcriptio ut facilius intelligatur, notandum eſt, ſicut fortitudinis ità quoque temperantiæ triplex objectum aſſignari: nempe, Fugiendum; quod maximè eſt intemperantia, aut ſi mavis, nimius cibus, potus, &c. Dirigendum; quod eſt voluptas, imprimis ſenſuum, & naturalis earum rerum cupiditas & appetitio: denique, Expetendum; nempe, moderatus cibus, potus, & cætera ejuſmodi, quæ pertinent tum ad individui cùm ad ſpeciei conſervationem. Cæterùm ex ſupradictâ deſcriptione intelligis, temperantiam non verſari propriè circa voluptates quaſlibet, ſed circa voluptates corporis duntaxat, præſertimque eas quæ ad guſtum & tactum

Temperantiæ deſcriptio.

Objectum triplex.

ctum pertinent; quales ſunt quæ ex potu, cibo & rebus venereis capiuntur (ſunt enim iſtiuſmodi voluptates eò cæteris majores quò ſunt naturæ conjunctiores, utpote quæ vel ad individui vel ad ſpeciei conſervationem pertineant;) licèt non ſit negandum, alias etiam aliorum ſenſuum voluptates ad hanc ſpecialem virtutem per ſe etiam pertinere, ſed non tam proprié.

Quæſtio II.

Quænam ſint partes temperantiæ.

Temperantiæ partes Subjectivæ quatuor;

CUm tria partium genera in quâlibet virtute ut plurimùm reperiantur, ſubjectivæ, integrantes, & potentiales; quod ſpectat ad partes ſubjectivas hujus virtutis, quatuor numerantur: nempe, Abſtinentia, Sobrietas, Caſtitas, & Pudicitia: Quarum duæ priores circa ea quæ ad victum, duæ verò poſteriores circa ea quæ ad generationem pertinent, occupantur: & quidem Abſtinentia circa cibum, Sobrietas circa potum, Caſtitas (quæ eſt triplex, nempe Virginalis, Vidualis, & Matrimonialis) circa uſum rei venereæ, pudicitia circa venereorum ſigna qualia

Integrantes duæ;

ſunt aſpectus, oſcula, &c.) verſatur. Partes integrantes duæ ſunt; Verecundia, & Honeſtas: Quarum illa à turpibus & inhoneſtis cupiditatibus retrahit; hæc

Potentiales quatuor.

verò ad ea quæ decant allicit. Denique, partes potentiales quatuor præcipuæ numerantur à S. Thomâ 2. 2. qu. 143. art. 1. nempe, Continentia, Clementia, Humilitas, & Modeſtia: Quarum prima eſt, quâ reſiſtimus pravis & effrænatis libidinibus; ſecunda, quâ ſuperiores erga ſubditos facillimè placantur; tertia, quâ æquales inter ſe facillimè conciliantur; quarta, quâ nihil plus æquo dicitur, deſideratur, agitur. Cæterùm ad hanc revocari poſſunt, Moderatio, quæ corporis geſtum temperat; Eutrapelia, quæ in jocis & ludis modum ſervat; Ornatus, qui corporis veſtitum moderatur; denique Simplicitas, quæ nimiæ in hiſce rebus inquirendis & concinnandis ſolicitudini modum ponit. Sed hæc de quatuor virtutibus Cardinalibus breviter pro noſtro inſtituto dicta ſint.

Tertia

Tertia Disputatio hujus Tractatûs:

De Vitiis & Peccatis.

Quæstio I.

Quid sint Vitium & Peccatum.

QUoniam contrariorum eadem est disciplina, idcirco ratio doctrinæ postulat, ut quia de Virtutibus hactenus diximus, deinceps quoque de Vitiis & Peccatis disseramus: De quibus primùm illud occurrit explicandum; Quid sint. Sciendum igitur est, *vitium*, *peccatum*, & *malitiam* distingui: quòd *vitium* sit habitus; *peccatum* verò, actus; & *malitia*, aliquid consequens ad utrumque; nempe utriusque deformitas: licèt hæc vocabula nonnunquam indiscriminatim usurpentur. Secundò notandum est, cùm malum sit triplex, Naturale, Artificiale, & Morale; Vitium & Peccatum hìc dici mala in genere morum: licèt defectus qui in rebus naturalibus & artificiosis reperiuntur, nonnunquam *vitia* nominentur. Tertiò notandum est, malum in genere morum posse dici tripliciter: nempe, vel Denominativè tantùm; quo modo lingua maledici *dolosa* seu *perversa* dicitur: vel Efficienter; quo modo voluntas peccatoris *iniqua* dicitur: vel denique Formaliter: Et hoc postremo & maximè proprio modo tum vitia cùm peccata dicuntur moraliter mala; quia nempe in habitibus & actibus inordinatis duntaxat reperitur formaliter deformitas seu malitia moralis: at verò in voluntate seu libero arbitrio non nisi causaliter inest ejusmodi deformitas; quia nempe ipsa causa est cur peccemus; aut certè per aliud, nempe ratione habituum & actuum vitiosorum qui in ipsâ formaliter insunt. His positis, potest definiri vitium quatenus opponitur virtuti, Habitus electivus à mediocritate deflectens. Sicut autem virtutum sic etiam viciorum pro-

Nota 1.

2. *Malum triplex.*

3. *Malum tripliciter dicitur.*

Vitii descriptio.

prìa ſedes eſt ſola voluntas, ſi modò vitia Prudentiæ oppoſita excipias? Cùm enim vitia virtutibus ſint contraria, ea autem ſit contrariorum natura ut in eodem ſubjecto ineſſe & ab eodem ſeſe viciſſim expellere apta ſint; hinc fit, ut idem ſit virtutum & vitiorum oppoſitorum ſubjectum in quo ſunt. Et ſicut bonis habitibus in voluntate reſidentibus alii in appetitu ſentiente reſpondent, ſic exiſtimandum eſt de malis ſeu vitioſis. Peccatum verò aut eſt actus indebitus, cujuſmodi eſt omne peccatum actuale Commiſſionis; aut omiſſio actûs debiti, quod dicitur peccatum Omiſſionis; aut ſaltem carentia juſtitiæ debitæ, quod eſt peccatum Originale: Poteſt autem in genere definiri, Voluntarium quid recedens à Divinâ regulâ. Verùm prætermiſſo peccato originali, cujus conſideratio pertinet ad Theologum; & etiam peccato omiſſionis, quod minùs notum eſt; quod ſpectat ad peccatum commiſſionis (quod eſt notius) poteſt ſic definiri, Actus voluntarius recedens à Divinâ regulâ. Dicitur *actus*, ut diſtinguatur primùm à Vitio, quod eſt habitus; deinde, à Malitiâ, quæ eſt ſola carentia rectitudinis in actu vel habitu; denique, à peccato Originali, & ab Actuali quod dicitur Omiſſionis, quæ omnia non conſiſtunt in actu. Additur, *voluntarius*, i. e. à voluntate deliberatâ elicitus vel imperatus: Quare quod nec in noſtrâ voluntate nec à noſtrâ voluntate eſt, peccatum non eſt: imò quod à voluntate eſt abſque deliberatione, peccatum non eſt; neque enim tunc eſt in noſtrâ poteſtate. Subjungitur, *recedens à Divinâ regulâ*; ut intelligas, ad rationem peccati pertinere defectum quendam qui dicitur carentia rectitudinis debitæ, ſive receſſus à Divinâ regulâ. Ubi per *Divinam regulam* intelligimus quodvis præceptum obligans, ſive à Deo immediatè ſive ab eodem mediatè, h. e. mediante naturali lumine vel prudenti hominum conſilio, derivetur: Ejuſmodi enim præcepta ſunt regulæ humanarum actionum, à quibus cùm deſciſcunt, tunc debitâ rectitudine carent, dicuntúrque vitioſæ.

Peccati deſcriptio.

Definitio peccati Commiſſionis.

Carentia rectitudinis debitæ.

Quæſt.

Quæstio II.

Quænam sit vitiorum ac peccatorum origo.

SEnsus propositæ quæstionis est, Quænam sit vera & propria causa cur in actibus aut etiam habitibus humanis malitia sive deformitas moralis reperiatur: Ex quo intelligis, non hìc tam quæri causam vitiorum aut peccatorum efficientem, quàm deficientem, ut ità loquar. Respondetur, Veram & solam ejusmodi causam esse liberum hominis arbitrium: quod quia finitum & creatum est, ac proinde ex nihilo oriundum, idcirco nihil particeps, proindéque defectibile & labile esse potest; omnis enim defectus participatio quædam nihili est: Quò fit ut omnis creatura naturâ suâ sit peccabilis, tum quia ex nihilo est, tum quia suarum actionum regula esse non potest, utpote æternæ legi subdita. Inter creaturas autem sola rationalis est moraliter peccabilis. Et quamvis DEUS dici possit causa ipsius habitûs aut actûs qui dicitur vitiosus, quoad substantiam (ut loquuntur) non tamen dici potest ipsius causa quoad deformitatem; ideóque dici non potest causa vitii aut peccati, quia vitium & peccatum ut sic includunt deformitatem. Et quamvis Deus justis de causis permittat mala, non tamen autor mali dici potest, ut fusè probatur à Theologis.

Quæst. explicatur.

Eidem redi spondetur.

DEUS nequit dici causa peccati.

Quæstio III.

An vitium sit contra naturam.

NOtandum est, licèt natura hominis reverà una sit, ratione tamen duplicem constitui; alteram animalem seu sensitivam, alteram rationalem seu intellectivam: hominémque secundùm naturam sensitivam propendere ad bonum sensibile, quod aliquando distat ab honesto aliquando verò non; secundùm verò naturam intellectivam inclinari ad bonum rationale & honestum. Quo posito, ad quæstionem propositam respondeo sequentibus conclusionibus.

Natura hominis, ratione duplex.

1. *Conclusio;* I. Concluſio; Certum eſt, vitium eſſe contra naturam hominis rationalem: vitium enim per ſe inclinat ad actum vitioſum; atqui omnis actus vitioſus ut ſic à rectâ deflectit.

2. *Concluſio;* II. Concluſio; Dici poteſt, aliquâ ratione vitium eſſe ſecundùm naturam hominis ſenſitivam; non quòd homo per naturam ſenſitivam inclinetur ad peccatum formaliter, ſed quia per ipſam fertur per ſe in bonum ſenſibile, quod ut plurimùm repugnat honeſtati; licèt non feratur in ipſum quatenus repugnans eſt honeſtati.

3. *Concluſio;* III. Concluſio; Abſolutè & ſimpliciter vitium eſt contra naturam hominis, quia repugnat naturali inclinationi hominis ut homo eſt. *Probatur.* 1. Probatur; Quia naturalis inclinatio hominis ut homo eſt, ea eſt quæ fit ſecundùm rectam rationem; nihil enim magis competit homini ut homo eſt quàm recta ratio: at verò inclinatio quæ eſt ſecundùm rectam rationem fit ſemper in bonum honeſtum, vitium verò inclinat per ſe in bonum delectabile, quod repugnat tali bono: quare vitium abſolutè & ſimpliciter eſt contra naturam hominis. 2. Adde, quòd appetitus rationalis habet naturalem inclinationem ad virtutem; ideóque omnes qui ſunt ſanæ mentis virtutem laudant: at verò quædam eſt in appetitu ſentiente inclinatio ad obediendum appetitui rationali tanquam ſuperiori; ideóque talis appetitus in homine dicitur ab Ariſtotele 1. Eth. 13. *aliquo modo rationis particeps*: ergò totus homo, abſolutè & ſimpliciter loquendo, inclinatur ad virtutem; ideóque vitium virtuti per ſe oppoſitum erit abſolutè contra naturam hominis. *Nota,* Nota tamen, quòd quamvis appetitus ſentiens naturaliter inclinetur ad obediendum rationi, quia tamen propenſiùs inclinatur in bonum ſenſibile, quod rectæ rationi ut plurimùm adverſatur, hinc fit ut poſterior hæc inclinatio priori præponderet. Quòd autem tanta ſit vis appetitûs ſentientis ut ſenſibilium bonorum blandimentis allectus ſuperiorem appetitum ſecum trahat ſæpiſſimè, oritur

ex

ex miserâ conditione naturæ lapsæ post peccatum primorum parentum.

Quæstio IV.

Quænam sit propria peccati differentia.

CUm duo in peccato considerari possint: alterum quod est positivum, viz. actus voluntarius circa objectum delectabile; alterum quod est privativum, viz. carentia rectitudinis debitæ: illud dicitur à Theologis, Conversio ad creaturam; hoc verò, Aversio à Deo. Hoc posito, quæstio est, A quonam petatur propria peccati differentia, an ab eo quod in ipso positivum est, an verò ab eo quod privativum est. Rejectis igitur de re propositâ pugnantibus sententiis, tota controversia videtur in hunc modum posse dirimi. *Duo in peccato considerandа: Aversio à Deo; Conversio ad creaturam.*

I. Conclusio; Peccatum in genere ut peccatum, videtur maximè constitui per id quod in ipso privativum est; ità ut quod in eo positivum est sit veluti materiale, id verò quod privativum est sit formale: Unumquodque autem maximè per id constituitur quod in ipso formale est. Hinc verè dicitur peccatum esse *nihil*; ipsa enim actûs voluntarii malitia privatio est, proindéque nihil est. *1. Conclusio;*

II. Conclusio; Species peccatorum constituuntur ac distinguuntur inter se per proprias ac speciales differentias: quæ differentiæ partim positivæ, partim privativæ sunt. Namque specialia peccata habent quòd sint speciales quidam actus, idque penes speciales ordines ad objecta; & præterea habent suos speciales defectus, idque penes speciales regulas à quibus deficiunt peccata. Quo fit ut unumquodque speciale peccatum constituatur tale, proindéque ab alio distinguatur, per quid positivum, nempe per specialem ordinem ad suum objectum; & etiam per aliquid privativum, nempe per specialem recessum à Divinâ regulâ: v. gr. Crapula & Ebrietas, quæ sunt species Gu- *2. Conclusio; Differentiæ peccatorum partim positivæ partim privativæ sunt. Nota.*

læ, positivè inter se distinguuntur per diversa objecta; nempe, quòd crapula sit circa cibum, ebrietas verò circa potum: & præterea differunt privativè, quòd in utrâque sit recessus à distinctis & specialibus præceptis Temperantiæ.

Quæstio V.

Utrum habitus vitiosus possit fieri bonus; & è contra.

Pars affirmans Scoti. PArtem affirmantem amplectitur Scotus, asserens unum eundémque habitum modò virtutem modò vitium esse posse: Quod videtur hoc exemplo confirmari; Si aliquis qui obtinuit habitum abstinendi à cibo ob Mahometicam superstitionem ad Christianam fidem convertatur, & ob veri Dei cultum à cibo abstineat, ex illo eodem habitu sentiet promptitudinem facilitatémque ad actus temperantiæ; ac proinde idem habitus qui erat antea vitiosus ob pravum finem, nunc ex fine honesto atque ex conformitate ad legem Dei & rectam rationem fiet studiosus: & è contrà, si quis à fide ad Mahometicam superstitionem se conferat. Verùm tenendum est, Vitium non posse mutari in virtutem; nec è contrà: eò quòd vitium est habitus per se inclinans ad actum malum, virtus verò ad actum bonum. Itaque habitus illi abstinendi in Mahometano non tantùm inclinat ad abstinentiam à cibo, sed ad abstinentiam cum circumstantiis quæ per se actum illum dehonestant: è contrà, habitus temperantiæ in Christiano inclinat ad abstinentiam cum circumstantiis quæ actum illum perfectè cohonestant.

Pars negans probabilior.

Ad rationem partis affirmantis responsio. Ad exemplum allatum respondetur, In Mahometano, præter habitum illum superstitiosum naturâ suâ malum, quo voluntas inclinatur ad superstitiosè abstinendum, esse alium subordinatum habitum in appetitu sentiente, quo reprimitur effrænata cibi appetitio, qui ex se neque bonus neque malus est. Et sic respondemus, Facilitatem abstinendi in eo qui conversus

versus esset ad fidem, oriri ex isto habitu subordinato qui potest virtuti subservire non secùs ac vitio; non autem ex illo vitioso qui in superiori animi parte, nempe voluntate, residebat.

Quæstio VI.

An actus vitiosus sit pejor habitu.

Duplici conclusione quæstio proposita explicatur.

I. Conclusio; Actus vitiosus absolutè & simpliciter est pejor habitu. Cùm enim in rebus moralibus bonitas & malitia ex fine præsertim peti soleant; actus autem sit finis propter quem est habitus: hinc fit ut malitia habitûs dependeat ex malitiâ actûs; & certè idcirco habitus dicitur vitiosus quia inclinat ad actum vitiosum. Jam verò propter quod unumquodque tale, & illud magis tale: quare cùm habitus sit vitiosus propter actum vitiosum ad quem refertur, certè ipse actus erit per se & absolutè deterior habitu. Adde etiam, quòd habitus non sunt tam voluntarii quàm actus; ideóque non habitus sed actûs propriè merentur vel demerentur, & ex consequenti præmiantur etiam vel puniuntur. *1. Conclusio; probatur, 1.* *2.*

II. Conclusio; Habitus vitiosus secundùm quid est pejor actu: Tum quia ejusmodi habitus potestate plures actus malos continet ad quos inclinat: Tum quia difficiliùs deponitur habitus vitiosus quàm actus; Tum quia plures actus per quos comparatus fuerit præsupponit. Si objicias, *Peccatorem* sic appellari ab habitu; *peccantem* verò ab actu: & tamen in Sacris literis *peccatores* tanquam omnium teterrimos haberi. Respondeo, *Peccatorem* non tantùm propter habitum sed etiam propter actus frequenter repetitos sic appellari. *2. Conclusio; probatur 1, 2, 3.* *Object.* *Resp.*

Quæstio

Quæstio VII.

An vitium simul cum virtute esse possit.

1. Conclusio; PRima Conclusio; Habitus & actus vitiosi directè oppositi actibus propriis virtutum infusarum, non possunt simul esse cum ejusmodi virtutibus: v. gr. Infidelitas, vel actus Infidelitatis, non potest simul esse in eodem homine cum habitu Fidei: idémque dicendum de habitibus & actibus directè oppositis tum Spei cùm Charitatis: Est enim nimia illorum inter se contrarietas, ità ut se mutuò in instanti perimant; ut fusè docent Theologi. Quo fit, ut peccatum mortale nunquam cum gratiâ esse possit.

2. Conclusio; II. Conclusio; Actus moralis vitiosus potest esse simul cum habitu virtutis oppositio: & è contrà, actus virtutis simul cum oppositio habitu vitioso. Utrumque

probatur. experientiâ satis patet: Prius quidem, in probis hominibus; qui in peccata nonnunquam incidunt: Posterius, in improbis; qui quosdam virtutum actus interdum exercent: & etiam in iis qui ex improbâ vitæ consuetudine ad meliorem statum convertuntur: in his enim manent adhuc vitiosi habitus, qui non nisi repetitis frequenter contrariis actibus superantur: Cæterùm, quamdiu sunt involuntarii ejusmodi

Nota. habitus, non imputantur ad culpam, sed potiùs si quando culpa ex infirmitate contingat, ipsam minuunt.

3. Conclusio; Ejus prior pars probatur. III. Conclusio; Potest esse habitus moralis vitiosus cum habitu virtutis oppositio in gradu remisso, non tamen in gradu intenso. Prior pars conclusionis probatur experientiâ. Nam is qui vitiis assuetus ad meliorem vitæ frugem convertitur, cùm incipit actus virtutum exercere, per ejusmodi actus contrahit aliquos habitus; nec tamen prorsus abolentur oppositi vitiorum habitus, licèt multùm debilitentur: Sicque in ejusmodi hominibus oppositi habitus simul reperiuntur in gradu remisso.

Ejus posterior pars probatur. Posterior verò pars probatur: Quia quò magis habitus aliquis bonus aut vitiosus

vitiosus in aliquo homine obfirmatur, eò magis oppositus debilitatur: ex quo sequitur, ut cùm habitus est omnino confirmatus seu in gradu intenso, tunc oppositus sit valde remissus aut omnino exstinctus.

IV. Conclusio; Non potest actus vitiosus simul cum actu virtutis elici à voluntate: Quia non potest eadem facultas simul actu ferri in oppositа: Licèt tamen actus exteriores virtutis & vitii possint simul fieri; ut si quis unâ manu pecuniam alterius surripiat, & alterâ manu suam ipse pecuniam eroget: & tunc voluntas tacito quodam consensu fertur ad utrumque, licèt non elicito & expresso; quod satis est ut utraque actio censeatur voluntaria. *4. Conclusio; probatur.*

Quæstio VIII.

Quænam sint vitiorum ac peccatorum species.

QUoniam habitus per actus distiguuntur, hinc Vitiorum species ex peccatorum variis speciebus facilè colligi poterunt: Quare peccatorum divisiones aliquot magis præcipuas hoc loco persequemur.

I. Divisio Peccati est in Originale & Actuale. Illud dicitur, quod propter lapsum primi hominis unicuique nostrûm ab instanti conceptionis adnascitur; consistitque in carentiâ justitiæ originalis debitæ: Hoc verò dicitur illud omne quod actu in hujus vitæ decursu ab homine committitur; potéstque in genere definiri, Dictum, factum, concupitum, vel omissum contra vel præter legem Dei. *I. Divisio Peccati, in Originale, & Actuale.*

II. Divisio, quæ propria est peccati actualis, est in peccatum Mortale & Veniale. Illud dicitur, quod mortem animæ generat, dum privat gratiâ & æternæ morti adjudicat, hoc verò, quod, quia gratiâ non privat, nec æternæ morti adjudicat, facilè veniam consequitur. Illud *contra*, hoc verò *præter* Divinam regulam est: Quare qui peccat mortaliter, facit contra præceptum, quia oppositum præcepti facit: qui verò peccat venialiter, facit præter præceptum; quia aliquid facit quod non licet; quod licèt non sit contra *II. Peccati Actualis, in Mortale, & veniale.*

tra præceptum, non tamen tendit in finem præcepti. Porrò, ex peccato mortali perpetrato duplex effectus in animâ relinquitur, quorum neutrum sequitur ex peccato veniali: nempe, reatus Culpæ, qui consistit in totali carentiâ gratiæ & amicitiæ Divinæ; & reatus Pœnæ æternæ, ratione cujus anima obligatur ad pœnam æternam subeundam. Cúmque in peccato mortali duo spectentur; nempe, aversio à Deo, & conversio ad creaturam; hinc pœna duplex incurritur: altera dicitur pœna Damni; quæ est sempiterna carentia Divinæ visionis; respondétque Aversioni à Deo: altera verò, pœna Sensûs, qui est sempiternus cruciatus infernalis flammæ; respondétque Conversioni ad creaturam. Cùm igitur mortale peccatum remittitur, semper tota culpa tollitur, non tamen semper omnis reatus pœnæ tollitur, sed pœna æterna quæ debebatur, in temporalem commutatur, quæ vel in hâc vitâ per debitam satisfactionem solvenda est, aut in purgatorio post obitum, nisi indulgentiarum beneficio ab istiusmodi satisfactionis obligatione liberemur. Verùm de his copiosiùs Theologi, & præsertim Summistæ.

Effectus peccati mortalis duplex.

Et duplex pœna.

III. Divisio est in peccatum Commissionis, & peccatum Omissionis. Cùm enim duo sint præceptorum genera; alia affirmativa, quæ ad aliquid faciendum obligant, quale est, *Unum Deum adorabis*, &c. alia verò negativa, quæ aliquid facere prohibent, quale est istud, *Non occides*, &c. Quandocunque peccatum est contra negativum præceptum, semper est peccatum commissionis: At verò quando est contra præceptum affirmativum, aliquando est peccatum omissionis, cùm tantùm omittitur id quod præcipitur; ut si quis omittat debitum Deo cultum reddere: aliquando peccatum commissionis, cùm perpetratur contrarium ejus quod præcipitur; ut si quis Deum contemnat, aut irrideat, aut blasphemet. Ut plurimùm tamen peccata quæ fiunt contra præcepta affirma-

III. In peccata Commissionis, & Omissionis.

affirmativa, ſunt Omiſſiones non Commiſſiones.

IV. Diviſio peccati eſt in Dictum, Factum, & Concupitum; ſeu in peccatum Cordis, Oris, & Operis: Non quòd illa peccata ſint ſemper diſtincta, ſed quòd quædam ſint peccata cordis tantùm, quæ ſolo malo affectu committuntur; ut Blaſphemia mentalis, Malevolentia, &c. alia verò cordis ſimul & oris tantùm; ut Detractiones, Injuriæ, Comminationes: alia verò, quæ non tantùm animo concipiuntur aut ore proferuntur, ſed etiam opere complentur; ut Furta, Mutilationes, Homicidia, Fornicationes, &c. *IV. In pecc. Cordis, Oris & Operis.*

V. Dividuntur peccata in Carnalia & Spiritualia, juxta illud Apoſtoli 2. Cor. 7. 1. *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & Spiritus.* *V. In Carnale & Spirituale.*

VI. Ratione perſonarum in quas peccamus peccatum triplex conſtituitur: Aliud enim dicitur eſſe contra Nosipſos; quod opponitur maximè Fortitudini & Temperantiæ; aliud, contra Proximos; quod opponitur Juſtitiæ & Miſericordiæ: aliud denique, contra Deum; quod opponitur Charitati & Pietati. Denique, illa tria genera peccatorum opponuntur tribus virtutum generibus, quibus rectè ordinamur erga nos, proximum, & Deum. *VI. In pecc. contra Nos ipſos, Proximum, Deum.*

VII. Ratione cauſarum internarum ex quibus naſcuntur peccata, tria peccatorum genera aſſignantur: quorum alia dicuntur ex Ignorantiâ; quæ ex ignorantiâ aliquâ culpabili procedunt: alia, ex infirmitate; quæ ex vehementi aliquâ animi perturbatione oriuntur: alia denique, ex Malitiâ; quæ ex deliberatâ animi voluntate abſque ullâ vehementi paſſione ſcienter & prudenter perpetrantur. *VII. In pecc. ex Ignorantiâ, Infirmitate, Malitiâ.*

VIII. Denique, vulgò dividuntur peccata in ſeptem illa quæ communiter dicuntur *mortalia*; licèt non ſatis aptè, cùm pleraque ex illis non ſint in genere ſuo mortalia ſed tantùm venialia: Quare meliùs ab aliis dicuntur *capitalia*, quaſi omnium peccatorum tam venialium quàm mortalium fontes & capita. Hæc autem ſeptem peccata iſto artificiali vocabulo, *VIII. In ſeptem peccata vulgò dicta Mortalia.*

SALIGIA

SALIGIA, significantur; nempe, Superbia, Avaritia, Luxuria, Invidia, Gula, Ira, Acedia. Ex his autem tria priora sunt præcipua; nempe, Superbia, Avaritia, & Luxuria: de quibus illud, 1. Joh. 2. 16. *Omne quod est in mundo aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ.* Porrò de his specialiùs agere non est hujus Instituti; sed ad Theologos, & præsertim Summistas, qui de casibus conscientiæ disserunt, pertinet. Et hæc sunt quæ de Virtutibus & Vitiis; atque adeò de rebus Moralibus, dicenda habuimus ad majorem Dei Opt. Max. gloriam.

LAUS DEO.

Index eorum quæ in hoc Tractatu *de rebus Moralibus* continentur.

Acedia quid pag. 96
Actio omnis humana est propter finem 18
Actiones corporeæ quâ ratione considerantur à Philosopho 2
Actionis humanæ bonitas & malitia quid sint 63. *quænam earum origo* ibid.
Actus amoris Dei clarè cogniti non est liber, licèt sit voluntarius 38
Actus spontanei, naturales, & violenti quomodo inter se differant 56
Actus aliqui humani in actu signato sunt indifferentes, non autem in actu exercito 64
Adjuratio quid 127
Adoratio quid ibid.
Affabilitas quid ibid.
Agere propter finem *duobus modis dicitur* 16. *est omnibus rebus commune* ibid.
Amicitia quid 127. *quotuplex* 87
Amor Amicitiæ, & Concupiscentiæ quid, & cur sic appellentur ibid.
Amor quomodo ab Amicitiâ, Dilectione & Charitate differat 85
Amor Abundantiæ seu Benevolentiæ, & amor Indigentiæ quid 88
Amoris definitio, & divisio 86. *ejus causæ, proprietates & effectus* 87, 88
Angeli & homines quomodo voluntatem possint movere 52
Angeli boni suadent aliquid hominibus illuminando intellectum ibid. *boni & mali possunt aliquid hominibus suadere immutando phantasiam aut sensum exteriorem* 53
Anima in homine portio duplex, superior & inferior 77
Anima portio inferior duplex; animalis & naturalis ibid.
Animæ facultatum multiplex divisio ibid.
Animæ sensitivæ tres facultates præcipuæ; cognoscitiva, appetitiva, & loco-motiva 32
Anxietas quid 96
Appetitio omnis hominis voluntaria est propter finem 17
Appetitus sensitivus quid sit in homine 77. *quotuplex* 78
Appetitus concupiscibilis & irascibilis differentiæ, ibid. *sedes utriusque* 79
Appetitus sensitivi actus ab actibus rationalis appetitus quomodo differant 81. *ejus objectum præcipuum est bonum expetendum* ibid.
Appetitus duplex; Innatus & Elicitus 20. *Innatus triplex; Naturalis, Animalis, & Rationalis* ibid. *Rationalis cur possit*

sit ferri in objectum appetitus sensitivi, non è contra 11
Appetitus sensitivus in homine cur vocetur concupiscentia, peccatum, & fomes peccati ibid. *quomodo moveat voluntatem* 34
Audaciæ definitio 100. *ejus causæ & effectus* 101

B

Beatitudo est finis ultimus in confuso omnium hominum 19. *est duplex; Formalis & Objectiva* 20. *Objectiva quid* ibid. *differt à Fine ultimo* 21. *in quo sit ponenda* 21, & 22
Beatitudo formalis naturalis hominis quid sit & in quo ponatur 23. *ad hanc requiruntur bona externa* 24
Beatitudo supernaturalis hujus & futuræ vitæ in quibus ponatur 26
Bellua suas actiones in finem non possunt dirigere, sed à Deo diriguntur 17
Boni descriptio, quâ dicitur Id quod omnia appetunt, *exponitur* 9. *ejus multiplex divisio* 13, & 14. 21
Bonum & malum pertinent ad eandem facultatem, licèt non ad eundem actum 13
Bonum & finis non sunt idem formaliter 15. *secundum actum non sunt idem realiter* ib. *secundum potentiam sunt idem reipsâ* 16
Bonum, ut actu appetitur, habet rationem finis ibid.
Bonum cognitum quomodo se habeat ad actus voluntatis 29

C

Charitas quomodo ab Amore, Amicitiâ, & Dilectione differat 85. *quid sit* ibid.
Circumstantiæ humanarum actionum cur sic dictæ 66. *quot sint* 65
Commutationes voluntariæ quot modis fiant 125. *Involuntariæ quæ* 126
Concupiscentia cur malum & peccatum *ab Apostolo dicatur* 11. *quomodo à Desiderio differat* 91
Consensus quid 71
Concilium quid 72. *quo modo Deo tribuatur* ibid. *quomodo sequatur & præcedat actum voluntatis* 73. *est tantum mediorum, non finis* ibid. *progreditur ordine analytico circa ea quæ sunt ad finem* 74
Cupiditas non semper causat involuntarium 62

D

Delectationis definitio, divisio, causæ, & effectus 92, &c.
Deliberatio, vide *Consilium*.

Deſiderii definitio, ab Amore & delectatione diſtinctio, diviſio, cauſa & effectus, item à Concupiſcentiâ differentia 91, 92
Deſperationis definitio 98
Devotio quid 126, 127
Deus eſt finis ultimus & verus actionum humanarum 18. *principium externum efficiens humanarum actionum, ut cauſa univerſalis* 49. *& ut excitans voluntatem ad agendum* 51. *concurrit cum voluntate ad actus humanos ut cauſa prima* 48. *quomodo ſecundum D. Thomam antecedenter moveat voluntatem* 49. *ſolus efficaciter poteſt movere voluntatem* 51. *Dei generalis ſeu concomitans concurſus non tollit voluntatis libertatem* 48. *Deus nec cauſa nec autor mali aut peccati dici poteſt* 141
Dilectio quid, & quomodo ab Amore & Amicitiâ & Charitate differat 85
Dolor latius patet quam Triſtitia 95

E

Efficienter movere voluntatem *duobus modis dicitur* 51
Electio quid 71
Elicita actio voluntatis quid & quotuplex 67
Elicitæ & imperatæ voluntatis actiones quomodo inter ſe conveniant & differant 68
Eliciti actus voluntatis poſſunt eſſe imperati 75
Ethica cur dicatur Moralis Philoſophia 1. *naturæ ordine præcedit Oeconomicam & Politicam* 6
Executio procedit ordine ſynthetico circa ea quæ ſunt ad finem 74

F

Facultatem *moveri quid ſit, & quot modis accidat* 29
Felicitas, vide *Beatitudo.*
Finis, vide *Bonum. Ejus duplex acceptio, & multiplex diviſio* 18
Finis ultimus & verus humanarum actionum eſt Deus; ultimus opinatus, varius 18, & 19
Finis ultimus & Beatitudo quomodo differant 21
Finis cognitio duplex; perfecta & imperfecta 56
Fortitudinis *duplex acceptio, & definitio* 134. *ejus duo actus præcipui, ſuſtinere, & aggredi* 134. *quatuor partes integrantes & potentiales* 136. *Temperantiæ antecellit* 133
Fruitio beatorum idem eſt ac beatitudo formalis 26
Fruitionis *duplex acceptio* 69
Fugæ definitio, & ab Odio & Triſtitiâ diſtinctio 92

H

Habitus definitio, ejusque explicatio 41
Habitus voluntati concedendos esse in ordine ad actus morales, probatur ibid. *per quos actus acquirantur, & augeantur* 43. *concurrunt effective cum facultate ad eliciendum actum* 44. *non possunt deperdi solâ actuum cessatione* 45
Habitus vitiosus non potest fieri bonus; nec è contra 144
Hominem esse liberi arbitrii, probatur 37
Humana actio est vel elicita vel imperata 67
Humanæ actiones quæ dicantur; earumque duplex definitio 55. *Earum principia, partes, & proprietates assignantur* 4, 5. *Earum principia, alia interna, alia externa* 27

I

IDem *respectu ejusdem quomodo possit esse movens & motum* 31
Ignorantia quid, & quotuplex, & quænam causet involuntarium 59, &c.
Imaginatio quomodo ab Angelis possit immutari 53
Imperare quid 74
Imperata actio voluntatis quid & quotuplex 68
Imperatæ & elicitæ actiones voluntatis quomodo inter se conveniant & differant ibid.
Imperati actus undenam denominentur 74
Imperio rationis quinam actus in homine subdantur 75
Imperium duplex: politicum, & despoticum 32. *ab usu quomodo distinguatur* 75. *idem quod actus imperatus* 75
Intellectualis creaturæ quomodo proprium agere propter finem 16
Intellectus quomodo dicatur principium humanarum actionum 28. *quomodo moveat voluntatem, & à voluntate moveatur* 29, 30. *à bono angelo duobus modis potest illuminari* 52
Intentio quid 69
Invidia quid 96
Involuntarium duplex: per violentiam, & ignorantiam 58
Ira definitio, species, causæ, effectus, & remedia 101, &c.
Juramentum quid 127
Juris *multiplex acceptio* 131, 132
Jus propriè dictum quid 132. *quotuplex* 122, 132. *quomodo ex facto & lege nascatur* 132
Justitia inter virtutes morales prima, tum ratione subjecti, tum ratione objecti 120
Justitiæ partes integrantes duæ 121. *partes potentiales* 126. *Ejus duplex acceptio* 120. *quid sit* 121. *quotuplex* 122

Justitia Legalis seu generalis quid, & qualenam ejus objectum 123: *quomodo à Speciali seu Privatâ differat* 122. *Justitia Specialis quotuplex* 124
Justitia distributiva & commutativa quomodo inter se differant ibid. *earum species* 125

L

Laus, ut religionis actio, quid 127
Legis definitio, & multiplex divisio 128, 129. *quænam lex obliget* 131
Liberalitas quid 127
Libertas à necessitate constituit liberum arbitrium 36. *duplex est; Contradictionis & Contrarietatis* ibid.
Libertas contrarietatis duplex: quoad actum & quoad objectum 40
Libertatis & liberi *multiplex acceptio* 36
Liberum arbitrium quid ibid. *quomodo ab intellectu & voluntate differat* 36. *quomodo à ratione dependeat* 37. *dari in homine, probatur* ibid. *manet in ipso actu.* 40

M

Mali multiplex divisio 139
Martyrium est actus fortitudinis & charitatis 135
Medium virtutis duplex 106
Membra externa possunt moveri à solo appetitu sensitivo 34
Metus aliqualiter causat involuntarium 62
vide *Timor.*
Misericordia quid 96
Moralis disciplina non est ars propriè dicta 2. *neque prudentia, sed scientia propriè dicta* 2, 3. *ejus objectum quodnam sit* 4. *ejus fines* 5. *ejus tripartita divisio in Ethicam, Oeconomicam, & Politicam unde sumatur* 5
Mores quid sint. 1

O

Obedientia quid 127
Observantia quid ibid.
Odium quid 90
Oeconomia cur triplici societate constet, scilicet Despoticâ, Gamicâ & Patricâ 6
Oratio quid 127

P

Passiones quid sint 80. *earum origo* 77. *sunt ex se neque bonæ, neque malæ* 82
Passiones appetitus irascibilis & concupiscibilis quomodo inter se opponantur 98
Peccatum à vitio & Malitiâ quomodo distinguatur 139, 140

In Peccato duo considerandà; unum positivum, alterum privativum 143
Peccatum in genere ut peccatum per aliquid privativum constituitur ibid.
Peccati mortalis duplex effectus 148
Peccatorum species quomodo inter se constituantur & distinguantur 147 &c.
Phantasia quomodo ab Angelis possit immutari 53
Philosophiæ finis, felicitas humana 1
Pietas quid 126. 127
Politica Oeconomicâ & Ethicâ præstantior 6
Præstigiatorum miræ operationes ab ipsis non fiunt sed à dæmonibus 53
Prudentia reperitur sine Morali disciplinâ 3. *ejus quædam munera* 2. *cur inter virtutes morales annumeretur* 111. *quid sit* 113. *ejus subjectum est particulare* 114. *quomodo differat a subjecto cæterarum virtutum* 115
Prudentiæ habitus est multiplex ibid. *nec datur unus cæteris eminentior* 116. *triplex ejus actus* 117. *octo partes integrantes* 118. *duæ subjectæ* ibid. *tres potentiales* 119
Pulchritudo cur scelum a visu & auditu percipiatur 88

R

Recta ratio quid 63
Religio quid 126. *quinam ejus actus* ibid.
Reipublicæ forma triplex; Monarchica, Oligarchica, & Democratica 6

S

Sacrificium quid 127
Sanctitas quomodo a Religione differat 126
Sensitivus appetitus, vide *Appetitus sensitivus*
Sensus exterior ab Angelo duobus modis potest immutari 53
Spei definitio 97. *causæ* ibid. *effectus* ibid.
Sustinentia præstantior est aggressione 135

T

Temperantiæ *duplex acceptio* 137. *descriptio, triplex objectum, item partes subjectæ, integrantes, & potentiales.* 138
Timoris definitio, species, causæ, & effectus 98, 99, &c.
Tristitiæ definitio, species, causæ, effectus, & remedia 95, 96, &c.

V

Vegetativæ facultas non subsunt imperio voluntatis 31

Veri-

Veritas quid 127
Violentum cauſat involuntarium 59
Virtutis duplex definitio 104. *multiplex diviſio* 109, &c. *quomodo conſiſtat in mediocritate* 105, 106, &c. *circa aliquid tribus modis verſatur* 134
Virtutes pure morales reſident in voluntate 108
Virtutum habitus ſunt admittendi in appetitu ſenſitivo 109
Virtutes morales in triplici gradu poſſunt obtineri 111. *in quo gradu ſint inter ſe connexæ* ibid. & ſequent. *in Virtutibus Moralibus tria partium genera* 117
Virtutum actiones non ſunt ipſa felicitas, ſed tantum rationes ad eam acquirendam 25
Virtutes cardinales cur ſic dictæ 109. *earum quaternarius numerus colligitur* ibid. *earum inter ſe ordo naturæ & dignitatis* 110
Vitium quid 139. *a Peccato & Malitiâ quomodo diſtinguatur* ibid.
Vitia quâ ratione mala dicantur ib. *reſident in voluntate* 140. *quomodo ſint contra & ſecundum naturam* 142. *quæ eorum cauſa* 141. *quomodo ſimul cum virtute eſſe poſſint* 146
Vitioſus actus quomodo pejor habitu 145
Voluntarium tum latè cum ſtrictè ſumptum quid 55
Voluntarium omne in homine eſt ordinariè liberum 57
Voluntarium circa finem non eſt deliberatum ibid.

FINIS.

F179291

E3431.
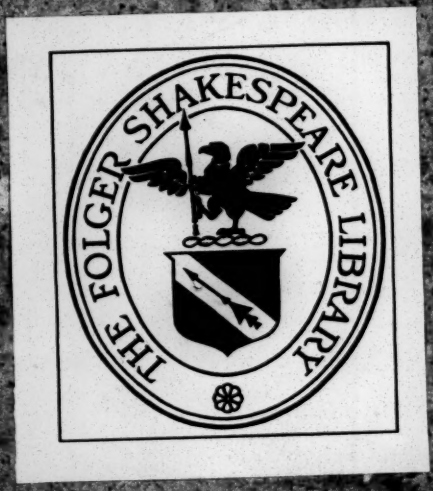
E3431.2